REVISTA ISTORICĂ

Anul al XIV-lea, N-le 1-3. Ianuar-Mart 1928.

DĂRI DE SAMĂ
DOCUMENTE ŞI
NOTIŢE
PUBLICATE
DE

N. IORGA

cu concursul
mai multor specialişti

SUMARIUL:

N. Iorga: Olteni afară din Oltenia.
" " Cărţi representative în viaţa omenirii (seria a II-a, urmare): III. Raoul cel Spîn (Glaber). IV. Analişti şi biografi germani. V. Thietmar. VI. Biografii şi alte lucrări individuale în secolul al XI-lea.
N. Iorga: Drama lui Tudor într'o nouă lumină.
V. Motogna: Cancelariul Wolfgang Kowachoczy despre Romîni.
Remus Ilie: Proigumenul Iosif de la Hurezi.
V. Motogna: Avut-a Matei Basarab un fiu?
I. Makurec: Husitismul în România.
Sever Zotta: O gazetă din Riga, de la 1775, despre uciderea lui Gr. Ghica Voevod.
Iuliu Peksa: Zolkiewschi şi expediţia Doamnei Elisaveta Movilă în Moldova în anul 1615-16.
Sever Zotta: Un firman de întăritură pentru moşia Trifeştii, confiscată după uciderea lui Grigore Ghica Voevod.
Documente, Dări de samă şi Cronică de *N. Iorga*.

1928
TIPOGRAFIA „DATINA ROMÂNEASCĂ", VĂLENII-DE-MUNTE (PRAHOVA)

Preţul **30 Lei.**

www.dacoromanica.ro

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ. DOCUMENTE ŞI NOTIŢE —

PUBLICATĂ de N. IORGA, CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIŞTI

Anul al XIV-lea, n-le 1-3. Ianuar-Mart 1928.

Olteni afară din Oltenia[1]

Nu odată am atras atenţia asupra acelui act[2], de o atît de mare importanţă, prin care regele Ungariei, a doua zi după năvălirea tătărească, *prefăcea*, cu voia Papei, *în teritoriu de cruciată* Oltenia, după ce înainte de năvălirea cavalerilor pustiului, un înaintaş care e Andrei al II-lea încercase, *în legătură cu expediţia sa la Locurile Sfinte şi cu aspiraţiile sale la coroana Imperiului latin de Constantinopol, rămas fără stăpîn*[3], *să prefacă Tara Bîrsei cu întreaga Cumanie în alt teritoriu de cruciată*[4]. Era vorba, adecă, dacă aceşti Cavaleri Ioaniţi, Hospitalieri, pe cari-i chema Bela al IV-lea ar fi răspuns chemării lui, în loc să ajungă, o jumătate de veac mai tărziu, în Rodosul mai apropiat de vechile lor sălaşuri, de a se face aici *o Franţă dunăreană*, «cavalerii de la Malta» avînd să fie cavalerii de Severin, precum, dacă rămîneau Teutonii cei de la începutul veacului la Braşov şi în Ţara Bîrsei, viitoarea Ţară Românească ar fi fost pentru dînşii, cari se şi apucaseră de lucru, *înlocuitoarea Prusiei germanice*, care aceasta a rămas.

Acest act, de o atît de mare însemnătate, va trebui încă odată reluat şi în cele mai slabe indicaţii, în cele mai mărunte legături ale lui cu istoria universală, în momentul cînd cu mai mult orizont se reiea actul de

---

[1] Dintr'o conferinţă la Severin.

[2] Publicat ultima oară în *Urkundenbuch* al lui Zimmermann-Werner.

[3] Ea joacă pentru regele apostolic de la 1206 acelaşi rol de păgînătate de cucerit şi convertit ca şi, peste un veac şi jumătate, pentru Angevinul Ludovic, Lituania.

[4] Astfel trebuie încadrate cele două donaţii în istoria universală. V, acum în urmă, conferinţa D-lui Rösler la Institutul Sud-est european (supt presă).

www.dacoromanica.ro

donație pentru Teutoni, — și sper a putea s'o fac în scurtă vreme.

Între altele, el arată însă, în ce privește județele oltene, o viață foarte desvoltată, care presupune o serioasă îndeletnicire cu agricultura și drumuri pentru ducerea carălor cu grîne și făină, apoi pescării, însemnîndu se anume acelea de la Celeiu — nume a cărui origine ar trebui cercetată —, ceia ce implică iarăși mijloace de a căra peștele de acolo în tot cuprinsul țerii.

Țara e împărțită încă de atunci în județe, numite cheneziate de *o oficialitate slavonă* (v. Vlașca pentru Țara-Românească, Stari-Chiojd pentru Chiojdul Mare, Suhodol pentru Valea Sacă, Saac pentru Secuieni, Dolgopol pentru Cîmpulung), ceia ce arată existența unei cancelarii, unor acte scrise, în formațiunile acestea asupra cărora, în epoca mai strălucită a Imperiului balcanic al Asăneștilor, nu se exercita nicio dominație superioară de peste Dunăre. Ioan și Fărcaș se crede că sînt undeva pe Jiiul-de-jos (era și un județ al Jaleșului, existent încă pe la 1400), dacă nu cumva Fărcaș, Lupu, e traducerea în ungurește a lui Vîlcea (Vîlc = Lup ; cf. Vîlcan, nume întîlnit și la un frate de rege sîrb în evul mediu), ceia ce l-ar așeza pe „Fărcaș" (numele întîlnindu-se, de altfel, la Romîni: popa Fărcaș al lui Mihai Viteazul), sus în dreapta Oltului. Litovoiu, pe care, cu fratele lui, Bărbat, îl cunoaștem și de aiurea, stăpînește Jiiul-de-sus Înainte ca Ungurii să fi înălțat Severinul, o parte dintre acești Romîni sînt în legătură cu cetatea Mehadiei sau Mehediei, a Meediei (evident după ad Mediam romană, căci *h* se adauge parasitar între doi *e* sau și înaintea vocalei inițiale, în aceste părți: Amaradia-Hamaradia, ahăsta, etc., pănă în veacul al XVII-lea), adăugindu-se sufixul *inți* ca la *Dunărinți* (sufixul *anți* se întîlnește la Gataianțu, din Gataia), deci Mehedinții. Iar spre Olt în jos, numele de Romanați, cu sufixul slav *ați*, ca, la Sîrbi, în Alexinaț, Bobovaț, Craguievaț, Crușevaț, trimete la o rădăcină Roman, care ar putea foarte bine să însemne pe încă unul dintre acești foarte vechi juzi.

www.dacoromanica.ro

O țară care n'avea și nu va avea orașe. Căci Severinul e o cetate străină, care se va distruge, precum altă cetate străină, Caracălul, care nu poate veni decît dela Turnul Negru, Carà Cule, în față cu domeniul turanic, cuman, al Teleormanului, Delì-Orman, ca și cel din Dobrogea, stăpînește in părțile de către Olt. Încolo sînt numai tîrgurile deosebitelor ape: tîrgul Jiiului-de-sus = Tîrgul-Jiiului, tîrgul Jiiului-de-jos = Craiova (cf. Vîrfciorova-Vîrciorova Orșova, Glogova), satul de pe la 1450-500 al boierilor craiovești, cu biserica pe care o va reface, cu gîndul la acești strămoși, Matei Brîncoveanul, Craiovescul, care-și va zice Basarab, tîrgul Gilortului, confundat cu satul lui Cărbune, Cărbunești, tîrgul Oltului-de sus, unde-și avea pescăriile oltene, Vîlcea, pe cînd Ion va fi avut pe cele dunărene de la Celeiu: Rîmnicul-Vîlcii (de la *rîb*, pește).

Cetăți nu sînt ca în Moldova, alcătuită întreagă din acele Ținuturi care sînt cadrilaterele create ale cetăților domnești afară de Putna și Covurluiul, care sînt penetrații muntene.

Țară de județe istorice, care se opune podgoriei și șesului de dincolo de Olt, unde județele, de imitație, apar ca niște creațiuni numite după ape: Argeșul, Oltul, Dîmbovița, Prahova, Buzăul, Ilfovul, Ialomița, afară de pădurea cumană și de „Țara Românească" a Vlașcei sau Vlăsiei, cu capitala dincolo de Dunăre, de unde a pornit alcătuirea, și afară de acel Cîmpulung (asemenea cu Chiojdurile, cu Vrancea, cu cele două Cîmpulunguri bucovinene și cu cel maramurășan, cu Cîmpul-lui-Dragoș), care între undele Argeșului și al Dîmboviței, coșcovindu-se cu dealurile sale, a ajuns a fi în această nomenclatură oficială un Muscel sau Muncel[1].

Blocul de județe de înceată creațiune istorică n'a fost atacat de infiltrația turcească tăind o întreagă dungă dunăreană a raielelor. Aici s'a păstrat în genere hotarul Dunării, în margene cu Vidinul sau Diinul (de unde

[1] Afară și de acel județ de colonisare care e Săcuienii. Brăila ca județ derivă din raiaua turcească a cetății.

www.dacoromanica.ro

Dianu, care nu e... masculinul Dianei) şi Cladova. Severinul a fost cucerit, dar nu şi reţinut[1].

Ţară întreagă şi plină de oameni. În această populaţie bogată lipsesc marile case de boieri pe care le-a creat dincolo de Olt Domnia lui Băsărabă (aici n'a fost *ideia* Domniei fiindca n'a fost acel „Imperiu" cuman din care, cum arăt aiurea[2], s'a desfăcut Domnia întocmai ca Ţaratul Moscovei din Imperiul Hordei de aur). Avem numai boieri de sat, *cari poartă numele satului*, obiceiu introdus la Munteni mai tîrziu numai prin imitaţie (Mărgineanul de pildă): Craioveni, Brîncoveni, Glogoveni, etc. Dar, pe lîngă aceşti neastîmpăraţi urmaşi ai juzilor şi ducilor-Voevozi, aici stă şi se prăseşte iute o ţerănime vioaie, *pe care o stăpîneşte acelaşi spirit de iniţiativă şi de aventuri ca şi pe boierii ei.*

Am văzut-o în timpurile noastre, cînd, după ce au monopolisat în Bucureşti, unde rău s'a făcut îngustîndu-li prin regulamente rostul supt cuvînt de a-i împiedeca de a fi exploataţi, comerţul ambulant —, de-odată i-am văzut, în copilăria mea, la Iaşi şi în alte oraşe moldovene, amestecînd strigătul lor neaoş românesc de purtători de coşuri pline, cu disarmonicele *oos, melăh (Milch)* şi *heis pipişois* al Evreilor şi instalîndu-şi gheretele lor de fructe în piaţa Sf. Spiridon sau lipind de zidurile şcolilor, ca Liceul unde mi-am făcut studiile, generosul deposit al strafidelor, alunelor prăjite şi altor bunătăţi procurabile şi pe credit.

Odinioară, expansiunea olteană s'a făcut în trei direcţii.

Cea mai cunoscută şi pe care n'aş limita-o numai la epoca fanariotă, în care birurile n'au fost totdeauna mai grele decît mai înainte, în valea balcanică a Timocului, unde apar adînc înrădăcinaţi, cu graiul lor caracteristic, portul lor — hainele de abă albă cu şnururi ale bărbaţilor, vîlnicele cu mulţi clinuri şi mărunte pete

[1] V. delimitarea lui Antonie-Vodă, în *Studii şi doc.*, V, p. 327, nota 1.
[2] In „Analele Academiei Romîne" pe 1927.

www.dacoromanica.ro

de colori variate — până foarte adînc, apropiindu-se de ultimele ramificaţii la Nord ale fraţilor lor macedoneni, săltînd din tîrg în tîrg şi formînd adesea, mai mult decît Grecii — după vechea lor datină romană — burghesia bazarului. I-am găsit, în această primăvară, în oaze sămănate până şi în umbra Ravaniţei regelui martir Lazăr — deci pe Morava —, complect deosebiţi de Sîrbii încunjurători. Acum în urmă, un tînăr scriitor romîn, d. Bucuţă, s'a coborît la ei şi a reprodus şi duioase legende care-i arată dorind de biserica şi şcoala în limba lor. Nu ştiu ce mare bărbat politic îmi vorbia la 1913 de posibilitatea (!) anexării lor, şi s'au găsit de aceia cari la discutarea noilor noastre hotare după marele războiu să vorbească de ei ca obiect de compensaţie pentru Banat. Ceia ce a făcut pe bătrînul Paşici să observe maliţios: „Deocamdată se împarte Austro-Ungaria". Nu-mi pare cu neputinţă o atentă urmărire, prin cărţi de biserică, poate păstrate, a rosturilor lor.

O puternică undă s'a îndreptat spre Apus. Ştim bine cînd La 1740 Austria veche pierduse Oltenia, guvernată timp de douăzeci de ani de la Viena. Pacea de la Belgrad revenise asupra hotarelor smulse Imperiului otoman prin pacea de la Pojarevaci (Passarowitz). Pierzînd teritoriul, Austriecii au căutat să păstreze măcar oamenii. Şi i-au atras prin mari privilegii într'un Ţinut unde n'aveau să întîlnească boieri peste pămîntul pe care-l lucrau.

Aceasta cu atît mai mult, cu cît lucrul minelor inaugurat sistematic avea nevoie de braţe, de braţe numeroase şi disciplinate. S'a dat atunci actul de colonisare din acest an 1740. Şi un scriitor bănăţean căruia-i lăsăm cuvîntul li socoate numărul până la *15.000 de familii:*

„Bufanii pribegi, cam la vre-o 15 000 de familii, toţi din Oltenia, după ce s'au fost regulat referinţele montane prin decretul din 27 Iulie 1740 şi după ce s'a fost introdus în Banat legea maximiliană, auzind de

www.dacoromanica.ro

favorurile ce se acordau coloniilor de prin comunele acestea, s'au aşezat şi ei, parte ca minieri, cărbunari, stînjănari, cărăuşi, şi parte ca lucrători de pămînt [1].

„Şi, aşezîndu se dar Bufanii mai mult în părţile muntoase ale Banatului, şi au zidit la început colibe ori bordeie, apoi case, şi aşa au întemeiat sate, care, astăzi, prin frumuseţă, buna rînduială şi curăţenie, au întrecut satele locuitorilor băştinaşi, pe cari Bufanii i au poreclit „frătuţi" (de la frate).

„Mai toţi cred şi susţin că cuvîntul „Bufan" s'ar deriva de la buhă, şi că „frătuţii" aşa i-ar fi poreclit fiindcă şi au întemeiat locuinţile tot prin locuri muntoase, întocmai ca buhele. Eu am auzit pe un moşneag bătrîn povestind că, fiindcă şi-au luat *„burfele"* cu ei, de aceia li ar şi zice lor „bufani"!

„Bufanul se deosebeşte mult de Frătuţ, atît prin graiul lui, parcă mai dulce mai sonor, cît şi prin port, prin datinile şi obiceiurile lor E blînd la fire, iertător, măreţ, vesel, glumeţ şi ospitalier din samă afară. Portul lor se asamănă mult, cu toate că distanţele de chilometri li despart comunele ; de ei se şi încuscresc, în vreme ce Frătuţii, nu.

„Bufanul e de la fire şi cîntăreţ. Mai fiecare comună îşi are reuniunea de cîntări. Cîntările bisericeşti le cîntă „pe frătuţie", cum zic ei despre locuitorii băştinaşi ; iar cele lumeşti sînt de o frumuseţă rară Uimit şi cuprins de-o vrajă neînţeleasă rămîne omul cînd în zilele de primăvară doineşte „bufăniţa" prin pădure, ducîndu se după cîte o croşnă de surcele, după fragi, ori după mure.

„Odată rătăcise şi prin părţile noastre bufăneşti un cîntăreţ de prin Ţară, d. Corfescu. Mult s'a mirat d lui văzînd pe Bufani ducînd cărbuni de lemn cu trăsurile (cu coşurile) ; zicea că numai pe Romînii din Oltenia i-a văzut ducînd cărbuni aşa, şi se mira de atîta asă mănare ; iar, cînd a auzit cîntînd o femeie ce-şi legăna *ludul,* zicea că e curată doină oltenească.

[1] G. Jianu, *Potpourri*, p. 65.

www.dacoromanica.ro

„Şi bieţii oameni, cari în ţara lor numai de zile nouroase şi furtunoase aveau parte, în ţara cea nouă au început a mai vedea şi ei zile senine iar aurora liniştii şi a tignei începuse a miji şi pentru dînşii. Aici au început a şi avea şcolile şi bisericile lor, şi în cele dumnezeieşti şi ale naţiunii tot mai mult se întăriau, iar în cultură încă au făcut mari progrese.

„Şi, aşa, în decurs de un veac şi mai bine, dînd peste dînşii vremuri şi mai senine, şi mai furtunoase, totuşi şi-au păstrat în întregime graiul, datinile şi obiceiurile moştenite de la strămoşi, şi pînă în zilele noastre au fost demni de numele de Romîni[1]."

În cutare registre de biserică, însemnînd pe credincioşi şi pe donatori, ca la Moldova Veche, găsim nume din toate părţile oltene, până la Tismana în sus, până la Caracăl în Răsărit.

Aici trebuie întreprins, de la o arhivă de biserică la alta, un lucru lung şi greu, dar atît de spornic! Pentru tinerii intelectuali bănăţeni el ar fi mai lăudabil decît împărtăşirea remuneratoare la miseriile unui politicianism remunerator.

Dar cred că şi în altă direcţie, încă neobservată, s'a săvîrşit, în timpuri foarte depărtate, o asemenea întindere.

Haţegul a fost mărul de discordie între Litovoiu şi fratele Bărbat, de o parte, şi de alta, între regele Ungariei, a cărui suzeranitate o recunoşteau Voevozii Jiiului întreg. Cetatea din preajma Sarmisagetuzei strămoşeşti a fost a acestui neam de războinici, şi Rîul-lui-Bărbat din aceste părţi ardelene aminteşte înfrîngerea celor doi adversari ai regalităţii arpadiene.

Dar o călătorie recentă prin aceste locuri m'a făcut să constat lucruri interesante şi pline de suggestii. Evident că aici sînt *două neamuri* ca şi în Făgăraşul boierilor (dincoace până tărziu nu se pare a fi fost instituţia balcanică a boierilor). Lîngă săteni nenorociţi,

[1] V. *Calendarul Ligei Culturale* pe 1911, pp. 91-3.

www.dacoromanica.ro

mai nenorociți decît cei din Munții Apuseni, lîngă acești bieți oameni părăsiți, cu copilașii lor firavi, în căsuțele de lemn răsîrind din curțile murdare, neamul din locuințile înnalte albe, rînduite în impunătoare fronturi de piatră, iar în mijloc biserica de zid, cu turnul sus, păstrînd adesea fresce din veacurile al XIV-lea și al XV-lea, de caracter occidental. Într'un loc, la Streiu-Sîngiorz[1], ctitorii nobili apar, în haine de ostași, cu sabia dată de regele unguresc, în semn de supremă răsplată, la gît, iar, alături, femeia în port românesc, cu catrință. Inscripția e slavonă, din vremea „Craiului Jicmon" (Sigismund), care el însuși dădea diplome slavone—urmat fiind de Ioan Hunyadi pentru mănăstirea Tismana, așa cum Maramurășenii boieri, supt influența noii cancelarii slavone a Moldovei, dădeau pe la 1404 acte în aceiași limbă[2]. Nu e visibil că acești oameni, acești boieri veniau de dincoace de munte, cu toate mijloacele de osebire, de cari erau mîndri?

Și azi, nu e de așteptat din aceleași părți, unde sînt sate de cîte 6.000 de oameni, alte expansiuni?

N. Iorga.

Cărți representative în viața omenirii

SERIA A II-a (urmare)

III.

Raoul cel Spîn (Glaber)

Călugărul frances căruia-i datorim povestea contemporană a stabilirii noii regalități capețiene, Radulf sau Raoul, zis „Spînul" *(Glaber, le Glabre)*, nu e un om învățat. I se năzar acestui simplu, care scrie totuși o limbă clară și plăcută, dar care pronunță „Oratius" pentru Horațiu, de și Troia nu-i e necunoscută, „demoni" cu chipul blînd al lui Virgil sau ironic al acelui Horațiu însuși.

---

[1] V. Iorga, în „Analele Academiei Romîne" pe 1927.

[2] Aceleași „Anale" pe 1925.

www.dacoromanica.ro

Dar el va critica pe Italieni, ca un anume Vilgard, pentru care toată știința se restrînge la „gramatică", „neglijîndu-se alte *arte*", și el face din aceasta un păcat obișnuit al lor [1]. Regele Franciei Robert va fi lăudat de dînsul pentru erudiția sa; e *doctissimus*.

Cugetarea lui e, cum se poate aștepta la acest om din veacul al XI-lea, inferior ca știință, de și, cum vom vedea, mai larg ca orizont și ca experiență, curat bisericească. El protestă undeva contra amestecului regilor — oricari, de oriunde —, cari strică rosturile Bisericii. Semnalează simonia în floare pe vremea regelui Henric. Recunoaște episcopilor un mare rol, moderator și pacificator, în această societate haotic învălmășită. Ei strigă cuvîntul binecuvîntat: *pax, pax, pax*. Ei opresc, pentru ispășirea păcatelor, băutura de vin în ziua de Vineri și întind opreliștea armelor de Joi seara pănă în dimineața zilei de Marți, afară de Neustria, lăsată în voia luptelor locale. Dar ceia ce-l interesează mai ales e noua viață a călugărimii, căutată prin simpatie, urmărită cu atenție oriunde. Un Gerbert, cu învățătura lui, va prețui mai puțin decît un sfînt schivnic.

Iată-l pe Maiolus, Sfîntul Mayeul, pe care Dumnezeu îl ocrotește atît de special încît se va tăia piciorul aceluia care va călca batjocuritor pe cărțile lui: el va înălța o biserică alături de puternicul feudal în umbra căruia se găsește; scriitorul nostru îi va scrie viața, începîndu-se astfel în această vreme o nouă hagiografie. Iată-l pe Odilo, care ridică la o așa de mare înălțime prestigiul noii mănăstiri normative din Cluny. Iată călugării din Spania, cari se luptă cu Arabul Almansor, și cei de la muntele Sinai, cari cercetează anual pe ducele Normandiei, pe cei de la Ierusalim cari primesc bani de la același duce Ricard. Iată-i pe misionarii cari în depărtatul Est germanic duc luptă cu „Leuticii". Visiuni și miracule se produc în aceste lăcașuri ale rugăciunilor singuratece. Societatea laică se închină înaintea lor, și regele Henric își depune sceptrul la mănăstirea din Loches.

Bucuria cea mare a cronicarului e să presinte lumea întreagă îmbrăcată în „alb veșmînt de biserici" [2]. E mîndru de turnurile

[1] Studio artis gramatice magis assiduus quam frequens, sicut talis mos semper fuit, artes negligere ceteras, illam sectari.

[2] De innovatione basilicarum (ecclesiarum) in toto orbe, ... candida ecclesiarum vestis.

www.dacoromanica.ro

Sfîntului Martin din Tours. Şi iea parte cu gîndul la mişcarea, începătoare, a pelerinilor, cu şi fără arme, spre Orient. „Pe vremea aceia", scrie el, „au început mai toţi cei cari, din Italia şi din Galii, doriau să meargă la mormîntul Domnului în Ierusalim, să părăsească drumul obişnuit, care era pe Mare, şi să-şi aibă trecerea prin ţara aceasta [1]". Merg şi femei, şi suprema mulţămire a drumeţilor pe calea sfîntă e să-şi mîntuie zilele acolo. Episcopul de Orléans, care povesteşte clericului nostru, ducele de Normandia, Robert, care, încărcat de daruri, se îndreaptă într'acolo, ca să închidă ochii la Niceia, sînt pomeniţi în rîndurile fericiţilor. În Africa a şi început lupta pentru credinţă, căreia-i corespunde aceia, în interior, contra iudaisanţilor, contra ereticilor de la Orléans, contra maniheienilor din Orientul balcanic.

Dar părintele Raoul e şi un Frances, un bun Frances, mai lămurit încă, în ce priveşte coloritul naţional, decît Richer. El cunoaşte bine trecutul neustrian şi al Carolingienilor în genere, cu Carol, „căruia i s'a zis: „cel Mare", şi cu Ludovic „poreclit Piosul" [2], cu Carol cel Prost, cel Tîmpit — nu *simplex*, ci *hebes* —, pe care totuşi îl apără contra lui Heribert, care l-a pus în temniţă, căci acest trufaş feudal a murit în chinuri, mărturisind cu pocăinţă trădarea lui Lotar. Alegerea lui Hugo, „ducele parisian", e presintată ca *o victorie a principiului naţional, a „sîngelui comun": „S'a întîmplat să ajungă la oameni de un singur sînge, în amîndouă ţerile, monarhia* [3]".

Pe larg se întinde asupra lui Robert, cel „prea-învăţat şi prea-creştin", a cărui cîrmuire e împletită cu concilii ale Bisericii şi ale cărui rămăşiţe ca şi ale soţiei se aşează la S. Denis, devenită necropola acestei regalităţi de „advocaţi", de vechili şi apărători ai Bisericii. Îl indignează pe omul păcii binecuvîntate intrigile favoritului Hugo de Beauvais, „conte al palatului", care merită să fie ucis, luptele între fiul regal, asociat la zece ani, şi cei doi fraţi ai lui, ambiţia reginei mame, îndusmănită cu aceştia, pe care o mustră cutare feudal, Fulco. Şi în carte se desfăşură domnia celui de al treilea Capeţian, Henric: cu fratele din Burgundia, cu fiii

[1] Tunc temporis ceperunt pene universi qui de Italia et Galliis ad sepulcrum Domini Iherosolimis ire cupiebant consuetum iter, quod erat per fretum maris, omittere atque per huius regni patriam transitum habere.

[2] Karolus qui dictus est magnus et Ludowicus, cognomento Pius.

[3] In unius consanguinitatis viros utriusque regni contigit devenire monarchiam.

www.dacoromanica.ro

lui Odo, cu Thibaut și Ștefan, cu adversarii din episcopatul de Lyon.

Această Franță regală e însă foarte restrînsă ca teritoriu de basă. Ea face parte dintr'o lume a Nordului, căreia i se opune Sudul, cu altă limbă, cu alte moravuri. Aceste moravuri, cronicarul le critică aspru la „Aquitani": ei sînt „foarte plini de deșertăciune și peste măsură de ușurateci" [1], rași ca niște „histrioni" și înfășați în haine strîmte, a căror modă, scandaloasă, se întinde prin Curtea reginei meridionale și asupra Nordului cu o viață mai decentă.

În de obște, îl supără toată această usurpare de puteri care a înlocuit unitatea romană, spre care rîvnește: „puterea Imperiului roman, care odinioară a stăpînit pe tot pămîntul singură", pe cînd, „acum, în deosebitele țeri sînt nenumărate sceptre regale" [2]. Știe și limba vecinilor de peste Rin, *teutonica,* în care dă explicații [3].

Ce-i trebuie lui o spune limpede într'o frasă caracteristică: contra multiplilor „tirani" imperiali *Împăratul ales de Papă, împodobit de dînsul cu insigniile imperiale.* „Se pare totuși că e foarte potrivit și frumos și cea mai bună hotărîre pentru paza păcii, ca, adecă, să nu cuteze orișicare ca prin cutezanță să poftească a purta sceptrul Imperiului roman sau să poată a-și zice ori a fi Împărat, ci numai acela pe care Papa Scaunului roman îl va fi ales, după curățiа moravurilor sale, ca potrivit pentru guvernarea lumii și-i va fi încredințat insigniile împărătești. Căci odinioară în toate colțurile pămînturilor tot felul de tirani, împingîndu-se cu obrăznicie, au fost făcuți foarte adesea ori împărați, și cu atît mai puțin potriviți pentru guvernare, cu cît se știe că au ajuns mai curînd prin tiranie decît prin autoritatea purtării lor creștine [4]."

---

[1] Omni levitate vanissimi.

[2] Licet potestas romani imperii, quae olim in orbe terrarum monarchas viguit, nunc per diversa terrarum innumeris regalium sceptris.

[3] Lingua enim theutonica *berch* mons appelatur.

[4] Illud nihilominus nimium condecens ac perhonestum videtur atque ad pacis tutelam optimum decretum, scilcet ut ne quisquam audacter Romani imperii sceptrum praeproperus gestare princeps appetat seu imperator dici aut esse valeat nisi quem Papa sedis romane morum probitate delegerit aptum reipublice, eique commiserit insigne imperiale; cum videlicet olim ubique terrarum quilibet tyranni sese procaciter impellentes sepissime sunt imperatores creati atque eo minus apti reipublice quo constat eos tyrannide quam pietatis autoritate processisse. V. IV, 2-3.

www.dacoromanica.ro

Roma Sfîntului Petru e una singură și deci poate unifica lumea. Benedict al VIII-lea a dat la 1014 sceptrul lui Henric Împăratul german[1]. Dar, cînd Scaunul roman e ocupat de un Papă în vrîstă de zece ani, cînd el are a face cu „insolența Romanilor", nu mai e nicio putere pontificală adevărată. Contra unui Papă simoniac care a atins abia vrîsta de doisprezece ani trebuie ca porunca, *praeceptum,* al Împăratului să se unească și cu aprobarea, *consensus,* „a întregului popor roman" pentru ca, la 1044, contra acestei copilărești fantoșe să se instaleze un cleric curat și de ispravă ca Grigorie al VI-lea[2], — care, de altfel, va dura tot așa de puțin, făcînd loc Germanului Clement al II-lea[3].

Saxonul, „regele Saxonilor", Otto, a întemeiat un Imperiu legitim, „cel d'intăiu și mai mare" din Ottoni[4]. Dar aceasta numai pentru că *„se isprăvise neamul regilor"*[5].

E un om, care, „în gloria și puterea Imperiului, n'a fost mai pre jos decît aceia cari naintea lui îl cîrmuiseră". Împăratul apare la Roma ca „Romanorum princeps, *dătător de legi și orînduitor de Papi*", după însăși mîndra lui afirmație[6-7]. Cînd Romanii se răscoală cu Crescenzio, Otto al III-lea apare în dreptul lui dacă taie mîni și urechi, dacă scoate ochii Papei pus de răzvrătitor, dacă îl închide în turn pe acesta, îl judecă în lagăr, îl retrimete în temniță și pe un car cu boi îl duce la spînzurătoare[8].

Dar seminția Ottonilor se isprăvește. Cu noul Împărat Henric, *două regalități* singure, la început, își stau față în față, „doi regi, al Francilor adecă și al Saxonilor", „doi regi prea-creștini" de o potrivă, ai celor două națiuni[9]. Henric e urmărit cu atenție în ca-

---

[1] Iorga, *Papi și Împărați*, pp. 123-5.

[2] Cum consensu totius romani populi atque ex praecepto imperatoris.

[3] *Papi și Împărați*, pp. 128-9.

[4] Otto, rex Saxonum, nunc imperator Romanorum, ad suum, id est Saxonum, inclinaverat regnum... Primus ac maximus Otto.

[5] Prescriptorum igitur regum genere exinanito, sumpserunt imperium Romanorum reges Saxonum.

[6] Is denique Otto in gloria et vigore Imperii non dispar illorum qui ante se imperium rexerant.

[7] Romanorum principem, imperatorum decretorem, datoremque regum atque ordinatorem pontificum.

[8] V. *Papi și Împărați*, pp. 119-20.

[9] Duorum regum, Francorum videlicet ac Saxonum... Regnantibus duobus christianissimis regibus, Henrico scilicet Saxonum rege et Roberto Francorum.

www.dacoromanica.ro

lea lui italiană contra „marchisilor italieni", în biruitoarea întrare la Pavia, unde apare ca pedepsitor, pentru palatul ars în rivalitatea lui cu Harduin de Ivrea, care învie tradiția lui Berengariu cel înlăturat de Saxoni, în campania lui din Italia-de-Sud, la Troia, unde-l întovărășește la asediu și Rudolf, ducele de Normandia, și până la moartea lui [1]. Odată Germanul se întîlnește cu Francesul Robert pe Meusa, schimbîndu-se daruri între cei doi împărțitori ai unei puteri care supt Ottonieni redevenise, după drept și tradiție, una singură. Noul rege germanic, Conrad, are și el un *rival romanic,* pe Odo de Champagne, de care se ține Milanul [2]; definitiv scapă Conrad de acest rival prin aceia că Odo e omorît de dușmanul său personal Gocilo, fiind îngropat la Tours.

O împăcare cu această lume romanică o va serba numai Henric al III-lea, fiul lui Conrad, cînd va lua, și anume pe pămînt frances, la Besançon, pe Agnes de Poitiers [3], douăzeci și opt de episcopi slujind la această ceremonie.

Dar, cum am spus, pentru acest scriitor, lumea istorică are margeni mai mari decît pentru înaintașii săi. Pe lîngă multul pe care-l știe despre Italia, unde menționează atît pătrunderea Saracinilor califului, lui „Algalif", pănă la Benevent, cît și erupția Vesuviului, el știe că în Spania este un duce sau rege al Navarei Gulielm, poreclit *Sanctus*, de unde numele de Sancho, obișnuit la stăpînitorii iberici [4], că peninsula are anume legături cu Sardinia. Pe Musulmani îi presintă și în atacul contra Franciei al „regelui Almansor" și în zdrobirea celor cuibăriți la Fraixinet, de „ducele de Arles", Gulielm.

Normanzii, neapărat, îi sunt familiari. Atît ai ducelui Ricard, ai lui Rudolf care, prigonit, merge la Roma, cît și cei din Anglia, ai lui Adalred (Ethelred), stăpîn peste „Danimarci" [5], soțul Emei, sora lui Ricard. Ei arată pe aceiași Emă devenită soția lui Knud, lui „Canuc", rege al Anglilor apuseni [6], care luptă cu regele Scoției și isprăvește botezîndu-i fiul. Privirea lui ajunge pănă la Boemia

[1] *Papi și Împărați*, pp. 123-5.
[2] *Ibid.*, pp. 126-7.
[3] *Ibid.*, p. 128.
[4] Willelmus, dux Navarie. cognomento Sanctus... Sanctus, rex Navarriae Hispaniarum.
[5] In regno scilicet illorum qui Danimanrches cognominantur.
[6] Occidentalium Anglorum.

www.dacoromanica.ro

(Bethem) a lui Adalbert, până la Prusieni, „gentes Bruscorum", unde predică misionari, până la „prințul Ungurilor "[1], „de lîngă Dunăre"[2] și care, convertindu-se, devine, peste acești Huni *(gens Hunnorum)* regele Ștefan, și el merge până la revolta păgînilor lui Aba („Abba"), care ucide pe episcopi.

În sfîrșit, tocmai în fund, Bizanțul. Vasile și catepanul, „catapontul" lui luptă în Italia, timp de doi ani, la Benevent. El lucrează cu arme și cu bani, ceruți și Papei, pe care-l mustră pentru această legătură cu *cenodoxia,* cu „credința nouă" a Orientului, un Frances, abatele de la S. Bénigne din Dijon. Planurile lui Vasile merg până la restabilirea, în formă bizantină, a Bisericii „universale". Otrava cubicullariului Mihai încheie însă, la 1025, această stăpînire care anunța și afirma un nou fel de unificare. Cît de vie era pretutindeni icoana Răsăritului bizantin[3]!

IV.

Analiști și biografi germani.

I. Continuatorul lui Regino.

În ce privește felul cum de dincolo de Rin se vede lumea cea nouă care se desemnează, la Germani nu e nicio personalitate distinctă prin care să ne lămurim. Ceva se poate culege însă din izvoare de a doua mînă.

Iată, întăiu călugărul de la Sf. Maximin din Trier, un anonim, care continuă cronica, mult întrebuințată, a lui Regino.

De la început se vede că-l interesează mai mult lucrurile renane. Vorbește de Maiența, „capitala Francilor și oraș regal", constată că Otto al II-lea a fost consacrat la Aachen, și anume cu voia Lotaringienilor, cărora li aparține și scriitorul. Instalarea Francoului Conrad îi e plăcută, și el nu uită a-i da originea: e fiul altui Conrad, ucis de Adalbert, iar alegerea lui e legitimă, „de oare ce", spune și el, „neamul regal se isprăvia acuma". Viața lui

[1] Hungrorum princeps.
[2] Hungrorum gens quae erat circa Danubium.
[3] V. Iorga, *Byzantine Empire,* p. 125.

www.dacoromanica.ro

e urmărită până la moartea și îngroparea la Fulda. Iar suirea pe tron a Saxonului Henric e cu voia acestui înaintaș de la Rin, care-i și lasă insignele. Pentru a fi în adevăr stăpînitorul Germaniei îi trebuie însă asentimentul tuturor semințiilor, și el le înșiră astfel: Franci (Francesiii), Alamani, Bavaresi, Turingi, Saxoni (la 952 se presintă o altă adunare cu Franci, Saxoni, Bavaresi, Alamani și Longobarzi).

Un sentiment național german însuflețește pe clericul nostru, și el își arată neted simpatia pentru răscoala adversarului căsătoriei și politicei italiane, Liutolf, fiul lui Otto. Înșirînd cu plăcere numele germanice ale familiei Împăratului: Matilda, Gerberga, Lotar, el nu lipsește să arăte că, dacă regina italiană Adelaida, care dă lui Otto, cu mîna ei, drepturi asupra Italiei, e fiica regelui burgund Rudolf al II-lea, mama ei, Berta, a avut de tată pe Bernard de Suabia.

Stăpînirea în Italia e deci conform dreptului. Otto merge dincolo de munți „pentru a lua regatul Italiei", odată cu „regina cea iubită de Dumnezeu" (951). Iar, nouă ani mai tărziu, el se coboară din nou fiind chemat de Papă pentru apărarea „Italiei și a republicei romane" contra acelor regi locali, Berengariu și Adalbert, despre cari se vorbește pe larg, dar fără nimic din învinuirile ce li se aduc de răsbunarea unui Liutprand [1].

Data aceasta, e primit la Roma „în aplausele întregului popor roman". Cruzimea față de Romanii răsculați nu se ascunde; ea e îndreptățită. Și cu aceiași mulțămire se înseamnă cum, în 967, „regele Otto" (al II-lea) devine acolo, la Roma, ca și tatăl său, „Cesar și August".

Între „Italia" și „Romania", ca expresii geografice, este pentru dînsul o deosebire. La sinodul din 963 ieau parte „episcopii Romaniei și Italiei", plus patriarhul de Aquileia. Și la 966 se vorbește iar de prelații veniți „din Italia și Romania". „Liguria" apare și ea ca o parte determinată a peninsulei: acolo merge la vînat cel de-al doilea Otto.

În față, papalitatea se bucură de laudă sau de dojană după cum ajută sau combate pe regele de peste munți. Papa care-l chiamă pe Otto în Italia e „Ioan (al XII-lea), fiul lui Alberic", „Ioan căruia-i mai zice și Octavian" [2]: el făgăduiește să nu părăsească în viață

[1] V. *Papi și Împărați*, p. 110 și urm.
[2] V. *ibid.*, pp. 111-2 și aici, mai sus.

www.dacoromanica.ro

pe acela care a ajuns acum rege italian. După cearta cu dînsul, „poporul roman“ alege pe protoscriniariul Leon [1]. Numai în 967 situația se lămurește față de Scaunul roman prin aceia că i se dă înapoi „orașul și Ținutul Ravenei și multe castele, care fuseseră luate Papilor romani“ [2].

Franța e pentru călugărul renan un teritoriu dușman. Acolo se așează la 922 Robert ca un adversar: „*Ruodbert* cel fără credință în Dumnezeu“. E numai „regele Galiei romanice“, și sînt ținuți de rău acei episcopi germani, de Maiența și de Strasbourg, cari-l ajută să atace Alsacia. E îndreptățită deci invasia lui Otto I-iu în Vest, care iea Reims și tot teritoriul de la Laon la Rouen, singur fiul lui „Ruodbert“, Hugo, îndrăznind să resiste. Dacă Robert poartă acest nume hotărît germanic, fiica reginei-Împărătese Adelaida și a regelui italian Lotar, care iea pe Neustrianul cu același nume de Lotar, Ema, e numită „Hemma“.

Și, gîndindu-se la Bizanț, cu ce mîndrie înseamnă cronicarul soția venită în Vest de la Bizantinul Nichifor Phokas în 967 și cererea făcută la Curtea lui pentru acea căsătorie a lui Otto cel Tînăr cu fiica Împăratului roman, de care vorbește pe larg Liutprand în expunerea soliei sale!

În ce privește pe barbari, dacă rebelii germani sînt aceia cari chiamă pe Unguri la 954, asupra celorlalți se întinde opera de anexare prin creștinism a regalității germanice. La 931 ea provoacă botezul regilor Obotriților și Danesilor. Peste trei decenii, Elena, „regina Rușilor, care se botezase supt Împăratul Roman“, cere de la Germani episcopi și preoți, fie și fără sinceritate, și se trimete, în 961, la „poporul Rușilor“ Adalbert, care pe urmă, la 965, va ajunge la alți „Slavi“.

II. Widukind.

Dar învățătura, cu care se mîndrià un Gerbert și școala lui, nu era necunoscută în Germania, unde Otto I-iu își presida savanții, iar fratele lui, episcopul Bruno, făcea chiar parte din mijlocul lor. Un scriitor cu vechiu și aspru nume saxon, din vremile păgîne, e acolo pentru a o dovedi, Widukind.

El scrie supt Lotar, fiul lui Otto I-iu, și-și dedică opera Matil-

[1] *Ibid.*, p. 115.

[2] Pasagiul e întrebuințat în *Papi și Împărați*, *l. c.*

www.dacoromanica.ro

dei, fiicei Împăratului, arătînd că, după ce a cîntat pe luptători, crede că a venit rîndul prinților. Și, pentru a-și face și împodobi un stil, el recurge la Iosef și la Lucan, la Marțial. Gata cu explicațiile arheologice, el e dispus să afirme că Jülich pe Rin vine de la Iuliu Cesar, că Ungurii sînt Avari, Avarii Huni, iar aceștia vin de la Goți. Saxonii s'ar întîlni, fiind Greci, și în armata lui Alexandru-cel-Mare, și ei ar continua cultul lui Hercule și Apolon. Vorbește chiar de nu știu ce Împărat Martialis. Ceia ce nu-l împiedecă de-a amesteca în expunerea lui povești: regina Edita și cerboaica, femeia care-și cere dreptate, haina dată de Otto, ca odinioară Sf. Martin, jurămîntul pe barba acestui Împărat, contele Peppo mîncat de șoareci, ca în basmul istoric al Polonilor.

Biserica-l interesează, firește. Vorbește de creștinătorii Adalhard și Vala, de pedepsitoarele moaște ale Sf. Vit, de biografia Sf. Dionisiu. Pomenește pelerinagiul la Ierusalim al Hiddei, mama marchisului Thiutmar. Pe cît îl bucură că Otto al II-lea și-a împărțit averea, nu numai între mamă și soră, de o parte, și cavalerii lui, de alta, dar și între săraci și biserici, pe atîta compătimește cu creștinii persecutați de ducele polon Mieszko. Actul pentru creațiunea arhiepiscopatului de Magdeburg e dat în întregime.

Ce-l încălzește mai mult pe Widukind e Saxonia lui, cucerită de Carol-cel-Mare cu blîndeță numai, Saxonia cu stăpînitorii pe cari-i are și descendența lor. Pentru ca să arăte din ce depărtată origine e Henric Saxonul, pe care analistul saxon îl numește Păsărarul, *der Vogler*, el va arăta cum Egbert și Ida au pe Warin, cum fratele lui Egbert, Lidulf, e bunicul viitorului rege. Acesta, Henric, are meritul de a fi „cel d'intăiu care fără suzeran a domnit în Saxonia".

În ce privește pe Lotar, domnul său, el se coboară din Arnulf, și în genealogiile cronicarului apare și o Amalbergă, fiică de rege franc, măritată cu Irminfrid, „regele Turingilor". Moartea lui Ludolf în Italia face „mare durere în tot regatul Francilor".

Otto I-iu e ales în circumstanțe deosebit de impunătoare: „lîngă basilica lui Carol", între coloane. Apare în haina strînsă francă, în costum indigen, purtînd barba, și poporul, cu mîna ridicată, îl aclamă; electorii vor veni să-l servească. Altă dată, la 951, regele e înfățișat primind omagii de pretutindeni, de la „Romani și Greci și Saracini", cari aduc fildeș, cristal, metale scumpe, covoare, specii, „animale pe care Saxonii nu le mai cunoscuseră: lei și cămile,

www.dacoromanica.ro

maimuțe și struți. Și toată creștinătatea jur-împrejur căuta la el și nădăjduia într'însul." Ospețele Împăratului sînt monstruos de bogate: într'o zi o mie de porci și oi, zece vase de vin, zece vase de bere, o mie de măsuri de grîu, opt vaci, afară de găini, purcei, pești, legume și altele multe. Rege potrivit și pentru alte neamuri, căci știa și limba Slavilor, dar simplu, distrîndu-se doar cu șahul, pănă ce, la moartea Editei, „scrisul, pe care înainte nu-l știa așa de bine, l-a învățat de putea să cetească și să priceapă perfect cărțile". El a primit „sabia contra protivnicilor lui Hristos, păgîni și răi creștini"; e unsul lui Dumnezeu și a postit înainte de a purta coroana. Întăia lui coborîre în Italia, la 951, o consideră ca un pelerinagiu la Roma [1].

În ce privește vecinii, Italia a fost a lui „Berinhar", ceia ce înseamnă Berengariu, care va veni în Germania pentru pace și se va supune public, cu fiul său Adalbert: la Frankfurt e primit regal, dar nu vede trei zile pe Otto. În Franța eronicarul vorbește fără pasiune și fără colorit de Ludovic cel închis la Laon de către Normanzi, de „Carloman" mort la Roma, unde apar Normanzii, „Danii"; Hugo, pomenit fără titlu, are neajunsul de a fi primit la el nu știu ce rebeli saxoni. În lumea slavă, e vorba de luptele cu Otto ale lui Boleslav Boemul și de cele, din 1040, ale urmașului său. Peste „Hevelzi" stăpînește pe la 940 Slavul Tugumir [2]. În Polonia Mieszko transmite puterea fiului Casimir, însurat cu fata regelui Rusiei, de la care-i vin fiii Vladislav și Boleslav. La regina Elena a Rușilor merge în 959 episcopul misionar Libuțiu. Ungurii apar numai ca „barbari" chemați de rebelii saxoni pentru a suferi apoi o înfrîngere „cum n'a mai fost de două sute de ani asupra lor".

III. Biografii.

În legătură cu hagiografia cea nouă, Vieți de personagii ilustre apar în același timp.

1. Autorul Vieții princesei Matilda face paradă de erudiție. Cetitor al literaturii latine, care citează pe Virgiliu, pe Boețiu, pe Prudențiu, pe Sulpiciu Sever, el intitulează pe Lotar „regele Latinilor"; zestrea Adelaidei e Italia, adecă „Latiul", „regatul Latinilor" cu „cetățile ausone", și, cînd Otto le cucerește, el are supt

[1] Cf. și *Papi și Împărați*, p. 110.
[2] II, 21.

www.dacoromanica.ro

dînsul, regatul Latinilor și al Saxonilor". Dar e legat, în același timp, ca și Widukind, de vechea lui țară saxonă, și astfel păgînul Widukind, adversarul lui Carol-cel-Mare, e presintat ca unul „care, odată, prins de nebunia duhurilor rele, din lipsă de predicatori se ruga idolilor și prigonia stăruitor pe creștini". Lupta cu Carol e un onest duel și, de altfel, după convertire, păgînul botezat înalță mănăstiri.

2. Ruotger, biograful lui Bruno, nu e numai un „patriot german" care presintă revolta „națională" a lui Liudolf, mulțimea care strigă: „Trăiască veșnic regele", crima „hoțului obraznic" de Kuno care chiamă pe Unguri „vechea ciumă a patriei", pe fiul Danesului Harold Dinte-albastru, care, devenind creștin, se transformă din Svein în Otto, spre a face omagiu vecinului rege germanic (965). El scoate în relief înalta cultură a eroului său, care a învățat la Utrecht după Prudențiu, și grecește, filosofie, avînd ca profesor pe Israel Scotigena și anume Greci. Cetește comedii, duce cu el o bibliotecă, și „vase grecești" sînt pomenite în testamentul lui.

V.

Thietmar.

Un cronicar de o largă expunere ambițioasă e, la Germani, acel Thietmar prin care cunoaștem o parte din evenimentele secolului al X-lea și o parte din ale secolului al XI-lea începător, de la 908 pănă la 1018.

Viitorul episcop de Merseburg e născut la Hildesheim, — și se admite de obiceiu data de 25 Iulie 976 —, ca fiu al lui Siegfried, conte de Waldeck, frate al marchisului Lotar, mama fiind o contesă de Stade. Tatăl e trimes de Împărăteasa Theophanò în solie. Are unchi prinși de pirați în 994; unul, Liuthar, luptă cu Slavii. După studii la mănăstirea din Quedlinburg și la Sf. Ioan din Magdeburg, el, fiind sluțit la nas din copilărie, ajunse canonic la Magdeburg, pe vremea episcopului Tagino, apoi, la 1002, preposit la Wallbeck. La Merseburg vine episcop după Wigbert, fiind sfințit la 24 April 1009. Moare după opt ani, la 1-iu Decembre 1018. Înrudit cu Henric de Bavaria, care nu vrea să-l ajute, scriitorul a

www.dacoromanica.ro

luat parte la războaie, și astfel, cum vom vedea, ajunge el să cunoască așa de bine împrejurările, foarte însemnate pentru lumea germană, care se pronunțau în Boemia. A fost și luptător contra Polonilor, pe cari-i descrie cu tot atîta competență. O rudă a lui murise în luptă cu Saracinii. Informația-i venia astfel din toate părțile, abundentă și sigură.

E un om învățat care a cetit pe Lucan și caută la Elba cetăți de-ale lui Iuliu Cesar, și pentru care Roma e „cetatea lui Romul"; știe atîta grecește cît să poată cita pe γνῶθι σαυτὸν. Nu crede în vrăji sau în vîrcolaci și află în Macrobiu explicația eclipselor.

Curentul religios al timpului nu trece fără a-l atinge. Găsește natural ca, în 1017, arhiepiscopul Gero, din ordinul Împăratului, să primească pe marchisul Bernard, pocăit, cu picioarele goale, cerînd să fie iertat de excomunicare. Laudă pe martira care, cînd o chinuiau păduchii, și-i punea la loc și aduce în sprijin suferința lui Simion Stîlpnicul suit pe coloana lui. El, care a dorit așezarea sa ca episcop, crede în visuri și în minuni. Adalbert-Voitech, episcopul de Praga, care moare ucis de Prusienii păgîni, „s'a visat celebrînd liturghia și cuminecînd singur", înainte de a i se pune capu'n par și a se arunca în mare corpul pe care-l va cumpăra scump Polonul Boleslav fiul lui Mieszko. Minuni face după moarte și Bernard de Würzburg, trimes de Împărat în „Ahaia". Împăratul Otto al III-lea va veni însuși, cu patriciul Romei Azzo („Ziazo"), ca să vadă minunile Sfîntului Etelbert din Gnezno. Sf. Mauriciu pedepsitorul chiamă sufletele morților. Locul unde a fost săvîrșit un omor se face ca sîngele. Oasele Papei Benedict trebuie duse la Roma, căci el blăstămase, altfel, locul străin unde ar rămînea îngropat. Cutare orb îmbăiază pe bolnavi noaptea ca să nu se știe și, la moarte, vede pe fereastă o cruce, și glasul lui se ridică: „În jurul tău, Doamne, este o lumină care nu se stînge". Va fi o luptă între cei cari vreau să-l ducă la mormînt.

Ottonii sînt eroii lui, și Iliada lor e o luptă pentru Italia, țară dulce, dar rea, unde amenință, după grele cheltuieli, înșelăciuni și otrăviri: „multă șiretenie și trădare stăpînesc din nenorocire în țara Romanilor".

Nu e vorba mai mult de Otto I-iu, însemnîndu-se că mama lui Henric, deci bunica Împăratului, e Gisela, fata lui Conrad. Otto al II-lea, om cu păcate, și-a părăsit Germania, unde i-a ținut locul, adunînd și diete, mătușa, stareța Matilda, care va fi înlocuită prin

www.dacoromanica.ro

sora lui Otto, Adelaida —, și iarăși se vorbește de minuni. El merge în Italia, cu Bavaresi și Alamani, contra Tarentului pe care-l reiea de la Greci, dar în curînd va fi silit să fugă pe o *salandra*[1].

Scriitorul e de partea copilului Otto al III-lea, rămas moștenitor. Ține de rău pe arhiepiscopul de Colonia, care-l iea de la Henric, ducele de Bavaria, „ca să-l crească ori mai bine ca să-l despoaie de demnitatea lui". Uns la Aachen de un prelat german, arhiepiscopul de Maiența, și de unul italian — Otto al II-lea făcuse o spovedanie latină și fusese îngropat la întrarea basilicei Sf. Petru —, Ioan de Ravena, el are autoritatea deplină, „exercitînd" — și el — „puterea romană așa încît păstră tot ce aparținuse tatălui său". Încoronat de Bruno, fiul lui Otto de Carintia, el devine „apărător al Bisericii Sf. Petru" și „guvernează acel Imperiu ca și înaintașii săi". Îl ajută întru aceasta mama, Bizantina Theophanò, despre care Thietmar se rostește astfel: „de și ca femeie nu era liberă de slăbiciunea sexului ei, era plină de modestă tărie și ducea, lucru rar în Grecia, o excelentă viață privată[2].

Pentru stăpînirea, de caracter roman-bizantin, a fiului Theophanò-ei e un adevărat imn. Se vede că în societatea de la începutul veacului al XI-lea era înțelegere pentru pompa acestei străvechi monarhii restaurate. Pedeapsa lui Crescenzio, a lui Ioan de Calabria, Papa născocit de dînsul: tăierea limbii, a nasului, a urechilor, orbirea, spînzurarea de picioare, decapitarea sînt măsuri firești contra rebelilor. „Niciodată un Împărat, la întrarea ori la ieșirea din Roma, n'a arătat mai multă strălucire" decît acest tînăr principe, la anul 1000. Cu „obiceiurile vechi romane", criticate de unii, cu devoțiunea la mormîntul, deschis, al lui Carol-cel Mare, el se înfățișează ca domnul vremii sale. A supus, nu numai Roma, ci tot „ce aparținea regatului roman și longobard". A doua pedeapsă dată „mulțimii", în veșnică tulburare, din Roma e aprobată și ea. Pentru scriitor e o vădită dureré moartea prematură de la 1002 a monarhului, ale cărui oase se vor odihni lîngă ale marelui Împărat[3].

E condamnată și populația din Pavia care inaugurează printr'o sîngeroasă răscoală noua stăpînire a celui de-al doilea Henric[4].

---

[1] V. *Papi și Impărați*, p. 118, mai pe larg
[2] *Ibid.*
[3] V. *ibid.*, pp. 129-1 (a se ceti la pagina 121, nota 6: Hildesheim).
[4] *Ibid.*, p. 123.

www.dacoromanica.ro

Se vede că Thietmar, ultramontanul, *n'are nicio înțelegere pentru sufletul italian care se zbate, cu amintirea regilor de odinioară în minte, și în capitala suveranilor longobarzi de pe vremuri ca și în reședința Papilor.* Impăratul e doar pe acest pămînt al Italiei „procuratorul Sfîntului Petru". Papii contemporani, Ioan al VIII-lea, Sergiu Boccapesce, Benedict al VIII-lea, sînt „oameni excelenți, cari au întărit și mai mult Biserica noastră", dar ei au datoria să asculte. Benedict, fiind gonit de „un anume" Grigorie, aleargă la regele german, tocmai la Pőlde, în țara acestuia, și cere a i se cerceta casul „după dreptul roman". Căci doar toți acești șefi ai Bisericii sînt „prin grația Împăratului".

E adevărat că în 1014 Henric nu devine Cesar roman decît după ce, primit de senatori la Roma, jură a fi „apărător și sprijinitor" al Sfîntului Scaun și după ce vechea lui coroană o lasă doar principelui apostolilor [1]. Dar el își pune fratele, Arnulf, în Scaunul din Ravena, și o răscoală romană, altă dovadă că *acești oameni doresc a trăi ei în de ei,* e zdrobită [2].

Cu asemenea sentimente, e natural ca Franța desfăcută de Imperiul care a căzut în mîna Germanilor să fie ca un ghimpe în ochii lui Thietmar. Apusului, scrie dînsul, i se spune cu dreptate așa, „pentru că acolo apune, ca și soarele, orice drept, orice ascultare și orice iubire". În acea țară trăiesc răi creștini, stricați, cari nu ascultă — grea vină — de episcopii lor. El se bucură că, la 1020, „Francii" sînt bătuți de „ai noștri". În lupta cu Balduin de Flandra pentru Valenciennes, firește că Germanii vor fi cei cu dreptatea. Burgundia, unde domnește Rudolf — ortografiat: Rothulf —, frate cu mama lui Henric, e considerată ca un teritoriu de Imperiu. E natural ca el să vie la Maiența, la Strasbourg, să facă actul de vasalitate al coroanei lui. Cum totuși această rudă nu dă deplina ascultare, el e înfățișat în cele mai negre colori: „om necredincios, afemeiat", care avea numai titlul și coroana. El dă episcopate celor aduși de vasalii săi și trăiește din ce-i dau niște episcopi, cari și ei sînt la ordinele nobililor, cu puternicul Gulielm de Poitiers în frunte, acela, de altfel, a cărui fiică Agnes va deveni soția lui Henric al III-lea al Germaniei. Țara toată

[1] *Ibid.*, p. 124.
[2] *Ibid.*

www.dacoromanica.ro

poartă vina că e „luptă necontenită cu supremația imperială, în vorbe ca și în fapte".

Atenția cronicarului atinge și acea țară a Anglilor, în cari, după tipul fisic, marele Papă Grigore văzuse niște îngeri. Regele Gutring a fost un bun diacon la Warden. Dar năvălitorii danesi ai lui Svein, lui Harald, lui Knud sînt niște „cîni necurați".

Bizanțul e abia atins aici: solii la Impărat în 1020, vase grecești care se înecă în apele occidentale, dar, dintre vecinii lumii germanice, aceia de cari necontenit se vorbește sînt Slavii, de toate semințiile.

Intăiu Boemii, considerați ca urmași ai Moravilor lui Sviatopluc, al căror ducat se formează în umbra Germanilor. Acolo sînt oameni teribili. Ducele face din fratele său un eunuc, cearcă a înăbuși la baie pe un altul; îi izgonește pe amîndoi împreună cu mama lor. Imperiul are de asigurat o graniță, în această țară care se desface de supt autoritatea lui: la 1004, Henric al II-lea instalează acolo pe ducele Iarimir. În 1013, la Merseburg, se primește un omagiu boem. Cum, între aceste două frînturi ale „Statului" morav care sînt ducatul Boemiei și ducatul Poloniei, e o continuă rivalitate care degenerează adesea în luptă înarmată, regalitatea germanică apără, ca în 1017, pe Boemi contra Polonilor, după ce sprijinise pe Poloni contra Boemilor. Ducele Boleslav, cu care se încheie un tratat la Bozen în 1018, e soțul unei Germane din Misnia.

Pe jumătate slavă, Ungaria trece la creștinism, creînd episcopate, supt acel rege Sfîntul Ștefan care e pentru Thietmar doar „Vaic, ginerele lui Henric de Bavaria", — încă un Voevod de margine, din care preferința Sfîntului Scaun a făcut un suveran încoronat, cu misiune apostolică. Aici se urmăresc împrejurările și pe urmă, cu „Procin", fiul lui „Dervix", care „Procin" e unchiul regelui și cu beția soție a lui „Belaknagini", cneghina Bela — deci limba slavonă se păstra acolo, sau știrea vine prin canal slavon—, care, în loc să fi tors în ietacul ei, își ucide bărbatul.

Dar mai mult interesează *Polonia*. Boleslav cel de la Gnesno duce pe Otto al III-lea în capitala lui, unde se întemeiază o Biserică după canoane, cu Scaune și la Colberg, la Cracovia, la Breslau. În tovărășia ducelui polon merge Bizantino-Germanul pănă la Magdeburg. Polonul refusă chemările în Italia, care-l

www.dacoromanica.ro

costă scump, pe dînsul care e îndatorit cu un cens la Roma. Din această parte, nici omagiul nu se face bucuros, preferindu-se lupta. În ea, Boleslav face propuneri de alianță prin fiul său Mieszko, vecinului boem, Otelric, dar acesta predă Împăratului pe stăruitor. Totuși markgraful Hermann ține pe fiica ducelui polon.

Soț al Boleslavei, fiica lui Boleslav Roșul, apoi al unei călugărițe Oda, Mieszko, care va lupta cu Boleslav Boemul, e chemat, ca și Boleslav, tatăl său, ca represintant catolic, subgermanic, al Slavilor de Răsărit, să atace Statul ortodox, sub-bizantin al aceloraşi Slavi de Răsărit, Rusia de la Chiev.

Întăiu, Boleslav a mers, cu 300 de Germani, 500 de Unguri, 1000 de „Petinei", Pecenegi, „după cererea noastră", spune cronicarul, contra lui Iaroslav. După o luptă la Bug, el poate să între solemn în *Chitava* (Chiev), apărată de aceiași „Podenei", „Pezineigeri", Pecenegi, în serviciul cneazului. Orașul cu 400 de biserici și opt tîrguri arde. Zviatopluc, fratele „regelui local", care-i e ginere, va fi așezat acolo, ca vasal, Polonul fiind primit solemn de arhiepiscop în biserica Sfintei Sofii și plecînd apoi cu o bogată pradă de aur. Mieszko, povestește apoi Thietmar, „ajutat de noi, merge în Rusia, pradă o mare parte din țara aceia și, cînd între ai săi și oaspeții săi pecenegi izbucni discordie, pe aceștia, de și-i fuseseră de ajutor, puse să-i taie pe toți".

Dar și pe Ruși a încercat Imperiul să-i aţîţe contra Polonilor, și cronicarul cunoaște bine pe Vladimir botezătorul, care a luat pe acea princesă Elena din Bizanț, care fusese considerată ca logodnica lui Otto al III-lea: ambii sînt îngropați în biserica Sf. Clement. E un barbar voluptuos și iubitor de sînge. Zviatopluc, fiul lui, de care s'a vorbit mai sus, va avea să sufere de pe urma credinței sale, fugind la socri în Cuiavia, după ce ajutătorul lui, episcopul de Colberg, distrugătorul idolilor, suferise martiriul.

Dar mai sînt și alți Slavi, pănă în vecinătatea Danilor „cu picioarele iuți", a Obotriților și Varilor. Astfel Liutiții păgîni, cu cari se dă o luptă de cruciată.

Iar dincolo de aceștia toți e acel Orient musulman de unde vine asaltul saracin la Roma, cu un rege și o regină care e prinsă și decapitată. Tocmai în fund, „goalele stepe de nisip din pustiul libic unde domnește basiliscul".

In curînd, prin cruciate, se va vedea clar și acolo.

www.dacoromanica.ro

VI.

Biografii şi alte lucrări individuale în secolul al XI-lea

Secolul al XI-lea nu iese din atmosfera călugărească a celui precedent, fără ca pentru aceasta să fie exclusă acea stare de spirit populară care va da cruciatele.

Aceasta se poate vedea, dacă în Italia nu se presintă o carte representativă, în povestirile cronicarilor de pe amîndouă părţile Rinului.

In ce priveşte Germania, ea se osebeşte în acest timp de strînsa tovărăşie, în desavantagiul ei, cu Italia, de acea stare confusă în care stăpînitorul ei este mai mult un urmaş al Cesarilor pe pămîntul de basă al vechiului Imperiu. Dar aceasta nu înseamnă de loc — tocmai din potrivă! — şi desfacerea ei de o moştenire pe care Italia însăşi o represintă încă aşa de sărac şi de modest.

Biograful lui Henric al IV-lea, urmînd obiceiul „Vieţilor" de personagii ilustre, e astfel un harnic cetitor al literaturii latine: el va cita pe Horaţiu şi va găsi ca termin de comparaţie pe Hanibal. Intr'o vreme cînd zările s'au lărgit, el va pomeni darurile pentru imperiala cetate Spira ale Impăratului „grecesc" şi ale „regelui din Africa".

Ocupat mai de aproape de lucrurile ţerii sale, de acea răscoală prelungită contra regelui capricios şi nedibaciu care e Henric al IV-lea, urmărit de o fatalitate, Bruno, autorul unui „Război al Saxonilor", în care modelul lui este, de sigur, „Războiul galic" şi „Războiul civil" ale lui Cesar, ni va da ştiri mai felurite şi mai bogate despre timpul său, lucrarea lui, calchiată după antichitate, putînd fi considerată deci ca o carte representativă.

Avem a face, iarăşi, cu un erudit al timpului. Cel care laudă foloasele ştiinţii citează pe Cicerone şi pe Horaţiu, ceia ce, de altfel, nu-l împiedecă de a crede că tristul război civil din patria sa a fost anunţat printr'o serie de minuni. Acela care e mîndru de a cunoaşte Eneida şi pe Lucan, abatele matematic, care face socoteala solstiţiilor şi fabrică un glob ceresc, teoreticianul care se ocupă, în sensul special al evului mediu, de musică, înşiră

www.dacoromanica.ro

minunile Sfîntului Ştefan, crede în ploile de sînge, în ploile cu carne, cu broaşte, cu peşti, în sîngele care trei zile a curs pe Tisa, în prevestirea care stă în schimbarea cursului Dunării prin prăbuşirea unui castel, ori în cutremure, în ciuma care face neîncăpătoare cimitirele din Italia, Burgundia, Franţa, în vrîste ca a lui Azzo mort în 1096 la peste o sută de ani.

De altfel o furie de misticism bîntuie societatea întreagă în această vreme tragică. Mănăstirile se umplu de fugari din societatea laică: Hirschau, unde e îngr pată Weliga, fiica ducelui Gotifred, duşmanul Impăratului, Hirschau cu multele sucursale, Schaffhausen, Sf. Blasiu din Pădurea Neagră. Episcopul de Passau face trei mănăstiri, şi chiar şi laici pot locui acolo cu voia Papei. Fete de la ţară vin „să se supuie" clericilor, şi sate întregi se călugăresc. O văduvă de nouăsprezece ani, Iudita de Baden, merge să se presinte Papei în exilul de la Salerno al acestuia şi e bucuroasă că-şi mîntuie zilele, la 1091, în umbra lui. Contele Adalbert îmbracă rassa de călugăr.

Pentru cronicar, Henric cel excomunicat, şi pocăit, şi iertat, e răspunzător de nenorocirile lui, dar aceasta o spune fără a înălţa ca biruitor pe Grigorie al VII-lea. Regele-Impărat a fost rău crescut, trăieşte în desfrîu şi în petreceri, cu bufoni, întrebuinţîndu-şi vremea şi cu jocul de şah. Nu numai că jigneşte prin trufia sa pe prinţi, dar e în stare să treacă faţă de dînşii la prigonire şi la crimă. A ţinut închis timp de doi ani pe Magnus de Saxonia şi a cercat să ucidă pe Otto de Bavaria. Doritor de a domni singur, el e de fapt acela care, ca „să rămîie stăpîn peste toţi" a început războiul.

Privirea lui Bernold nu vede mult în laturi. Pomeneşte, în Italia, de moartea acelei Adelasii de Turin care poartă numele veneratei Impărătese a lui Otto I-iu. Are cuvenitul respect faţă de Agnes de Poitou, venită din „Francia latină", şi-i înseamnă legăturile italiene.

Pe larg se vorbeşte de „barbarii" din Răsărit. De Ungurii nedemnului rege Solomon, pe care-l închide ruda, Ladislau, şi căruia i se îngăduie a trece la Regensburg, unde-i e soţia. Ladislau promite în 1087 20.000 de soldaţi contra lui Henric: el e soţul Germanei Adelaida. Rivalul său va muri luptînd cu „regele Grecilor"; alături e acel „orientale regnum", „Marca vecină cu Ungaria", din care se va desface Austria. Proclamarea ca rege a ducelui Po-

www.dacoromanica.ro

loniei e notată la anul 1077, și stăpînitorului de la Chiev i se zice: „regele Rusiei".

O poartă se deschide și aici asupra cruciatelor. Se înmulțesc pelerinagiile la Ierusalim: acolo se duce Gerhard, abatele de Schaffhausen; acolo moare, în 1086, Conrad, fratele regelui de revoltă Hermann, precum, ni spune Berthold de Reichenau, se înecă în drum spre cetatea iertărilor contele Teodoric, ucigașul episcopului de Trier. Preoți din Suabia, devotați cultului Mariei, se îmbarcă spre locurile unde a suferit Fiul ei. Și vedem acuma cruciata ofensivă contra Islamului: Pisani, Genovesi și alți Italieni cari, supt steagul Sfîntului Scaun, merg de asediază într'o cetate pe „regele Africei", din Tunis. N. Iorga.

Drama lui Tudor într'o nouă lumină.

Actele și scrisorile pe care d. Vîrtosu le-a găsit în Arhiva lui Al. Filipescu (Vulpe), moștenită de d. C. Brîncoveanu [1], nu cuprind numai importante întregiri de amănunte, ci modifică supt anumite raporturi însăși fisionomia căpitanului «Adunării Naționale» din 1821.

Îl vedem pe acela pe care documentele Glogoveanu, publicate de mine [2], îl vădiseră ca un apărător în judecată al intereselor ce-i erau încredințate, ca un «advocat» cu procese în străinătate, ca un spectator al Congresului din Viena și un cetitor al presei europene din acea epocă de crisă, îl vedem, zic, ca un «om de afaceri» care împrumută la 26 August 1820, de la acela pe care-l întitula «sinior» Pavel Macedonschi—ceia ce înseamnă vre-o origine dalmatină — o sumă pentru negustorie, pentru ca la 13 Ianuar 1821 de la același să ieie banii pentru înjghebarea întreprînderii sale politice (n-le I-II).

În acest moment Alexandru-Vodă Suțu era pe moarte și, peste cîteva zile, el ne mai fiind în viață, Doamna, care lucra pentru succesiunea fiului ei, făcea ca în numele răposatului să se alcătuiască o Căimăcămie, supt cuvînt că «pricinile obștești s'au înmulțit» (no. III): astfel Grigore Brîncoveanu, Constantin Cre-

[1] V. Hurmuzaki, X, 103.
[2] În *An. Ac. Rom.*, pe 1914.

www.dacoromanica.ro

ţulescu, Grigore Ghica, viitorul Domn, Barbu Văcărescu, Grigore Filipescu, Iacovachi Rizu ajunseră a administra ţara pentru un stăpîn trecut dintre cei vii. La 19 ale lunii, Pinis, consulul Rusiei, care era la spatele întregii agitaţii revoluţionare pe care, după ordin o va condamna, recunoştea această stare de lucruri (pp. 72-3),

În acest moment, Alexandru Filipescu era numai un doritor de slujbă, care se cerea recomandat de consulatul rusesc Domnului care ar fi să fie (no. V). Doria Vistieria, pe care o şi căpătă de la Căimăcămie, la 10/22 Mart (n-le VI-VII).

Cea d'intăiu întîlnire constatată cu acela care acum era de patru zile la Cotroceni în fruntea unei armate ţeraneşti se cuprinde în scrisoarea prin care, la 20 Mart st. v., Tudor, «sărutînd cinstita mînă» a înaltului dregător, arată că desaprobarea formală de către Ţar a mişcării sale «nu-l supără». *El vrea să cunoască însă cum se hotărăşte fiecare în problema «binelui obştesc»*, şi de aceia cere *părerea cetăţenilor*, a tuturor «orăşenilor, mari şi mici», «pentru a se alege cei buni din cei răi»: oricine slobod fiind ca să să tragă în lături (no. VIII). Proclamaţia către Bucureşteni, datată din aceiaşi zi, am analisat-o în «Domnul Tudor din Vlădimiri», ca şi aceia către ţară (pp. 84-6), arătîndu-li sensul: e un îndemn la *unire* către *toate clasele* pe basa conştiinţii că toţi sînt *un singur neam*, în vederea recăpătării *„dreptăţilor"* pierdute, fiecare avînd să capete rolul potrivit cu *„destoinicia"* sa. Ţerii i se punea în perspectivă şi *„vărsarea de sînge* împotriva vericăruia vrăjmaş să va arăta călcător acestor dreptăţi". Tot odată — şi *aici* e punctul de căpetenie —se încheie *pactul cu boierii cari sînt „patrioţi"* şi avînd „asemenea bune cugetări, cu ale norodului asămănate". Tudor *recunoaşte guvernul în fiinţă*, «vremelnica stăpînire». Dările, toate dările, trebuie plătite, dar se adauge scutirea pentru acei cari-i vin lui la «Adunare». Se şi tipări un act «prin care povăţuia pe lăcuitori ca să cunoască stăpînirea şi boierimea, anerisînd cele d'intăi împotriva boerilor publicaţii ale sale» (no. LXXIII).

E momentul abdicării lui Tudor. Neexperient, influenţat de amintirile unei cariere sărace, el părăseşte guvernul, păstrînd numai armata. Am arătat aiurea că Vlădica Ilarion a putut aduce schimbarea (*„Domnul Tudor"*, pp. 88-9).

Boierii nu par să-l fi îndemnat la întrarea în Bucureşti. La

www.dacoromanica.ro

21[1] el o anunță, vorbind de «o sumă de oameni» cu cari va veni (n-le VIII și IX). Dar el trebuise să treacă prin forma unui jurămînt (n-l XI), în care, repetînd că admite guvernul actual, el promite a nu supăra pe nimeni, a nu permite neorînduieli, cu condiția că «și această stăpînire va avea îngrijire pentru dînsul a-l feri de orice jaf și nedreptate». Și acum se declară gata a lupta «împotriva vrăjmașului ce să va arăta înpotrivitor dreptăților țării», dar se supune, în cas de călcare a acestor îndatoriri, unei judecăți «după hotărârea pravilelor». Un jurămînt al boierilor se produse, în schimb (*„Domnul Tudor“*, p. 98).

Tudor socotia că de acum înainte toți sînt «înfrățiți». Dar Mitropolitul, îndreptățindu-se pentru că a permis ocuparea sălașului său, critică «toate aceste turburări și răzvrătiri ce, după rea întîmplare, s'au născut într'aceste dooă principaturi» (no. XII). Totuși, și cu Filipescu, se făcuse încă de la 18 Mart adresa către Țar în sensul lui Tudor (*„Domnul Tudor“*, p. 86).

În tot acest timp, stăpînul de fapt al situației se ocupă numaî de «creștinescul norod ce este adunat întru dobîndirea dreptăților patrii» (no. XIII), cerînd, la 26, «un meșter evropienesc pentru făcutu băștăriilor» (tranșeelor) ori măcar «un enginer» (no. XIII). D. Vîrtosu publica din nou scrisoarea unui asemenea inginer care, cunoscut al lui Freywald, vorbește de gîndul ce ar avea să ridice planul Bucureștilor, dar își rîde de șanțurile lui Tudor ca să nu umble vacile, și stropșește cuvintele, zicînd «ministiri» și «Pelvederiu» (no. LV) : și altfel scrisoarea e atît de vulgară, ncît cu greu am putea-o recunoaște ca fiind a lui Lazăr cu necontenita-i grijă că «n'om avè ce mănca».

Atitudinea aceasta potolită se vede și în scrisoarea către pribegi, cărora „cu multă plecăciune le sărută mînile“ în April, vorbind de „dreptatea celor începute de dînsul“, de „gînduri fără patimi“ ; ce a făcut, e de mila „poporului“, a săracilor cari „nu mai pot îndura, ci vreau mai bine moartea“ ; are a face doar cu „Domnii fanarioți“, „făptuitorii împilării“, cari de aproape un veac „sug sîngele“ țerii ; cu boierii de țară s'a înțeles și împreună cu ei a scris Porții și Țarului, (n-le XXIV-V).

Dar pănă și în numirea acelor cari trebuie să strîngă oaste

[1] D. Vîrtosu tratează chestia aceasta în Prefață, îndreptînd părerile de pănă acum.

www.dacoromanica.ro

şi aiurea decît în Oltenia, el, simplul „Sluger Tudor“ pentru boieri (no. XIX), întreabă pe Filipescu, căci pe dînsul „orînduiala politicească nu-l iartă“ (n-le XXI-II). De la Visterie se cere plata pentru paza la Dunărea olteană ori la Rusciuc de către Turci, cu cari Tudor nu vrea să se strice (*„Domnul Tudor“*, pp. 90, 99, 101, v. aici, n-le XVIII XXV). Pentru ai lui cari pradă, el va cere un tribunal criminal anume, şi vorbeşte de „netrebniciile nepriimite dreptăţi, poprite de către dumnezeire şi nesuferite omenirii“; vrea un „pretorion“ cu condicar, căci lui îi e greu a pedepsi (no. XXIII). Cînd e vorba, de Paşti, de „i-căloşii de panduri“ cari „sînt în pieile goale“, cerînd „barem cîte o cămaşă de această sfîntă zi“, tot la Vistier e hotărîrea (no. XXVI). Totuşi el e „comandiri al oştirilor de aici“, otcărmuitorul oştirilor ţării (no. XXXIV), dar ispravnicii din April vor fi numiţi de „dumnealor cinstiţi otcărmuitori ai ţării“ şi, pe urmă, de dînsul *(ibid.)*. Personal, el va cere judeţelor, să plătească toate dările, afară, iarăşi, de cei „destoinici a sluji în slujba ostăşească, înarmaţi cu două pistoale i o puşcă“, cari sunt „previlighiaţi“ şi li si dă „tain, gloanţe şi iarbă“ (p. 106). El cere şi iscăliturі de primire de la preoţi şi fruntaşi, cari o şi fac cu formule ca aceasta: „Ne-am bucurat . . . Săntem următori şi supuşi . . . Săntem plecaţi“. Totuşi, el a încercat, în situaţia pe care însuşi o caiifică „delicată“, să exercite o influenţă de guvern socială, să facă un fel de ţerănism reparator.

În April el făgăduieşte să apere pe Vîlceni de „răzvrătiri“, de „năpăstuire şi nedreptate“ (no. XXXIV), să „desrădăcineze mituirile şi gloabele..., de o pară măcar“ ; cine va face altfel, va fi „pedepsit ca un hoţ şi călcător al pravilii“. Săracii aceştia sînt doar „creştini şi fraţii noştri“, şi trebuie a fi consideraţi astfel, dîndu-li-se „zapciu pămînteon, om cu cinste şi cu temere de Dumnezeu“ (p. 106). Aceasta ca un „voitor de bine neamului nostru“ *(ibid.)*. Satelor din Dîmboviţa Tudor li îngăduie să nu dea clacă, înlocuind-o cu zece parale de casă. Nu uită nici pe Ţigani: „Ţiganii domneşti să dobîndească oareşcare uşurare şi mîngăere, a cunoaşte şi ei silinţa întru care ne aflăm, spre îndreptarea supărărilor celor peste putere, şi a avea tragere de inimă întru răspunderea celorlalte căştiuri“ (no. XLI). Cînd cere lui Filipescu pastramă pentru armata lui, el se explică astfel: „Şi ostaşii să rămîie mulţămiţi şi ţara să nu simţă greutate şi povară

www.dacoromanica.ro

multă" (no. XLI). Sătenilor mutați de la Dunăre vrea să li asigure „locuri largi" pentru a putea să lucreze bine (no. XLIII). Cînd un grup de țerani scrie în năcazul său „către d. cinstit Sluger Theodor", plîngîndu-se de „zulumuri", căci „sântem numai o mână de oameni în drumul mare" (no. XLIV), el intervine îndată pe lîngă Filipescu: „după datina creștinească urmează a dobîndi mîngăiere" (no. XLV).

Dar iată că Turcii trec Dunărea. Rușii-de-Vede se sparg înaintea lor (no. XXXVIII). E vorba de jafuri, de cîțiva morți. O hotărîre trebuie luată (alte atacuri, prin Vlașca și Ialomița, în *„Domnul Tudor"*, pp. 99-100).

De și, un moment, trebuise a se retrage înaintea lui Ipsilanti, venit în visită, de și boierii vădit se desfăceau de causa pentru care juraseră, Tudor părea decis, la începutul lui April, cînd lua măsuri de întărire a mănăstirilor și trimetea avangarde în jos spre Dunăre, tăind iazurile „de la Urziceni pînă în baltă" (no. XXXIV), cînd cerea să i se trimeată jumătate din plăieși „vrednici și deprinși la arme..., cu pistoale și pușci" (no. XXXV), să rămîie în București. „De aici", scria el, la 3 April, lui Filipescu: „nu mă arădic, nădăjduind la mila și ajutorul lui Dumnezeu": (no. XXVIII). Lui și Mitropolitului, în scris și prin „dumnealui sinior Pavel Macedonschi, carele este un foarte credincios și înțelept", el li spune că va întreba pe „cei de dincolo" de ce au năvălit, dar crede că totul e numai „strataghimă fanarioțească". „Tot enteresul fanarioțesc într'aceasta razemă ca să le dăm prilej să se așeze odată în București și apoi cu chipuri înșălătoare să tragă tot norodu lîngă dănșii". N'a silit pe boieri să se iscălească în arz, și ei pot face ce vor. Dar, în ce-l privește, se va împotrivi cu armele. „Săntem datori să ne jărtfim pentru patria noastră, pentru care și sânt eu venit dinpreună cu norodu." „Mai bine este ca să-i lasați (pe Fanarioți) să mă bată, precum sant hotărîți, și Dumnezeu este bun, iar eu sânt bucuros ca *mai bine să per cu cinste în casa mea decât să umblu prin păduri după poftele și placurile Fanarioților*" (n-le XXIX-XXX).

Cînd află că boierii moldoveni fugiți peste Prut cu Mihai-Vodă Suțu s'au întors și că ei cîrmuiesc țara, *el se ridică până la ideia, sprijinită pe conștiința comunității de neam și lege și identității de situație, că s'ar putea încerca o înțelegere și o*

www.dacoromanica.ro

resistență comună. „Trebuința urmează", spune el Mitropolitului, atît de nesigur, și lui Alexandru Filipescu, gata de fugă, „să aveți corespondențe cu dumnealor boieri moldoveni, ca unii ce *sântem de un neam, de o lege și supt aceiași stăpîni și ocrotiți de aceiași Putere.* Așa dar urmează să știm cele ce se fac acolo și să le vestim ceste de aici, ca, fiind la un gând și într'un glas cu Moldova, să putem căștiga de o potrivă dreptățile... acestor prințipaturi, ajutorindu-ne unii pe alții". Deci „să să dăschizà o corespondență între otcărmuitori acestor dooă țări" (no. XXXI). De fapt se și scrie, prin „sinior Sion", lui Veniamin (no. LXXII) (29 April).

Cerînd, dar tot prin cei doi, cari i se păreau cel mai puternic sprijin în lumea boierilor, să se adune polcovnicii și căpitanii cu oamenii lor, aducînd merinde pe douăzeci de zile, Tudor adăugia, cu o voință personală de hotărîre pe care nu l-o găsim în alte manifestări: „Precum să vede lucru, făr de arme nu o să ne putem izbăvi țara din mîinile celor ce au mîncat-o atâția ani până cînd au adus-o într'această stare ticăloasă și în dăznădăjduire cea mai după urmă" (no. XXXIII).

Deci se pune pază la Zimnicea un „om vrednic și cu feciori îndestui", se dă, la 11 April, ordin de retragere a satelor la douăzeci de ceasuri de Dunăre, făcînd și sămănături (no. XL).

Dar Paşa de Giurgiu, a cărui scrisoare către boieri o cetim aici (no. XLVI), trecu Dunărea, și Divan-Efendi indeamnă pe aceiași „înfrățiți" ai lui Tudor să oprească pe „apostați, zorbale și vrăjmași și turburători, atât în Bucureşti, cât și împrejur", definiție în care de sigur că întra și „adunarea creștinescului norod" (no. XLVIII) sau „oștirile creștinescului norod" (no. LVI). În zădar scrie Tudor la Silistra, la Braşov, la Vidin, la Brăila (n-le XLIX, LII, LVIII, LXVII, LXXVII). În zădar iea măsuri căpitanul Iordachi, „Serdarul Iorgache Olimbiotis", scriind în numele lui către ispravnicii de pe Teleajin (no. LVII). Se cer bani: „Ne aflăm sugrumați până la suflet la trebuințile ce are oștirea creștinescului norod", scrie Tudor la 27 April (no. LXV). Îi trebuiau pentru cei 4.000 de ostași cu leafă pe cari-i caută la 28 (no. LXIX). Cinzeci și cinci (!) oameni sînt puși, supt un Prejbeanu, să păzească Bucureștii (no. LXXIV). Și împrumuturi se cer de la negustorul orșovean Ghiță Opran și de la un Zoican (no. LXXVIII).

www.dacoromanica.ro

Se schimbă ispravnicii—unul iscăleşte «slugă prea-plecată»— (p. 145), se orînduieşte pază la Slatina, se stabilesc „comandiri" la Vîlcea (no. LXXXVI). Ruptura cu Grecii s'a făcut: la Cîineni se pune alt vameş „în locul celui orînduit de către Măriia Sa Prinţip" (Ipsilant), „căruia îi voiu scrie să [să] arădice. fiind om al dumnealui Vornicului Samurcaş, şi *vremea nu ne iartă a fi în partea acestui loc acest fel de om*" (no. LXXX), În schimb, Prodan şi alt Bulgar, Alexandru Nicolaevici, un fel de pretendent la tronul ţerii lui înviate, caută a strînge deosebit pe Bulgarii din Bucureşti şi Ilfov, ca unii cari, zice Tudor, sînt din „madeaoa streinilor" (no. LXXXII).

La 15 Maiu Tudor ieşia din Bucureşti (*«Domnul Tudor»*, p. 119), şi luna nu se încheia fără vînzarea şi moartea lui obscură. Iar. între contemporani, până şi un prieten din copilărie ca tînărul boier Nicolae Glogoveanu nu se sfia să califice pe „nelegiuitul Theodor" (no. XCIV).

Atîta înţelesese până atunci ţara[1]!

N. Iorga.

Cancelarul Wolfgang Kowachoczy despre Romîni.

D-l I. Minea, vorbind de opera învăţatului cancelariu al Ardealului Wolfgang Kowachoczy, tipărită la Cluj în anul 1584 şi citată de Sasul Toppeltin în 1667, îşi pune întrebarea — pe pagina 337 a *Revistei Istorice* din 1927 — dacă „oare mai există exemplarul bibliotecii telekiane din Tîrgul Murăşului", de oare ce ea „merită discuţie şi interpretare şi din alte puncte de vedere". Simt o datorie literară de a-l linişti că acest unic exemplar al cărţii preţioase a lui Kowachoczy stă neatins la locul său indicat, păstrat cu îngrijire şi accesibil oricărui studios, în măreaţa bibliotecă fundată la anul 1796 de contele Samuel Teleki.

Ocupat cu istoria dinastiei Báthory, cum şi cu Bibliografia Ungaro-Română (la care lucrez de mai bine de patruzeci de ani), avuiu cărticica în mînă înainte de războiul mondial spre a o folosi pentru scopurile mele şi astfel o pot descrie pe scurt în cele ce urmează.

[1] Dar Eufrosin Poteca scria după cîteve luni: „Cîţi vor fi luat moarte pe nedreptate, precum Sluger Tudor, Dumnezeu să-i odihnească în sînul lui Avram" (I. Bianu, în *Revista Nouă*, I. p. 424).

www.dacoromanica.ro

Titlul bibliografic al cărţii este: „De administratione Transylvaniae Dialogus. Adiecta est ad Maximum et Victorem Poloniae Regem Gratulatio. Claudiopoli Transilvanorum. Ex officina typographica Gasparis Heltj. M.D.LXXXIV". În 4-to, $8^1/_2$ foi, A-I_2, adecă 34 foi paginate.

Mica operă de mai sus a fost scrisă de autorul anonim atunci cînd, după moartea principelui Cristofor Báthory, supt fratele său Ştefan Báthory — tot de odată rege al Poloniei — s'a ivit chestiunea importantă, în primăvara anului 1584, ce fel de formă de guvern să se introducă în Ardeal, dat fiind că principele Sigismund Báthory, desemnat la tron încă de tatăl său decedat, şi proclamat în dieta ţerii, avea numai unsprezece ani şi se cerea neapărat o regenţă de trei persoane până ce copilul va ajunge la vrîsta cuvenită.

Opusculul cancelariului, care şi-a făcut studiile universitare la Padova, este un memoriu istoric-politic, cuprinzînd părerea personală a lui, dată regelui, aşa că ea a fost tipărită chiar fără voia autorului de medicul italian al Curţii ardelene, Marcello Squarcialupi[1], ca una care-i plăcu mult, atît ca lucrare literară plină de pilde potrivite luate din istoria lumii, cît şi ca stil ambele calităţi ale ei dînd o probă evidentă a erudiţiei autorului, şi a adîncului simţ cu care el tratase problema grea, desfăşurată de dînsul cu atîta măiestrie.

Mica lucrare de şapte foi desvoltă chestiunea care regim ar fi mai bun pentru ţară şi ar corespunde mai bine intereselor Ardealului. Triumviratul, care de trei ani de cînd murise principele Cristofor a mulţămit ţara, ori guvernul unui singur guvernator pe timpul principelui minor, precum judecau unii dintre nobili? Chestiunea, care interesa toată opinia publică a Ardealului, se discută între *Philodacus* şi *Eubulus*, în formă de dialog; primul iubitor al regimului unic, iar al doilea — representînd gîndirea autorului —, un consilier cumpătat şi învăţat, care zice că starea de lucruri a ţerii e aşa de grea şi răspunderea ocîrmuirii aşa de mare faţă de copilul-principe şi ţară, încît ea are trebuinţă neapărat de un Consiliu de trei ca să poată face faţă nevoilor în Ardealul tributar Turcilor, cînd ţara,

[1] Stephanus Weszprémi, *Succinta Medicorum Hungariae et Transylvaniae biographia*, I (Leipzig,-Viena, 1774), p. 176, el fiind cel dintăiu care pomeneşte de cartea lui Kowachoczy.

www.dacoromanica.ro

locuită de diferite popoare şi religiuni, e şi încunjurată de străini cari primejduiesc liniştea ei de supt ocrotirea marelui rege Báthory, silit să trăiască departe de ţară.

Regimul de trei se cere cu atît mai mult, cu cît sfetnicii principelui şi partidele stau în perpetuă discordie între sîne, chiar şi în vreme de pace, şi, cu toate că sînt mulţi bărbaţi destoinici, e greu de a afla unul aşa ca nu cumva mieii să fie daţi în stăpînirea vre-unui lup. Dar e interesant că, pe cînd această expunere — aprobată chiar de regele Báthory—, formează convingerea personală a autoruiui, replicile lui Philodacus cuprind tot atîtea adevăruri despre evenimentele istoriei Ardealului, cu multe alusii la viaţa lui Ioan Hunyadi şi a regelui Matiaş, aderenţi ai guvernului monarhic. Foarte surprinzătoare este însă judecata lui Kowachoczy despre fratele Gheorghe (Martinuzzi), care — după autor — era un scelerat ajuns la putere prin mişelie şi linguşiri, născut pentru ca să ruineze ţara, pe care a dat-o pe mîna Germanilor.

Nu putem întra mai pe larg în analisarea acestui studiu politic scris cu atîta iubire de ţară, care ar merita să fie tradus şi publicat în întregime, cu atît mai mult cu cît cei doi disputanţi se ocupă şi de Romîni, în felul următor:

„Philodacus: Romanos homines his in locis aliquando habitasse minime dubium est. Quid enim? annon Valachi nostri, qui se nunc etiam Romanos vulgo venditant, eorum reliquiae sunt?

Eubulus: Non possum affirmare.

Philodacus: Cur? nonne tibi fidem facit satis luculentam sermo illorum vernaculus, qui plus ferme habet in se Romani, et Latinitatis, quam praesens Italorum lingua?

Eubulus: Sed vita et mores eorum refragantur; quibus quis faedius, quid abiectius esse potest? Equidem, si quis nunc ex priscis illis Romanis locorum istorum dominis ab inferis rediret, vere de istis Gryllis dicere posset:

Non generi nostro similes, in bruta videntur.
Degeneres animumque vomunt, corpusque sepulcro.

Philodacus: Sic itaque concludo Romanam etiam gentem, utpote praestantissimam (sunt enim gentium quoque labes) in tanto saeculorum decursu, degenerasse in vappas istos et nebulones.

www.dacoromanica.ro

Eubulus: Cave hoc illis in os dixeris: scis enim quam sint vindictae cupidi.

Philodacus: Scio, atque adeo inteligo, ingens in istis, quodam vicissitudinis fato, vitiorum seminarium vigere".

Importanţa acestei dispute literare[1] constă în faptul că Kowachoczy, cunoscînd limba romînă, declară că ea conţine aproape mai mult din limba latină decît însăşi limba italiană (cu toate că viaţa şi obiceiurile Românilor au degenerat mult) şi că astfel această parte a operei formează una din menţiunile cele mai timpurii, din partea unui autor ungur şi om de Stat cum era eruditul Wolfgang Kowachoczy.

De altfel lucrarea lui Kowachoczy e mai adîncă şi aş putea zice mai universală şi obiectivă decît a celebrului profesor al Universităţii din Bologna, Filip Beroaldi, cu titlul „Libellus de optimo statu", din anul 1497, scrisă în stilul patetic şi oratoric fără margeni al umaniştilor italieni.

Dr. Andrei Veress.

Momente istorice.

Într'o comunicare făcută la Academie, d. profesor Iorga reproduce din rapoartele agentului imperial Cornelius Duplicius de Schepper, la data de 7 Iunie 1533, următoarele[2]:

„Nous avons entendu que la fille bastarde d'Aloisio Gritti estoit donnée en mariage à un que le Grand Empereur devoit pourveoir du vayvodat de la Valacie".

Din această ştire trage conclusia că faimosul aventurier Aloisio Gritti „şi-a dat fata — ori a voit să şi-o deie — după un pretendent la tronul Moldovei", care nu putea fi altul decît Ştefan, poreclit „Lăcustă". De la Schepper avem şi o altă ştire, mai precisă, care confirmă părerea d-lui Iorga. Henric Kretschmayer, docent la Universitatea din Viena, a publicat[3] fragmente din ziarul sus numitului agent, în care acela a notat impresiile şi întîmplările zilnice pe temeiul cărora îşi făcea rapoartele oficiale.

[1] Dialogul e reprodus şi în Szádeczky Lájos, *Kovacsóczy Farkas kanczellár* (Budapest 1891), p. 41.

[2] „O Doamnă venetiană a Moldovei"? *(Momente istorice,* Bucureşti, 1927).

[3] Történelmi Tár, 1903, p. 56 şi urm.

www.dacoromanica.ro

Tocmai la data de 7 Iunie 1533, cetim următoarele:

„Mane pluit mirabiliter; dormivimus satis. Tandem contulimus multa de rebus nostris graviterque sumus admirati quod ad nos non mitteretur ab Imbrachimo Bassa. Scripsi quaedam. Intelleximus proditorem illum Isidorum de Giliaco fuisse aliquot diebus hospitatum in domo Georgii Gryti, tandem iussum illum recedere, ipsum iactare se abiturum intra quinque et sex dies versus Rhagusum per Vlachos. *Intellexi hoc die filiam bastardam Ludovici Gryti datam esse in uxorem cuidam vaywode Valachie futuro, cui cum eodem vaywodatu promissurus est imperator Turcarum*".

Nu încape îndoială că acest „vaywoda Valachie futurus" era Ştefan, fiul lui Alexandru şi nepot al lui Ştefan-Cel-Mare, despre care contemporanii vorbiau că s'ar fi turcit.

Această fiică naturală a lui Gritti se numia Marietta. Ea mai fusese logodită odată cu un vlăstar din familia patriciană Cicogna [1], dar, după cît se vede, căsătoria n'a avut loc. Se pare că Marietta nu se bucura de un nume tocmai bun, cum arată un document din 1534 [2].

Pe la 1533, Gritti ajunsese la culmea carierei sale, căci îl vedem aspirînd la tronul Ardealului. Nu e mirare deci că doria să-şi vadă fiica pe tronul Moldovei, căci pentru ajungerea acestei ţinte avea toate mijloacele: comori imense şi mare influenţă la Inalta Poartă.

V. Motogna.

Proigumenul Iosif de la Hurezi

După moartea egumenului Dionisie [3], cel adus de la Polovraci [4], — după chiar sfatul venerabilului egumen arhimandrit Ioan [5], — în locul prea-cheltuitorului proigumen Ilarion [6], moarte ce s'a întîmplat în vara anului 1734, vine al treilea egumen al Hure-

[1] H. Kretschmayer, *Gritti Lajos*, p. 32.
[2] *Ibid.*, nota 3.
[3] N. Iorga, *Studii şi documente*, XIX, p XXVII.
[4] *Ibid.*, p. XXVI.
[5] *Ibid.*
[6] *Ibid.*, p. XXI şi urm.

www.dacoromanica.ro

zilor, Dionisie Bălăcescu, fiul lui Fota Bălăcescu căpitanul[1], care nu-şi ocupă scaunul decît la 25 Mart 1735[3].

Spre sfîrşitul vieţii bătrînului egumen Dionisie Polovrăceanul, grija mănăstirii o avu proigumenul Iosif — pe care-l găsim semnat în „jalba Hurezului către Banul Gh. Cantacuzino în afacerea lui Ilarion[3a]“ la 31 August 1726, ca „Iosifŭ ierodiiacon“[4]. Şi tot Iosif proigumenul a condus afacerile Hurezilor între 1734 şi 1735, — între moartea egumenului Dionisie Polovrăceanul şi venirea lui Dionisie Bălăcescu —: în totul un an şi jumătate[5].

La 1747 (poate 1748, leatul fiind dat fără lună) găsim semnat pe o „foaie de dijmă“ iar pe „Iosifŭ proigumenŭ Hurezi“[6], funcţiune pe care o va fi exercitat în lipsa lui Dionisie Bălăcescu, plecat undeva sau poate ţinut în pat de o boală oarecare. La 8 Septembre 1748 într'o poruncă pentru plata dijmei „către Hurezi de către oamenii din Bălteni şi Bărbeşti“, e pomenit şi „părintele proigumen Iosif de la Hurezi“, care „într'alt chip au spus, iar nu precum aţi zis voi“ şi de aceia „să vă aflaţi cu proig[u]menul de faţă aici la mine, la 16 zile ale lui Septembre“[7].

În anul următor Iosif e tot proigumen, şi în această calitate el face danie mănăstirii Hurezilor, la 11 Mart 7257 (=1749), partea sa din Bălteni“. E proigumen la această dată, pentru că vedem semnînd pe o rudă a sa în corpul daniei, scriind următoarele: „Ion cumnat proegumenului“[8]. Din acelaşi act aflăm că şi tatăl lui Iosif, numit Atanasie, — cît şi mamă-sa Damaschina şi-au petrecut restul vieţii lor „într'această sfîntă mănăstire“[9].

La 28 Novembre 1749, Climent, fost episcop al Rîmnicului, scrie lui Dionisie, egumen la Hurez[10]: „scrisoarea ta ce ne-a

[1] *Ibid.*, p. XXVII şi p. 82, nr. LXXXIV: „sin Fota Căpitan Bălăcescu“.
[2] *Ibid.*
[3] *Ibid.*, p. 41.
[4] *Ibid.*, p. 43.
[5] *Ibid.*, p. XXVII şi Hurmuzaki, VI, p. 420.
[6] Iorga, *l. c.*, p. 72, nr. LXVIII.
[7] *Ibid.*, pp. 75, 76, nr. LXXIV.
[8] *Ibid.*, p. 76, nr. LXXV.
[9] *Ibid.* „Luînd eu cinul călugăresc... din copilărie, împreună cu tată-mieu Atanasie şi cu mamă-mea Damaschina, şi petrecînd părinţii miei cei mai sus numiţi într'această sfîntă mănăstire pînă la sfîrşitul vieţii lor“.
[10] Pe care-l credem bolnav la această dată, — aşa ar putea reieşi din conţinutul scrisorii; precum „molitvă şi blagoslovenie trimitem“. *Ibid.*, p. 76.

www.dacoromanica.ro

trimis prin Iosif proigumenul ne-au venit, împreună şi cu taleri 85, şi mi-au dat proig[umenul] Iosif şi de la părintele ep[iscop] Grigorie» [1].

Şi Iosif rămîne proigumen până la sfîrşitul vieţii, care i se curmă după trei ani, — la 1752 —, aşa cum o spune simpla piatră prinsă în zidul din afara pridvorului — în stînga bisericii celei mari de la Hurezi, — unde i se vor fi odihnind oasele gospodarului proigumen. Piatră care a scăpat neobservată, fiind acoperită cu muşchiu, pe care în vara trecută i-am curăţat, cetind următoarele: „Aicea se odihnesc oasele robului lui Dumnezeu Iosef ieromonah proigumenul, care au dat sfintei mănăstiri partea lui de moşie din Bălteni. Leat 7260" (= 1752).

Egumenul Dionisie Bălăcescu se stinge tărziu, de şi moartea şi-o aştepta de mult, la 1783, urmîndu-i egumenul Rafail [2].

Remus Ilie.

Avut-a Matei Basarab un fiu?

Paul de Alep, vorbind despre îngroparea lui Matei Basarab, spune: «După aceia mortul fu ridicat şi purtat în jurul bisericii, urmat de preoţimea înşirată, cîte doi; de aici îl duseră în al doilea narthex al bisericii din curte şi-l înmormîntară alături cu groapa răposatei Doamne, *şi a fiului lor*» [3]. Iar într'alt loc, cînd descrie grozăviile pe care le-au săvîrşit Turcii, cari aduceau la tron pe Mihnea în locul lui Constantin Cîrnul, vorbeşte despre profanarea mormîntului lui Matei Basarab şi al fiului său [4].

Din aceste ştiri categorice, provenite de la un izvor contemporan, atît de vrednic de credinţă, d. Iorga n'a putut trage decît conclusia că Matei Basarab şi Doamna Elina din Fiereşti au avut un singur fiu, care a murit încă în viaţa părinţilor săi. D-sa i-a descoperit şi numele: Matei, căci în naosul mănăstirii Strehaia, între ctitori figurează „Matei, Doamna Ilina şi Ma-

[1] *Ibid.*, p. 76, no. LXXVI.
[2] *Ibid.*, p. 117, n-le CXVI şi CXVII.
[3] În trad. Ciorana, p. 116. Cf. N. Iorga, *Inscripţii din bisericile Românici*, I, p. 102.
[4] *Ibid.*

www.dacoromanica.ro

tei bezadea“ [1]. Astfel a ajuns şi în manualele de şcoală informaţia întemeiată pe dovezile de mai sus, că bunul şi înţeleptu, Voevod al Ţerii-Româneşti a avut un fiu care însă s'a stîns nevrîstnic, înaintea tatălui său.

Un document, scris ungureşte, pe care l-am aflat în colecţia *Történelmi Tár*, 1907, p. 376 corectează această părere în sensul că Matei n'a fost fiu adevărat, ci numai adoptiv al Voevodului, un nepot al Doamnei Elina.

Dar lăsăm să vorbească documentul însuşi :

„Matheus Basarab, Dei gratia princeps et vaivoda dominusque haereditarius regni Valachiae Transalpinensis, etc. Egregie Domine nobis grate. Scrisoarea pe care Măria Ta ne-ai trimis-o din Bălgrad, la 13 Iulie, am primit-o la 1-iu August. Din ea am înţeles că ai făgăduit pe fiica cea mai mare a Măriei Tale, Cristina Bethlen, de soţie Măriei Sale Domnului Gheorghe Kapi. Şi după datina creştinească ne-aţi invitat, pe ziua de 20 August, să facem cinste nunţii. N'am voit să călcăm voia şi dorinţa Măriei şi de aceia am trimes pe Comisul nostru credincios şi de bun neam *Ion Negoiţă*, ca să fie de faţă. Dorim de la Dumnezeu ca, sosind acolo, să afle pe Măria Ta în ceas norocos şi de bucurie, în deplină sanătate. Voind să dăm şi un semn din afară al bucuriei şi dragostei către Măria Ta, te rog, Măria Ta, să primeşti de la Ion Negoiţă acest semn al bunăvoinţei noastre cu aceiaşi dragoste şi să nu judeci puţinătatea darului, ci să priveşti mai mult afecţiunea noastră sinceră.

De şi pe noi, zău, mare supărare ne-a ajuns. Am luat de suflet şi l-am crescut până acum pe un nepot al soţiei mele, care a stat la mama lui numai o săptămînă după naştere.

Şi, acum, cînd credeam mai tare că ni ca fi sprijin şi razim la bătrîneţe, Dumnezeu l-a chemat la sine din această lume cu păcate. E adevărat că moartea lui ni-a pricinuit o durere foarte mare, dar, fiindcă e voia lui Dumnezeu şi nu a întîmplării, ni stîmpărăm întristarea cu mîngîiere creştinească. Dumnezeu să să bucure pe Măria Ta!

Datum in civitate nostra Tergovista, 10 Augusti anno Domini 1652. Egregiae ac generosae Dominationis Vestrae benevolus.

Adresa : „Generoso domino Francisco Bethlen de Körösd, etc., amico nostro benevolo.“

[1] *Ibid.*, p. 211.

www.dacoromanica.ro

Scrisoarea aceasta dovedeşte că Matei Basarab n'a cunoscut fericirea de părinte, căci copilul înmormîntat în biserica domnească din Tîrgovişte şi numit Matei, cel dintre ctitorii mănăstirei Strehaia, era nepotul Doamnei Elina, adoptat şi crescut ca viitor moştenitor al tronului. Paul de Alep nu ştia acest lucru ori n'a căutat să facă distincţia. Nu credem probabilă cealaltă eventualitate că, adecă, Matei Basarab să fi avut un fiu şi după moartea aceluia să fi adoptat pe acesta. Micul Matei, cum vedem, a murit cu puţin înainte de 10 August 1652. Scrisoarea noastră, în afară de ştirea preţioasă despre relaţiile familiare ale înţeleptului Domn, e şi un înduioşător ecou al durerii şi zbuciumului prin care el a trecut, văzînd cum se năruie nădejdile bătrineţii sale prin moartea copilului iubit şi crescut cu atîta grijă pentru moştenirea Scaunului Ţerii-Româneşti.

V. Motogna.

Husitismul în România.

Despre chestia husitismului în România a discutat mai ales d. profesor N. Iorga, apoi dd. profesori S. Puşcariu, Drăgan, Bărbulescu, etc. Subsemnatul s'a ocupat cu ea în anul 1924/25 şi, în studiul său de curînd apărut[1], pe care l-a isprăvit tocmai acum doi ani, a ajuns la aceste resultate.

Husitismul s'a răspîndit în ţerile romîne (adecă în Moldova, Ardeal şi Ungaria de Est) în primul rînd între credincioşii catolici unguri şi saşi. Întinderea lui a uşurat, ba chiar a evocat multe şi mari disensiuni între episcopii catolici de acolo şi minoriţii-misionari, scăderea moralităţii lor şi crisa socială a supuşilor. Nu multă vreme înaintea anului 1450 se arată în Moldova şi Ardeal cîţiva preoţi de naţionalitate unguri şi saşi, venind din Praga ceha în urma studiilor facute acolo. În timpul şederii la Praga s'au făcut aderenţi ai gîndurilor lui Hus şi, după ce s'au întors acasă, au viut să le răspîndească între compatrioţii lor.

Între acei preoţi s'a distins mai ales un Blasius, din Ungaria-de-Sud, apoi cîţiva cetăţeni din Satu-Mare, Oradea-Mare, Cluj,

[1] *Husitství v rumunskych zemich*, Brno 1927 (din „Casopis matice moravski", 51).

www.dacoromanica.ro

Sibiiu, etc. În Moldova a fost cel mai activ un Iacob, cetăţean din capitala Moldovei de atunci (Baia sau Moldova), care a fost înscris la Praga la Facultatea de drept şi de litere, unde a primit titlul de bacalaureat.

Cînd numărul aderenţilor era încă mic, ţineau adunările lor numai noaptea, în păduri, pivniţe, mori părăsite. Acolo, în haina obişnuită, făceau slujbă religioasă prescurtată şi distribuiau credincioşilor pînea sfinţită şi vinul; celor cari nu puteau veni din pricina bolii sau a bătrîneţii, li duceau pînea sfîntă şi vinul acasă, după oficiul divin. Încetul cu încetul se arătau şi în publicul mai curagios şi treceau „oves morbidae" în Moldova şi Ardeal, găsind fără întrerupere noi aderenţi. O mare mulţime-i însoţia de la un sat la altul, şi ei predicau nu numai gîndurile reformatoare ale lui Hus, ba chiar învăţau despre miliţia Taboriţilor, pentru a se putea apăra cu noroc contra atacului magnaţilor şi episcopilor catolici.

În Moldova nu s'au temut de nimic. Regele Poloniei, Vladislav, a cerut, la începutul anului 1431, Voevodului Moldovei, Alexandru, vasalul lui, să prindă pe ereticii cehi şi să-i extrădeze prelaţilor poloni. Din contra Alexandru rupsese tocmai în acest timp vasalitatea lui cu coroana polonă şi el s'a aliat cu Voevodul Lituaniei, Swidrigailo, apoi cu Taboriţi cehi contra Poloniei şi din această pricină a dat ordin în ţara lui ca nimeni să nu împiedece pe preoţii husiţi în propaganda lor religioasă, cărora el însuşi li-a asigurat libertate şi adăpostire în ţara Moldovei.

Astfel s'au desvoltat relaţiile în Ardeal şi Ungaria de Est, unde în Iunie 1436 a fost trimes din Conciliul de la Basel ca inchisitor Iacob de Marchia pentru a combate pe husiţii de acolo. Iacob a reuşit în diecesa de Oradea-Mare, dar din Ardeal la începutul revoluţiei din 1437 a fost nevoit să fugă înaintea aderenţilor lui Hus, cari stăruiau să omoare pe toţi preoţii, începînd de la cei mai mici şi mergînd până la cei mai mari prelaţi, aşa cum s'a făcut în ţara cehă. Numai ceva mai tărziu după nefericitul sfîrşit al revoluţiei a putut, între anii 1437-39, cu ajutorul episcopilor şi magnaţilor catolici, să înceapă din nou misiunea inchisitorului. Atunci a stăruit el să aducă mai întâiu pe husiţi la religia catolică prin discursuri şi a reuşit pe acest drum să facă pe cîţiva a părăsi eresia. Alţii, din contra, au fugit din patrie ; aşa pe la jumătatea anului 1437 au plecat din Ungaria-

www.dacoromanica.ro

de-Sud şi din Ardeal preoţii Toma şi Valentin, cu mulţi aderenţi, unguri şi saşi de naţionalitate, în Moldova, unde în Huşi, Neamţ, Ciubărciu, etc., trăiau mai mulţi fraţi ai lor.

Relaţiile politice şi religioase în Moldova de atunci şi mai ales situaţia tristă a Bisericii catolice au fost foarte bune condiţii pentru aceşti emigranţi. Prin dări şi-au cumpărat libertatea dela Voevozii moldoveni, aşa că s'au putut organisa într'o „societate de lege divină" şi a face o mare propagandă în ţară, mai ales prin această metodă că au răspîndit traducerile Bibliei în limba ungurească, germană şi românească.

Preoţii husiţi moldoveni veniau atunci din cînd în cînd şi în ţerile vecine, mai ales în Ardeal, unde au fost rămas încă mulţi husiţi; unul cu numele Valentin s'a dus până la Dunărea muntenească, ba chiar în Bulgaria, unde şi-a găsit moartea ca martir. Colegul lui din Ungaria, Toma, a trăit încă mulţi ani în Moldova ca îndrumător al „Societăţii fraţilor".

Cum se pare, era încă în viaţă, cînd veniră în Moldova, între anii 1451-2, preoţi husiţi din Boemia, ca, de exemplu, Constantin Anglic, care s'a dus atunci din Praga la Constantinopol să facă unirea Bisericii cehe cu cea ortodoxă şi pe drum a visitat pe fraţii lui din vecinătate de Baia, sau, mai departe, un alt Constantin, cu pronumele «Lateranus», pe care-l întîlnim tot acolo.

Cînd a venit la Roma vestea despre această eresie moldovenească, s'a grăbit atacul contra husiţilor de acolo, care de trei ori (1442, 1445, 1448) n'a reuşit. Mai înainte fusese trimes în Moldova, în anul 1451, Minoritul Ladislau cu trei fraţi, dar după o scurtă şedere în Baia a fost nevoit să fugă în Polonia; apoi a venit acolo Ioan de Capistrano. După ce a visitat Ardealul, unde încă în mai multe locuri au trăit husiţi, cu toate că au fost persecutaţi de magnaţii unguri, de acolo a plecat şi la Baia, dar în zădar. Cu toate că şi pe urmă veniră în ţerile romîne alţi inchisitori (de exemplu în anul 1462), s'a conservat legea husită acolo până la reforma luterană şi calvină, făcînd o basă bună pentru răspîndirea acesteia.

Mai înainte au venit în Moldova în anul 1481 aderenţi ai „Fraţilor boemi", expulsaţi de regele Matiaş din Moravia, cari, fiind foarte bine informaţi despre libertatea religioasă în

www.dacoromanica.ro

Moldova (căci mulţi dintre ei au fost visitat ţara între anii 1463-1481), au aşteptat şi pentru ei însuşi libertatea.

Cînd au venit „Fraţii boemi“ în Moldova, i-a primit Voevodul Ştefan-cel-Mare care odată lupta contra regelui Matiaş cu ajutorul regelui ceh Gheorghe de Podebrad (1452-1471); cu multă bunăvoinţă li-a îngăduit a-şi căuta, unde vreau, după vechile obiceiuri moldoveneşti, locul pentru a se aşeza şi înfiinţa un oraş.

Din nenorocire timpurile de atunci au fost în Moldova foarte grele. De două ori au venit acolo Turcii, şi aceasta a fost pricina că „Fraţii boemi“ doriră a se întoarce în ţară. Dorinţa lor s'a îndeplinit puţin înaintea anului 1490. Se pare că vre-o cîţiva au rămas în Moldova, şi după aceasta au visitat ţara încă odată trei trimeşi ai „Fraţilor boemi“, înaintea anului 1491.

Vedem că husitismul s'a întins în România destul de mult. El a găsit aderenţi mai ales între coloniştii catolici unguri şi saşi: cîţi Romîni şi-au însuşit legea husiţilor, este greu de spus, dar attia este sigur că s'a făcut propagandă şi între ei, cum ni arată izvoarele, nu în zădar.

Praga, 23 Octombre 1927.

I. Makurec,
Asistent al Universităţii Carol al IV-lea, Praga.

O gazetă din Riga de la 1775, despre uciderea lui Gr. Ghica-Voevod.

Comunicat de **Sever Zotta.**

Ziarele străine ca izvoare de informaţie istorică au fost prea puţin utilisate de către cercetătorii noştri istorici din străinătate. Causa acestei omisiuni este explicabilă, întru cît corespondenţele din diferite ţeri sosiau tîrziu şi în mod neregulat şi căutarea lor, relativ la un anumit eveniment istoric, necesită multă pierdere de timp. Astfel şi corespondenţa de faţă, privitoare la uciderea lui Grigorie Ghica şi repercusiunea ei în opinia publică europeană, nu se publică decît aproape trei luni după acest eveniment. Cum, pe de altă parte, cercetătorii noştri nu dispun de obiceiu de suficiente mij'oace pentru prelungirea deplasării în străinătate, economia de timp este justificată.

Întîmplarea face însă să-mi cadă în mînă un număr al ziarului bisăptămînal *„Rigische politische Zeitung“* de Marţi, 2

www.dacoromanica.ro

Ianuarie 1778, format 4⁰, în 8 pagini[1], care se ocupă şi de asasinarea lui Gr. Ghica, precum urmează:

„*Aus einem Schreiben von Eger de 12. Dec.*

„Die Hinrichtung des Hospodars in der Moldau wird in verschiedenen öffentlichen Blättern, ohne Grund, einer Widersetzlichkeit dieses Fürsten gegen die kaiserl. Besitznehmung der Bukowiner zugeschrieben. Ich weiss wenigstens von sicherer Hand dass selbst in der Kanzeley des dortigen kaiserl. Herrn General-Majors von Spleny die Nachricht von dem traurigen Schicksal dieses unglücklichen Fürsten so unerwartet kam, als sie in ganz Europa gewesen und in Carlewitz[2] und allen benachbarten Kaiserl. Landen bedauert man den Fürsten wegen seiner Leutseligkeit und als die schönste Mannsperson der ganzen Moldau" (p. 4).

Tot acolo (p. 2) cetim următoarele, într'o corespondenţă din Varşovia, 12 Dec., despre urmaşul lui Ghica, *C. Moruzi:*

„Der neue Fürst der Moldau, Morussi, soll ein Herr von vielem Verstand und grosser Einsicht seyn. Er war erster Dollmetscher der Pforte und hat sich in diesem Posten grosse Kenntniss in Staatssachen erworben. Doch zweifelt man daran dass er diese neue Würde lange begleiten werde, es mag nun ein Krieg zwischen Russland und der Pforte ausbrechen, oder nicht. Er soll die vornehmste Ursache an dem Tode des unglücklichen Fürsten von der Moldau gewesen seyn und der Pforte gerathen haben, dessen Kinder und Geheimen Rath, den Herrn von Saui[3], der sehr viel vermochte und dem Departement der Auswärtigen Angelegenheiten vorstand, nach Constantinopel bringen zu lassen. Ob es gleich anfänglich hiess dass Herr von Saul sich mit dem ältesten Sohne des Fürsten gerettet habe, so verlautet doch jetzt dass er durch Veranstaltung des neuen Hospodars den Türken in die Hände gefallen und nach Constantinopel geführet worden."

---

[1] Exemplarul mi-a fost pus la dispoziţie, pentru Archivele Statului, de către d. Ştefan de Miculi, din Cernăuţi.

[2] Carlovăţ, în Serbia, sediul Patriarhatului.

[3] Saul, „*il segretario del decapitato principe di Moldavia*", s'a refugiat în Austria (Hurmuzaki, IX², p. 111). El a fost ca Serdar (probabil titular) şi în serviciile lui C. Moruzi, care-l recomandă prin o scrisoare baronului de Brückenthal, guvernatorul Ardealului, cu prilejul călătoriei lui Saul la băi în străinătate (T. G. Bulat, în *Rev. Istorică*, XII, pp. 87-90).

www.dacoromanica.ro

Precum reiese din prima corespondenţă, informatorul, de sigur oficios, din Eger (Boemia), caută să risipească bănuiala complicităţii Austriei în asasinarea lui Grigore Ghica, de altfel până acum nedovedită. Totuşi înlăturarea Domnului Moldovei, cu mari simpatii la clerul şi nobilimea (mazilimea) Bucovinei, nu putea să fie decît binevenită Austriei, care fu scăpată de un centru de atracţie şi influenţă politică asupra noilor supuşi, cari, cu tot devotamentul făţarnic, scrîşniau din dinţi [1]. Cercetări în Archiva Ministeriului de Războiu din Viena privitoare la administraţia militară în Bucovina după anexare n'au fost până acum făcute de către Romîni, iar cele ale lui Zieglauer, prudent retuşate, lasă să se întrevadă între rînduri o stare psihologică a populaţiei nu tocmai favorabilă noii stăpîniri.

Zolkiewski şi expediţia Doamnei Elisaveta Movilă în Moldova în anul 1615-16.

Cronicarii contemporani explică în două feluri causa pentru care Zolkiewski nu voià să ajute expediţia Doamnei Elisaveta şi a permis căderea lui Alexandru Movilă. După Bielski, causa ar fi fost războiul cu Moscova [2]. Adecă „Rzeczpospolita", ocupată în Orient, nu putea să se gîndească şi la conflictele cu Turcia.

Zbigniew Ossolinski, voevodul din Sandomierz, precum şi Maskiewicz, n'au hesitat să arunce calomnii asupra Hatmanului Zolkiewski [3]. Ei afirmă că, pentru interesele sale personale, acesta căuta să împiedece expediţia Doamnei Elisaveta în Moldova, din 1615.

Niciunul dintre cronicarii contemporani cunoscuţi nouă nu

[1] V. Procesul Sigowski supt Enzenberg: „Eine Theilnahme an der *Bewegung* der *unruhigen Masilen* konnte dem Augeklagten nicht nachgewiesen werden" (Zieglauer, *Gesch. Bilder a. d. Bukowina*, III, 162) sau procesul Umlan: „Die Untersuchungskommission erachtet den Angeklagten für überwiesen mit dem *unruhigen Elemente des niederen Adels*, d. i. *mit den zur Auflehnung geneigten Masilen* im Einverständnisse sich befunden....", etc. *(ibid.*, p. 164).

[2] Bielski, *Cronica polska wydanie Bohomolca*, Varşovia 1764, p. 774.

[3] Ossolinski, *Pamietnik, wydanie D. Ketrzynskiego*, Lwów 1878, p. 51; Maskiewicz, *Pamietnik*, Wilno 1828, p. 104; Ms. 110 din Biblioteca Jagiellonilor, pp. 61-2.

www.dacoromanica.ro

presupuneau că Zolkiewski, continuatorul principiilor Jagiellonilor şi ale lui Zamoiski, spre a păstra pacea cu Poarta ar fi stăruit pentru menţinerea unui Stat situat de-a lungul Prutului cu caracterul unei punţi între Turcia şi Polonia[1].

Precum se ştie, Hatmanul Zamoyski în acest scop a dat jos de pe tronul Moldovei pe Voevodul Ştefan Răzvan, partisanul Casei de Austria, a întronat pe Ieremia Movilă şi a obţinut pentru dînsul aprobarea din partea Turcilor.

Ieremia Movilă a îndeplinit într'un mod destoinic misiunea încredinţată de către Zamoyski. Complesant faţă de Turcia, foarte binevoitor pentru Polonia, şi-a păstrat pînă la moarte prietenia celor două Puteri. Aceiaşi linie de conduită o avea şi fratele său Simion-Vodă. De-abia cînd pe tronul Moldovei se urcă minorul şi lipsitul de experienţă Voevod Constantin Movilă, se făcu schimbarea. Politica Moldovei, condusă de către Doamna Elisaveta, mama Voevodului Constantin, se abate de pe drumul ales de către Voevozii precedenţi.

În urma stăruinţilor perversei diplomaţii a Habsburgilor, Doamna Elisaveta s'a lăsat să fie cîştigată pentru planurile imperialiste ale regelui Ungariei[2].

Moldova şi Muntenia aveau să servească drept cleşte contra recalcitrantului prinţ al Transilvaniei, şi presiunea lor avea să-l readucă la rolul unei unelte docile în mîinile Habsburgilor.

Evident că aceasta a produs o reacţiune atît din partea lui Báthory, care era ameninţat direct, cît şi din partea Sultanului, jignit dureros de către Domnii Moldovei şi ai Munteniei, cari căutau să scape de supt suzeranitatea turcească.

Precum ştim, în locul Voevozilor Moldovei şi Munteniei, Sultanul a întronat pe Tomşa şi pe Radu Mihnea, de a căror credinţă era convins[3].

Hatmanul Zolkiewski prevedea cu drept cuvînt că protejarea pretenţiilor familiei compromise a lui Ieremia-Vodă se va răsfrînge asupra Poloniei; el stărui să îndrepte greşelile politice săvîrşite faţă de Moldova de Sigismund al III-lea, care, făcînd pe

[1] August Bielowski, *Pisma Stanislawa Zolkiewskiego*, Lwów 1861, pp. 301-12.

[2] Hurmuzaki, *Supl.* II, pp. 431-2; Ms. 1051 al Acad. Polone din Cracovia, p. 47: Samuel Korecki către Zbaraski, 26 Septembre 1616; Syrokomla, *Samuel Korecki*, Wilno 1858, p. 20; Peptowski către Samuel Korecki, 13 Octombre 1616.

[3] Iorga, *Doamna lui Ieremia-Vodă*, „An. Ac. R.", XXXII, p. 1035.

www.dacoromanica.ro

placul puternicilor complici ai Doamnei Elisaveta (partisani Austriei), putea să aducă o transformare a Moldovei în paşalîc turcesc, ceîa ce ar fi produs grave pericole pentru „Republică“[1]. Scopul lui era să readucă în Moldova status quo din anii 1595-1606. Totuşi stăruinţile Hatmanului împiedecau continuele expediţiuni banditeşti ale Cazacilor. Incursiunea Doamnei Elisaveta contra Moldovei (1-iu Decembre 1615) putea să distrugă complect programul lui Zolkiewski. Precum, pentru Turcia, Domnia lui Alexandru Movilă era egală cu repetarea guvernării Voevodului Constantin, tot aşa pentru Zolkiewski spectrul înfrîngerii de lîngă „Cornul-lui-Sas“ primia o formă din ce în ce mai reală. Hatmanul nu se lasă însă, cu toate ameninţările şi calomniile, să fie abătut din calea ce ducea la scopul urmărit[2]. Cîştigînd în fine pe regele Sigismund al III-lea, lucră mai departe după programul său, singurul real în aceste timpuri[3].

De aceia, graţie purtării sale loaiale, Turcia a dat jos de pe tron pe Voevodul Tomşa, neîmpăcat vrăjmaş al Poloniei[4].

Numai în urma stăruinţilor Hatmanului, noul Domn a încheiat pacea cu Polonia în condiţiuni avantagioase[5].

Şi anume, în ziua de 12 Septembre 1616, în orăşelul Braha, lîngă Slotin, comisarii regali şi Radu Mihnea încheiară un pact, în basa căruia noul Voevod a promis să depună jurămîntul de credinţă şi de supunere, aşa precum au făcut Ieremia şi Simion Movilă; de a întreţinea o amiciţie bună şi statornică între rege, Sultan şi Hanul tătăresc; de a crea o comisiune pe lîngă graniţă care să despăgubească pe dăunaţii de la frontiere în vremea invasiilor (cu reciprocitate); a mai promis

[1] Aug. Bielowski, pp. 301-9, marele discurs al lui Zolkiewski din 1618.

[2] Syrokomla, *Samuel Korecki*, pp. 13-20: Peptowski către Korecki, 13 Octombre 1616.

[3] Ms. 1051 al Acad. Pol. din Cracovia, pp. 41-2. Regele Sigismund al III-lea, cu toate făgăduinţile date partidului austriac care sprijinia expediţia Doamnei Elisaveta, la sfîrşit s'a dat de partea lui Zolkiewski, nevroind, în timpul expediţiei fiului său Vladislav asupra Moscovei, să irite Turcia prin sprijinirea pretenţiilor văduvei lui Ieremia-Vodă.

[4] Ms. 109 din Tecile Naruszewicz, p. 960: Schender-Paşa către regele Poloniei, din Muntenia, 1616; Cracovia, Arh. prinţilor Czartoryski.

[5] Ms. 1051 al Acad. Pol. din Cracovia, pp. 82-5: tratatul din 12 Novembre 1616; Ms. 350 din Arhiva prinţilor Czartoryski din Cracovia, pp. 161-2: acelaşi tratat; Ms. 109 din Tecile Naruszewicz, Arh. prinţilor Czartoryski din Cracovia, pp. 809-12.

www.dacoromanica.ro

libertatea religiei catolice, episcopul din Bacău avînd să-şi păstreze veniturile şi jurisdicţia; pe prisonierii căzuţi în lupta pierdută (la Drăcşani, 2 Decembre 1616) Voevodul se obligă să-i lase liberi, etc.

La pactul de la Braha aveau să adereze şi Turcii[1]. Aşa încît, două săptămîni după încheierea tratatului, în ziua de 28 Novembre 1616, Sigismund al III-lea, spre a linişti populaţia din Voevodatele de Miazăzi, a publicat circulare în sensul următor: „comisarii numiţi pentru a stabili pacea dintre Polonia şi Moldova, care pănă în present era sfărîmată de cete de oameni nedisciplinaţi, au ştiut să convingă pe comisarii Voevodului să primească toate condiţiunile referitoare la această pace, şi au încheiat-o[2]".

Se părea că „Republica" va încheia epoca expediţiilor de aventură în Moldova în chip paşnic, căci, afară de pierderea Hotinului, nu-i aducea altă pagubă. Totuşi, pe de o parte înfrîngerea lui Ali-Paşa pe limanul Niprului şi prădarea Trapezuntului de către Cazaci, pe de altă parte intrigile solilor moscoviţi la Stambul au dat ocasie ca Turcii, cari inclinau pentru tratative, să înceapă a vorbi despre războiul cu Polonia.[3]

Cît de mult se uneltia în Ţarigrad contra Poloniei ni evidenţează Zolkiewski într'o scrisoare către rege[4]: „Sînt înştiinţat că Muftiul depune multă insistenţă pe lîngă Împărat şi influenţează cu ajutorul femeilor şi prin Cîzlar-Aga, eunucul cel mai de samă, ca să amîie războiul cu Persia pentru cîţiva ani. Muftiul face aceasta în urma însistenţei Patriarhului Grecilor şi spre a satisface pe Moscoviţi, cari solicitau aceasta, ca să îndrepte asupra Statului Maiestăţii Voastre războiul turcesc, şi să-şi uşureze sie-şi situaţia". (Era tocmai momentul expediţiei contra Moscovei a lui Vladislav, fiul regelui Sigismund al III-lea.)

Asemenea şi alte State învecinate, ca ale Austriei, din causa temerii unei uniuni polono-moscovite, stăruiau pe lîngă Sultan

[1] Ms. 1051 al Acad. Pol. din Cracovia, p. 123: Solul Otwinowski către Zolkiewski, 16 Novembre 1616.

[2] Ms. 1051 al Acad. Pol. din Cracovia, p. 99.

[3] Ms. 1051 al Acad. Pol. din Cracovia, p. 122: Otwinowski către Zolkiewski, 25 Decembre 1616, şi p. 123: Otwinowski către Zolkiewski, 16 Novembre 1616.

[4] Ms. 1051 al Acad. Pol. din Cracovia, p. 175: Zolkiewski către rege, 1617.

www.dacoromanica.ro

să producă o diversiune contra expediţiei lui Vladislav [1]. Aceste uneltiri totuşi au fost paralisate de solul Obalkowski, ajutat fiind în mod energic de cel olandes [2].

Turcii, avînd să aleagă războiul pe două fronturi, sau cesiuni din partea Poloniei în chestiunea Cazacilor, „de şi această expediţie moscovită nu li era pe plac", au depărtat pe solii ruşi în ziua de 15 August fără a li satisface cererea [3], şi au încheiat la sfîrşitul lui Septembre 1617 o pace convenabilă pentru ei lîngă Jaruga, pace pe care Polonia, ocupată la Răsărit şi apărată abia de cîteva mii de cavaleri ai lui Zolkiewski, era silită să i o ofere lui Schender-Paşa [4].

Iuliu Peksa.

ANEXĂ

Ms. 1051 Acad. Pol. din Cracovia, pp. 82-5.

Komisja miedzy Krolem J. M. a Hospodarem Woloskim w r. 1616.

Dzialo sie w miasteczku Braha nazwanym, po te strone Dniestru ode wsi Hawrylowice dnia 12 Septembris roku 1616 na Comisjej przez J. Kr. M. Pana naszego, milosciwego zlozonej, a to z poslania i instancjej przez posla od Jasnie Wielm. Pana Radula Michna, Hospodara ziemie Moldawskiej, nowo nastalego do Jasnie wielm. Pana Stanislawa Zolkiewskiego na Zólkwi, Wojewody kijowskiego, hetmana koronnego, za ktorego do J. Kr. Msci oznajmieniem i zaleceniem checi i powolnosci Hosp. Jegom. Krô Jegomosć te Comisje na dzien dzisiejszy zlozyc raczyl, przez jasnie wielmoznego, wielmoznych i Urodzonych Ich Mci, Pana Stanislawa z Brzezia, wojewode podoskiego, ploskironskiego staroste, Jego Msc. Pana Wojciecka Humieckiego z Rydt kamienieckiego, J. M. Pana Andrzeja Górskiego z Zalesia, Halickiego kasztelanów, J. M. Pana Mikolaja Boratynskiego z Boratyna Lipinskiego, J. M. Pana Piotra Ozgo z Ossy, trembowelskiego starostów, J. M. Pana Lukasza Zolkiewskiego z Zólkwi i J. M. Pana Mikolaja Kopyczynskiego posedka Halickiego przez J. Król. M. z jednej, a wielebnego Ojca J. M.

[1] Ms. 1051 al Acad. Pol. din Cracovia, p. 118: Otwinowski, 18 Iunie 1617.

[2] Ms. 1051 al Acad. Pol. din Cracovia, pp. 214, 229.

[3] Ms. 1051 al Acad. Pol. din Cracovia, p. 188 şi următoarele; Otwinowski, August 1617.

[4] *Encyklopedia Polska* (ed. Academiei Polone), V, II, pp. 205-6.—V. documentul polon publicat în nl. precedent şi textul pe care-l dăm în acest nr., imediat.

www.dacoromanica.ro

Xiedza Anastazjusza Krymkowicza, Metropolita Soczawskiego i urodzone Ich Milosc Pana Nicore dvornica wielkiego ziemie Wysznej, Pana Kondre mytnika wielkiego, Pana Michala Theutula logofeta wtorego, moldawskieh przez Hospodara Jeg. M. z drugiej strony comisarzów zeslanych i deputowanych. Naprzód do pakt pierwszych i zwyczajów takze i powinnosci, ktore przodkowie Hospodara J. M. dawnieyszy Hospodarowie Moldawscy Królowi J. M. i koronie oddawali, przychylajac sie bedzie powinien przysiege królowi wiernosci i posluszentswa wedle tego jako niegdy Piotr, Aleksander, Hieremi i Siemon czynieli jakoz i Tomsza przeszly cryniel to przed poslem J. Kr. Msci opisanym przez Pany Comisarze sposobem uczynic i wykonac ma, na ten czas gdy Ieg. Kr. M. zeslac na to bendzie raczel a po tey komisyej skonczeniu w niedziel dwadziescia powinien bendzie przez Posly swoje z wiernoscia posluszenstwem i checia swoja odezwać sie J. Kr. M. i zofiarowaniem wykonanie tej to przysiegi.

Powinien tez bendzie przyjazn dobra i stateczna miedzy J. Kr. M. Cesarzem Tureckim mnozyc i zatrzymywac i miedzy Panstwy zobopolnymi, takze i miedzy Hanem tatarskim i ich niechęci i nieprzyjazn odwracac wedle przemozenia. A gdyby niebezpieczenstwa jakie od nich zachodziły ma wczas przestrzegac J. M. Króla i urzedniki wojenne.

Takze Tatarów przez ziemie swoje z wojskiem nie przepusrczac ani i Korony—przykladem onych dobrych przodków swoich Piotra, Aleksandra, Hieremia i Semiona, gdyz tym samym wiernosc i zyczliwosc oswiadczac sie zwykla — hamowac i uskromic najazdy lupiestwa, zlodziejstwa ktore po te czasy od nastapienia na Hospod. Radula Woj. az do tych czasów sila bywalo, a ta osadzeniem brzegów porzadnymi pobereznikami z obudwu stron i czynienem sprawiedliwósci takze z obu stron, ktorej czas za niedziel szesc sobie skladaja za Comisje J. Kr. M. która zlozjc bedzie raczyl na miejscach wtejze to Comisje mianowanych za porozumieniem sie J. M. Comisarzów, którzy beda tak przez J. Kr. M. Pana naszego jako i przez Hospodara J. do tego tam Aktu sprawiedliwosci naznaczeni, gdzie taki sposób namówiony ma byc, przez Pany komisarze, jakoby nie idac za zwyczajemi dawnymi niedobrymi, ale jakie moga sie najostrze, na takie wielkie excesy wynalesc, tak ich karac i

www.dacoromanica.ro

taka sprawiedliwosc czynic beda powinni, aby zli karani byl i szkody nagrodzone, do czego aby snadniej preystapic maja obywatele województwa podolskiego, takze i z Pokucia i z inad krzywdy i szkody swoje i szkodców na rejestrze pospisowac i one porzadnie do pyrkulabów chocimskich, sorockich, czerniowieckih odeslac, a ci to prykulabowie tych wszystkich na rejestrze podanych na on drieu naznaczony Comisjej postawic. A zas szkody Wolochom poczynione maja byc odsylane do grodów kamienieckiego, latyczowskiego i do urzedu starosciego sniatynskiego, takze i do grodu winnickiego.

A po odprawieniu i skonczeniu na on czas komisjej juz nie wedle dawnego sposobu, ale wedle takiego jaki na on czas Panowie Comisarze spolnie namowiaczynic beda sprawiedlivosc te urzedy, ktore sa naznaczone i z tych ktorzych teraz Tatarzy na Podole i Pokucie nawiedzili takaz sprawiedliwosc byc ma za podaniem ich na rejestrze.

Przejazdy bespieczne poslom i poslancom wszystkim do ziemie tureckiej i tatarskiej, takze kupcom, jako w ziemie woloskiej polskim tak i w panstwach koronnyhh woloskim byc maja, przyem wolnosc kupiectw i handlów wszelakich i przyprowadzenie poslów i zywnósci im dawania wedle starego zwyczaju.

Religja katolicka, aby wolnosc swoja miala i biskup bakowski przy kosciolach, dochodach i iurisdikcji swojej aby cale zachowany i bezpieczen byl.

Wieznie w tej chocia to priwatnej, jako bez woli i owszem nad srogie J. Kr. M. Zakazanie, takze z meswiadomoscia Rzplitej zaciag, w przegranej bitwie pojmane, na oswiadczenie checi swojej przeciwko narodowi polskiemu bedzie powinien hospodar oswobodziwszy wszystkie tak w ziemi swojej jako i od pohancow, których jedno bedzie mógl dostac, dobra wiara starac sie ma o nie i wszytkie wolno puscic. A ze strony swej ma utwerdzic Comisje te Hospodar we wszystkiem i to pod pieczecia i podpisem swym do niedziel dwie odeslac do J. M. Pana hetmana koronnego albo komu to G. M. zleci.

Co sie tycze Chocimia tedy obiecuja I. M. Comisarze i sami ale tym pewniej przez przyczyne J. M. Pana hetmana do króla, który iz checi swej ku hospodarowi J. M. i przyczyny Ich. Mosc wdac sie w to przyczyna swoja nie zbroni sie, pewna

www.dacoromanica.ro

crzniac nadzieje iz bardzo predko ten zamek hospodarowi J. M. oddany bedzie. A iz juz ten pokoj za laska Boza zawiera sie tedy aby przyczyny wszelakie do naruszenia onego uprzatnione byly, wiyja Ich Mosc P. P. Komisarze J. M. Pana hetmana kor., aby o tym po wszytkiej Ukrainie uniwersaly swe wzeslal, czego i Ich. M. Uniwersaly swymi, przy uniwersalach J. M. P. hetmanowych dopomoc objecuja, upominajac pod srogimi sprawie opisanymi winami, aby nikt nie wazyl sie wojsk i kup zadnych zgromadzac, ludzie pod choragwie zbierac i panstw hospodara J. M. Wojezdzac, ani wojowac sposobem i imieniem Kozaków, o czym przyczyne swoje J. M. P. hetman u mesie do króla J. M. o wzeslanie takich uniwersalow i J. M. Hospodar ma wszelakich naj·zdów z ziemie swej do panstw koronnych ma niedopuszczac. Pzzewóz na Dniestrze ma byc wedlug zwyczaju.

Un firman de întăritură pentru moşia Trifeştii, confiscată după uciderea lui Grigore Ghica Voevod.

Comunicat de **Sever Zotta.**

„Tălmăcire de pe firmanul împărătesc."

„Cunoscut ni esti nouă că prin mijlocirea lui *Saud Abdulah Aga Salahori Mumbaşiri,* ce au fost rînduit cu slăvit firman spre a să vindi moşiile a *Grecului Grigorie, carele fiind Domn de Moldova s'au omorît,* moşiia numitului ci au avut la Trifeşti, făcîndu-i-să multă vremi mezat în fiinţa oameni[lor], au fost rămas asupra lui Balş Costandin, unul din boierii Moldovii, cu 14.550 lei, şi, pentru că s'au lăsat ciele-muşterii *(sic)*, şi arătaţii banii fiindcă s'au făcut zapt de către pomenitul Mumbaşiri pentru *mirii,* şi pomenitul boeriu fiindcă cu jalobă pecetluită au cerut [ca] să dei împărătească întăritură, şi pentru că s'au făcut sprafcă în hîrtiile lui *Başmuhasepi* care se ghese[şte] la împărăteasca haznè păzîtă, şi pentru că s'au găsît în hîrtiile ce au venit a averii arătatului mort şi hîrtiile Trifeştilor şi, făcîndu-să mezat, s'au dat poroncă împărătească după *hareciu* să-i dè în mîna împărătescului nostru Mumbaşiri, pentru care asupra lui s'au făcut mare împărătească a noastră milostivire şi *la 6 Februar anului 1192*[1] a dat acest

[1] =1780 de la Hristos.

www.dacoromanica.ro

sfert *mulcumen* şi *paveiceseu* (?!) că pominitul Costandin Balş înpotriva a 14.550 lei ce au *enherisit* pomenitului Mumbaşteri *(sic)* să stăpînească arătata moşii cu toaţi di pi lîngă dînsa şi să o ţăi după pravilă şi să nu fii supărat di cătră nimini altul, aceasta să fii cunoscut şi să s[ă] dei credinţă şi supuniri la sfîntul mieu semn.

„Iar dispre întocmai tălmăcirea acestui din *diialectul turcesc în moldovenesc* urmează adeverire dumnealui *Hatmanului Ion Mavrodin în dialectul moldovenesc, grecesc.* Pentru întocmai I. Grigorovici.

„Giudecătoria ţînutului Eşii, secţia I-iu.

„Copiia aceasta posleduindu-să şi fiind întocmai cu orighinalu să încredinţează pe formă.

„M. Dona, Ioan Capşa, Sardar. Director: Capşa, Grigorovici.

„No. 45, 1846, Ghenar 18."

Documentul de faţă, aflător în copie la Arhiva Statului din Iaşi[1], este aproape unic în felul lui. Sultanul ştim că n'avea niciun amestec în afacerile interne ale Principatelor. Confiscarea este explicabilă prin pretinsa crimă de Stat a lui Grigore Ghica, dar de o întărire a hareciului nu era nevoie. Insuşi documentul ni explică însă excepţiunea. Vina e a lui *Balş*, care cu *„jalobă pecetluită au cerut ca să dei înpărătească întăritură"*, Balş însă nu-şi dădu seamă ce grav precedent creiază prin un astfel de demers, inutil, întru cît întăritura domnească era suficientă. Dar poate că-i era teamă de vre-o viitoare venire la Domnie a vre unui fiu al lui Grigore Ghica şi de o eventuală revendicare. Era un lux de precauţiune. Moşia *Trifeştii, cu siliştile Romăneştii, Buhuceştii, Onceştii, Movilenii, Certăneştii, Popşăştii, Pădurenii şi Poienile,* întrase în proprietatea lui Grigore Ghica cu un an înaintea morţii lui în schimbul unei creanţe de 30.000 lei ce o avea asupra moştenitorilor lui *Iordachi Hrisoscoleu biv Vel Vistiernic, fiul lui Alistarh Hrisoscoleu biv Vel Vistiernic, soţii N. Roset Vel Vistiernic* şi *Zmaranda,* sora lui *Iordachi Hrisoscoleu.* Trifeştii cu siliştile erau atunci evaluaţi la 15.000 de lei, dar Vodă a renunţat la restul de jumătate[2].

---

[1] Trv. 1714, Op. 1946, Dos. 60[3], fol. 69.

[2] Adjudecare.

[3] *Ibid.*, fol. 73.

www.dacoromanica.ro

Traducătorul firmanului, *Hatmanul I. Mavrodin*, al căruia „dialect" moldovenesc-grecesc — ruşinoasă expresie — era evident limba neogreacă, este prea bine cunoscut *Arhondologiei* Păharnicului *C. Sion*. Intr'un acces de furie tragi-comică dedică el familiei Mavrodin nu mai puţin decît patru pagini. Aflăm că pe Hatmanul Ioan I-a „pripăşit" Mihai-Vodă Sturza în Postelnicie, şi anume ca *„lucrătoriu în limba turcească"* şi că *„tălmăcea două, cel mult trei fermane pe an"* pentru o leafă lunară de 1.000 de lei. Pe lîngă aceasta mai avea şi o pensie lunară de 1.000 de lei. Unul dintre fiii lui, Costachi — principalul obiect al furiei literare a lui Sion[2] — a fost volintir în 1821 şi adiutant al cneazului Gh. Cantacuzino.

DOCUMENTE

Acte privitoare la Grigore Alexandru Ghica († Octombre 1775).

— din colecţia păr. Vladimir Ghica[3] —

Augustisimă, Prea-puternică, Prea-înaltă Maiestate, Impărătească şi Singură Stăpînitoare a întregului Imperiu rusesc! Prea-milostivă Impărătească! Am primit patru obligaţiuni originale de la Alteţa Sa Feldmareşalul contele Petru Alexandrovici Rumianţev împreună cu garanţa Hospodarului moldovean Ghica, care se urcă laolaltă la suma de 34.529 ruble, 60 cop. Alătur copiile acestor obligaţiuni. Fiind aproape terminul celor două dintăiu, am trimis pentru aceasta un curier la Iaşi, cu o scrisoare corespunzătoare la Hospodarul moldovean: cuprinsul acelei scrisori îl va cunoaşte Maiestatea Voastră din copia alăturată. Aud de la toţi că Moldovenii nu sînt îndestulaţi cu cîrmuirea Hospodarului Ghica, şi că îşi propun să-mi dea plînsori scrise cu ocasia trecerii mele prin Iaşi. Dacă se bazează aceasta pe adevăr, îmi face, Prea-milostivă Impărătească, grijă, căci Hospodarul Ghica a fost ridicat la această treaptă prin protecţiunea şi voia Maiestăţii Voas-

[1] Pp. 224-7.

[2] Ca ilustraţie veselă a stilului: „La 1851, Septemvrie în 8, mi-au furat 31 de curci de pe cîmp, zicînd că i-au stricat *ciupercele...*".

[3] V. şi *Revue historique du Sud-Est européne*, 1928, 1-3.

www.dacoromanica.ro

tre Imperiale, şi, pe de altă parte, dacă s'ar refusa naţiunii moldovene egida Maiestăţii Voastre Imperiale, ar însemna să-i vatămi pe Moldoveni. In fine mă tem că ar fi neplăcut pentru Poartă să afle că supuşii ei se adresează public cu declaraţii scrise la prea-înalta ocrotire a Maiestăţii Voastre. Şi cred că nu pot să primesc astfel de plîngere decît numai în casul că ei ar cere prin protecţiunea Maiestăţii Voastre egida Porţii. Pentru precauţiune mă rog să binevoiţi a-mi comunica Augusta Voastră decisiune referitor la toate acestea. Al Maiestăţii Voastre Imperiale credincios supus Principele Nicolae Repnin. Chiev, 22 Maiu 1775.

Rescript la generalul Principele Riepnin. Dat în Moscova, la 15 Iunie 1775. In casul că, trecînd prin Moldova, şi afla că Moldovenii s'ar pregăti să-ţi dea o plînsoare în contra Hospodarului lor Ghica, dorim să cumpăneşti împrejurările diferite ce s'ar ivi, d-tale de altfel destul de cunoscute, şi să-ţi dai toată osteneala necesară pentru a opri şi preveni astfel de lucruri, dîndu-li să înţeleagă la timp şi fără niciun încunjur că această plîngere nu o vei primi, ca nu cumva prin aceasta să se întărîte asupra celor ce se plîng Poarta otomană, dar cu toate acestea îţi vei da toată silinţa să mijloceşti ca toate plîngerile (chiar şi cele ce le-ai cunoaşte pe cale particulară, dar vor fi verosimile) să le aduci la cunoştinţa forurilor cuvenite, ca să fie satisfăcute prin Hospodar. Ca ambasador ai poruncă din partea noastră ca, în conformitate cu tratatul de pace, numai în acele casuri să intervii pe lîngă Poartă în favorul locuitorilor din principatele Moldovei şi Valahiei, cînd acestea ar cere sprijinul nostru ca un întreg, adecă unite cu Hospodarul lor, şi atunci numai în cas de nevoie. Spunînd aceasta Moldovenilor, şi liniştindu-i cu speranţa unei îndreptări din partea Hospodarului, în acelaşi timp vei observa starea lucrului, îl vei face atent pe Hospodar, în chip prietenos şi cuviincios, că noi, cîştigîndu-i pe viaţă vrednicia de Hospodar peste Moldova, nu am putut avea de gînd să aducem prin aceasta întreagă provincia şi întreg poporul în o situaţie nenorocită, şi că el cunoaşte destul şi prea destul încotro tind intenţiunile noastre, şi de aceia nu poate spera la graţia şi sprijinul nostru, dacă stăpînirea lui nu e spre binele principatului încredinţat lui, ci

www.dacoromanica.ro

spre apăsarea şi tratarea neomenoasă a acestuia. Luîndu-ni noi, în basa tratatului, după cum ştie el, sarcina de a apăra pe locuitorii principatelor. Moldova şi Valahia, faţă de Poarta otomană, de dragul pasiunilor lui nu putem şi nu vrem să neglijăm această datorie luată de bună voie. După considerarea tuturor acestora, îl vei sfătui ca în propriul lui interes, pentru încunjurarea pericolelor şi pentru a nu-şi pierde tronul, schimbîndu-şi felul de a lucra, să înlăture cît se poate mai în grabă toate causele unor plîngeri întemeiate, şi, contribuind la liniştirea supuşilor lui, să nu încetezi a-i arăta la toate ocasiunile afecţiunea noastră imperială şi ocrotirea noastră. Te-am autorisat să-i dai această nădejde.

Originalul e iscălit de mîna Ecaterinei.

Augustisimă, Prea-puternică, Prea-înaltă Maiestate, Impărăteasă şi Singură Stăpînitoare a întregului Imperiu rusesc! Prea-milostivă Impărăteasă! Şi mai înainte am anunţat primirea asignaţiunilor de bani de la Alteţa Sa feldmareşalul contele Petru Alexandrovici Rumianţev Zadunaischi, pentru care a garantat principele Ghica, Hospodarul moldovean, şi acum raportez către Maiestatea Voastră că am primit banii pentru cele două d'intăiu: 28.774 lei, 6.557 ducaţi, 907 lei şi 80 aspri, cum se dă aici pentru fiecare ducat: 4 lei şi 10 parale. Asignaţiunile originale, cele două, le-am dat înapoi, iar copiile le alătur, aşteptînd ordinul Maiestăţii Voastre referitor la locul unde să depun aceşti bani, la un loc cu suma ce o are consilierul actual de Stat Peterson, ori cu suma de bani ce e la mine extraordinar, ori în alt loc. Cealaltă sumă, tot aşa de mare, pentru celelalte două asignaţiuni, ce am să o primesc în Constantinopol la 13 şi 19 Decembre, mi-a promis să mi-o cîştige pentru acest termin principele Ghica. Al Maiestăţii Voastre Imperiale supus credincios: Principele Nicolae Riepnin. Iaşi, 28 Iulie 1775.

Jurnalul de călătorie prin Moldova a Alteţei Sale principelui Nicolae Vasilievici Riepnin, ambasador extraordinar şi plenipotenţiar al Maiestăţii Sale Impăratului.

Iulie 3. Dimineaţa a fost trimis mareşalul ambasadei cu daruri la Paşa din Hotin, care a împărţit numai decît 200 de ducaţi pe loc la suita Paşei, cu ceremonia schimbului, iar

www.dacoromanica.ro

100 de ducaţi i-a împărţit între suitele amînduror Comisarilor. De la Paşa au venit la sol Chehaia-beiu şi Divan-Efendi. Cel din urmă a trimis daruri.

După amiazi a visitat pe ambasador fiul Paşei din Hotin. In aceiaşi zi s'a dus la Paşa unul din secretarii ambasadei, ca să-i presinte pe locotenentul de inafnterie din regimentul Perm, Malincov, care a fost lăsat pe ţermul polon, în satul Braga, fiind ocupat cu expedierea curierului şi cu expedierea altei corespondenţe a Alteţei Sale ambasadorului, şi tot odată să-l roage ca, în casul cînd ar avea Malincov ceva nevoie pentru aceasta, să-l apere şi să-i dea sprijinul necesar. De către seară a fost trimisă din partea Paşei din Hotin o cină la fel cu cea din ziua întăiu.

Alteţa Sa a fost ocupată toată ziua cu trimiterea adiutantului de cîmp, G. Gudovici, din ştabul Alteţei Sale Generalului Feldmareşal contelui Rumianţev în calitate de curier la Moscova; aceasta a şi plecat seara. In aceiaşi zi a trimis Alteţa Sa Paşei din Hotin o cină cu un serviciu bogat. Medelnicerul şi servitorii ambasadei, cari le-au dus acestea, erau îmbrăcaţi în livrea de paradă.

A fost trimis curier la Constantinopol cu scrisori la domnul colonel Peterson sergentul regimentului de infanterie Nizov, Ivan Petrov, care a fost scăpat din prinsoare. De asemenea a fost trimis curier la Varşovia la baronul Stackelberg, la care au fost alăturate circularele către toţi miniştrii noştri acreditaţi la Curţile străine. Către seară i s'a trimis din nou Paşei din Hotin o cină cu acelaşi ceremonial. Astăzi a declarat Alteţa Sa amînduror comisarilor că are de gînd să părăsească poimîne Hotinul spre călătorie; de aceia, în ziua următoare, la

7 *Iulie*, a trimis Paşa din Hotin pe Chehaia-beiu şi pe Divan-Efendi ca să-i ureze ambasadorului călătorie fericită. Aşa a trimis şi Alteţa Sa pe mareşalul ambasadei cu salutări de adio. In aceiaşi zi s'a dat domnului general-maior şi cavaler Igelström o scrisoare către Alteţa Sa contele Nichita Ivanovici Panin, ca să i-o trimiţă la Moscova prin curier. De la interpretul ambasadorului turcesc numit Carageà s'a primit o scrisoare cu un cadou, pentru care i s'au trimis cîteva blăni. De către seară s'a dat poruncă la toată suita să se pregătească de plecare pentru ziua de mîne.

www.dacoromanica.ro

Conform ordinului de ieri s'au adunat astăzi la oara stabilită în locuinţa Alteţei Sale suita sa, cum şi suitele celor doi comisari ai săi. Inainte de plecare a mai venit la Alteţa Sa Divan-Efendi, ca să-i dorească o călătorie fericită în numele Paşei din Hotin, cum şi în numele său. Cu această ocasiune, pentru urbanitatea lui, precum şi pentru ostenelile încercate de el cu stabilirea ceremonialului la schimbarea darurilor, i s'a dat un ceas de aur. După aceasta Alteţa Sa la amiazi încălecă şi începu călătoria, în tovărăşia suitei sale, cum şi a celei turceşti, care urmă în ordinea aceasta: ceauşii şi escorta turcească; trîmbiţaşii chiurasierilor, maiestrul grajdurilor, principele Chercliseiev, cavalerii ambasadei călări, doi comisari turceşti fără suită, ambasadorul avînd pe lîngă el patru curieri, iar după el erau cei doi secretari ai ambasadei, adiutanţi, paji, a doua jumătate a escortei chiurasierilor cu steagul, chehaiele comisarilor cu musica lor, echipajele ambasadei. La ieşirea din oraş au bubuit douăzeci şi cinci de tunuri. In tot decursul petrecerii în Hotin l-au visitat pe Alteţa Sa în fiecare zi, atît cei doi comisari cari i-au fost puşi la dispoziţie, cum şi toţi notabilii din suita Paşei. După o cale de cinci ceasuri de la Hotin, am ajuns la satul Larga, unde am şi poposit.

După un drum de cinci ceasuri am stat peste noapte la Corchineşti.

Pe drumul dintre Corchineşti şi Costeşti ni-a ieşit în cale căpitanul regimentului de infanterie Sevsc, Ioanovici, care a fost trimis curier la Constantinopol din partea colonelului şi cavaler Peterson. La două după prînz a sosit ambasadorul la Costeşti, unde l-a întîmpinat la cort un corp de cîntăreţi moldoveni, trimişi din partea Hospodarului Ghica. Pănă a nu se însera, a sosit la Chiev sergentul de cavalerie al comandamentului de acolo, aducînd scrisori din Moscova. In această zi am făcut o cale de patru ceasuri.

A fost o zi de odihnă. Pe la oarele 11 au venit la cort trei boieri moldoveni trimişi din partea Hospodarului Ghica pentru a însoţi pe Alteţa Sa pănă la Iaşi. Ei au adus în numele principelui lor diferite fructe, şi-au fost invitaţi la dejun.

La 12 oarele 6 dimineaţa ambasadorul, împreună cu suita sa şi cu cei trei boieri moldoveni, părăsi orăşelul *(sic)* Costeşti, şi după o călătorie de două ceasuri poposi la orăşelul

www.dacoromanica.ro

Ştefăneşti, unde a fost aşteptat de ispravnicul judeţului. După prînz s'a prezentat în lagărul nostru al treilea Vistier Migor *(sic)*, care a fost trimis de Principele Ghica cu patru cai pentru soţia ambasadorului şi pentru principese.

La 13 ambasadorul părăsi orăşelul Ştefăneşti, şi după o cale de cinci ceasuri a ajuns la Tabăra, unde a fost primit de ispravnicul de Iaşi şi cîţiva Arnăuţi.

14 a fost zi de odihnă.

La 15, părăsind Tabăra, după un drum de trei ceasuri, am ajuns la Trifeşti, unde făcîndu-ni lagărul, am poposit peste noapte.

16. După o cale de trei ceasuri ne-am oprit în apropiere de Sculeni. Imediat ce a sosit Alteţa Sa ambasadorul în acest tîrg, au venit fratele şi cumnatul Hospodarului ; aceştia au fost trimişi de Hospodar ca să felicite pe Alteţa Sa pentru fericita apropiere de Iaşi, şi pentru ca să exprime mulţămirea numitului Hospodar că are să se întîlnească în curînd cu Alteţa Sa. Cu acest prilej s'a presentat Alteţei Sale o scrisoare cu un cuprins corespunzător şi diferite fructe. Drept răspuns a fost trimis la Hospodar secretarul limbilor orientale, Panaiodor, căruia i s'a dat o recomandaţie şi un răspuns. După amiazi a venit în lagăr nepotul Hospodarului, principele Mavrocordat, împreună cu soţia sa. De către seară a venit Hatmanul Moldovei cu la vre-o 150 de soldaţi, destinaţi să escorteze pe ambasador la Iaşi. Principele Mavrocordat, împreună cu soţia sa şi cu Hatmanul, au fost invitaţi la cină.

La 17 părăsi ambasadorul lagărul, mergîndu-i înainte Hatmanul cu ostaşii lui. La cinci verste de la Iaşi a dat Alteţa Sa de miliţia moldoveană, aşezată în două rînduri, care era postată la două corturi puse faţă în faţă, cel de-a dreapta fiind pentru ambasador, iar celalt pentru soţia lui. Indată ce a ajuns în apropiere, şi pănă ce nu s'a dat încă jos de pe cal, au venit la ambasador doi curteni de-ai Hospodarului, dintre cari doi aveau în mîni căderniţe, cu care mergeau pe la uşile trăsurii în care era soţia ambasadorului şi princesele. După ce a ajuns ambasadorul la cort, a fost primit de Hospodar în persoană şi de copiii acestuia, iar Hospodarul l-a condus la cort. Erau două mese într'însul, s'au servit licheruri şi mîncări rare: o masă era în mijloc pentru ambasador, iar a

www.dacoromanica.ro

doua la o parte pentru cei doi comisari ai săi. După ce au sosit în cort, a luat Alteţa Sa loc la masa pregătită pentru dînsul, avînd lîngă dînsul pe Hospodar, şi mai departe o parte din suita sa, iar comisarii lui au luat loc la masa pregătită pentru ei, şi s'au recreat puţin. Cînd s'a sculat ambasadorul ca să-şi continue drumul, i-a dăruit Hospodarul un cal complect echipat, pe care l-a şi primit ambasadorul, şi printr'o atenţiune delicată a promis că la întrarea în oraş nu va lipsi să călărească pe acesta. După aceasta a rugat Hospodarul pe Alteţa Sa să-i dea voie de a sosi el mai curînd în Iaşi, spre a putea pregăti toate cele necesare pentru primirea Alteţei Sale în casa ce I s'a destinat. Alteţa Sa se învoi la aceasta, şi după ce se urcă pe cal, plecă hospodarul, lăsînd la Alteţa Sa pe cei doi copii ai săi şi cîţiva boieri. Alteţa Sa soţia ambasadorului a fost aşteptată de către soţia Hospodarului moldovean şi de damele cele mai distinse ale acesteia supt un cort special, unde a şi fost ospătată. Intrarea ambasadorului în Iaşi s'a aranjat în modul următor: Hatmanul Moldovei cu întreaga suită a lui şi cu drapelele, suitele celor doi mehmendari, trîmbiţaşii chiurasierilor şi sunătorii din chimvale, maiorul Tretohnin cu jumătate din escorta chiurasierilor, boieri moldoveni, maiestrul grajdurilor, prinţul Cherchedlizeiev, cavalerii ambasadei, mareşalul ambasadei, de o parte cei doi copii ai Hospodarului moldovean, doi comisari, ambasadorul, doi secretari ai ambasadei, secretarul limbilor orientale Panaiodor şi tălmaciul Hangerlì, adiutanţi, husari călări, pe cai din herghelii, trăsurile. A doua jumătate a escortei supt comanda cornetului Litchen, musica turcească şi chehaielele comisarilor. In această ordine am ajuns în Iaşi între sunetele clopotelor de la toate bisericele. De-a lungul străzii, unde era cvartirul Ambasadei, erau postaţi militari moldoveni, de amîndouă părţile, cari au salutat cu presentarea drapelelor şi a armelor. Cînd a sosit ambasadorul în Curte, şi se dădea jos de pe cal, s'a tras de trei ori cu puşti de calibru mic, şi au bubuit tunurile care au fost la îndemînă. La scara de afară era Hospodarul în persoană, cu curtenii lui, şi l-a condus pe ambasador în apartamentele acestuia, asemenea a fost primită soţia ambasadorului de soţia Hospodarului şi de boieresele ei. Intrînd în locuinţă, Alteţele Lor şi copiii Lor au fost trataţi cu bău-

www.dacoromanica.ro

turi reci. Apoi s'au dus la masa pregătită la Hospodar. La aceasta au fost de faţă din partea Hospodarului: el însuşi, principesa soţia lui, cei doi copii ai lui, unii din cei mai însemnaţi boieri cu soţiile lor. Ceilalţi curteni au stat după scaunele Alteţelor Lor ambasadorului şi soţiei lui. La masă a cîntat musica moldovenească, după masă, conform obiceiului moldovenesc, au jucat, iar Alteţa Sa ambasadorul a jucat cărţi cu Hospodarul. In fine la oara 6 şi-au luat rămas-bun Hospodarul şi întreaga lui familie de la ambasador, şi s'au dus. Alteţa Sa a întrat în Iaşi la oara 1 după prînz, după o călătorie de 3 ceasuri, respective 15 verste.

Iulie în 18. De dimineaţă a fost trimis cu daruri la Hospodar şi la soţia lui unul din secretarii ambasadei. După ce s'a întors acesta, a visitat ambasadorul personal pe Hospodar, iar Alteţa Sa soţia ambasadorului a făcut în persoană o visită a soţiei Hospodarului. La Alteţa Sa a fost un dineu cu 90 de tacîmuri, la care au fost invitaţi Hospodarul cu soţia sa, şi cei mai distinşi locuitori de ambele sexe din Iaşi. In timpul mîncării a cîntat capela legaţiunii. După masă au jucat conform obiceiului moldovenesc, iar Alteţa Sa a jucat cărţi cu Hospodarul. Alteţa Sa s'a ocupat cu expediarea curierilor: unul cu depeşe la Moscova la Augusta Curte, iar altul cu scrisori la domnul colonel Peterson la Constantinopol; amîndoi au plecat noaptea, fiecare în direcţia corespunzătoare.

De către seară a fost visitat Alteţa Sa de cel d'intăiu comisar Cara-Ahmet-Paşa. La invitaţia Hospodarului a mers ambasadorul la vînat, la un loc departe de 10 verste de la Iaşi, unde a rămas pănă seara la 6; aici a fost tratat cu dejun. Astăzi au fugit husarii împărţiţi la ambasadă, ceia ce s'a adus numai decît la cunoştinţa Hospodarului, care a dat numai decît poruncă la toţi şefii judeţelor ca să-şi pună toată osteneala pentru a-i prinde pe aceşti desertori şi a-i preda trupei lor. De dimineaţă al doilea comisar capugì-başa a visitat pe ambasador. De către seară i s'a trimis mareşalului Hospodarului pentru a-l invita la prînzul de mîne, la care a fost invitată toată suita Ambasadei. Alteţa Sa soţia ambasadorului şi principesele au fost invitate personal de către soţia Hospodarului, care a venit cu fetele sale.

Alteţa Sa ambasadorul şi soţia lui cu fetele lor şi cu o parte

www.dacoromanica.ro

din suită au fost ospătaţi la prînz de Hospodar: erau, din partea Hospodarului, el însuşi cu familia şi cîteva dame de curte. Inainte de masă a venit cu scrisori de la Moscova curierul principele Uhtomschi, sergent de gardă.

Astăzi a murit de fierbinţeli mari Maxim Dolgopolov, şelarul regimentului de carabineri din Tobolsc.

După prînz a mers ambasadorul la vînat cu Hospodarul şi cu cei doi comisari ai săi.

La invitarea Hospodarului a primit ambasadorul să meargă după prînz, la oara 5, împreună cu familia sa şi cu o parte din suită, la un deal departe la două verste de Iaşi, cu numele Galata, unde au fost pregătite corturi pentru primirea lui. Indată după sosire, au început la poalele dealului diferite jocuri cu cai după obiceiul turcesc şi moldovenesc. Intr'aceia s'au adus cafea, bomboane şi diferite băuturi reci. In spre amurg s'a servit masa, la care au fost ospătaţi toţi cei de faţă. După mîncare şi-au petrecut copiii Hospodarului şi curtenii lui cu jocuri naţionale. In sfîrşit s'a făcut la picioarele dealului un mic foc de artificiu. După aceasta, urcă pe cal Alteţa Sa şi plecă la locuinţa lui, unde a fost condus personal de Hospodar.

De dimineaţă îl visită pe Alteţa Sa comisarul lui cel d'intăiu Carà-Ahmet-Paşa. Apoi au venit la Alteţa Sa dignitari bisericeşti şi civili, şi au predat un memorial a cărui copie a trimis-o Alteţa Sa cu o scrisoare din 28 curent Alteţei Sale contelui Nichita Iovanovici Panin.

Mitropolitul din Iaşi l-a visitat pe ambasador şi a cerut cu acest prilej în numele întregului cler moldovean ocrotirea prea-înaltă a Maiestăţii Sale Imperiale. După prînz a fost trimis cu depeşe la Chiev la Augusta Curte Selesniev, sergentul regimentului de cavalerie din Chiev. După aceasta s'a dat poruncă hatmanului moldovean, suitei acestuia şi celor doi boieri cari au avut ordin să-l însoţească pănă la Focşani.

Serenisimă, prea-înaltă, prea-puternică Maiestate, Impărăteasă şi singură stăpînitoare a întregului imperiu rusesc. Preamilostivă Impărăteasă! Păşind în Valahia, Vă trimit cu toată supunerea jurnalul despre călătoria mea de la sosirea mea la

www.dacoromanica.ro

Iaşi până la trecerea graniţei de aici. Chiar în Focşani nu m'am oprit, căci în acest timp sînt acolo multe îmbolnăviri de febră, ci mi-am stabilit lagărul nu departe de acolo, la un sat cu numele Vîrteşcoiu; însă, cu toate măsurile de precauţiune, se înmulţesc şi la mine îmbolnăvirile, căci am acum aproape la o sută de oameni cari sufăr de febra cea chinuitoare. Primind eu de la principele Ghica, Hospodarul Moldovei, copia convenţiunii încheiate între Poartă şi Curtea din Viena cu prilejul cedării din partea Porţii la Austria a ţinuturilor din Moldova şi Valahia, o alătur împreună cu traducerea şi o hartă referitor la aceasta. Principele Ghica şi Paşa din Hotin sînt numiţi din partea Porţii să termine definitiv această afacere şi să stabilească graniţele nouă între aceste două Impărăţii. Al Maiestăţii Voastre Imperiale credincios supus: principele Nicolae Riepnin. Dat la 11 August 1775 din lagărul de la Vîrteşcoiu, aproape de Focşani.

DĂRI DE SAMĂ

Constantin Bacalbaşa, *Bucureştii de altă dată, 1871-1884*, vol. I, Bucureşti, 1927.

Sînt amintiri, cu întrebuinţarea ziarelor, presintate sincer şi limpede.

Ştiri din copilărie întăiu (pensioanele Bucholzer şi Gackstätter, fost Manolotti: pedepse pentru cine nu vorbia franţuzeşte). Profesorii de la Sf. Sava, p. 11. Glumele pe sama lui Antonin Roques, un om aşa de meritos, p. 12. Alegerea lui Cuza, în a cărui întoarcere se credea, şi răspunsul lui la înştiinţarea preşedintelui Camerei, pp. 9-10 („Scump îmi este a vedea în votul său şi a lui întărire că ţara, în a sa neatîrnare, ştie a-şi revărsa dreptatea asupra urii şi a orbirii patimilor. Mai este aceasta o dovadă că, dacă am putut face ceva pentru ţară, ea nu a uitat-o şi tot crede că, de departe ca şi de aproape, nicio încunjurare nu-mi poate atinge adînca dorinţă de a o vedea fericită şi în înflorire"). „Aproape indiferenţă", în Cameră, p. 16. Preoţii cu botezul cari urau victorie „naţiei francese", p. 21. Bătăuşii, pp. 22-3. „Oracolii" lui Eliad, 32 şi

www.dacoromanica.ro

urm. Afişe de teatru, p. 43 şi urm. Bucureştii la 1871, p. 50 şi urm. Teatre, p. 63 şi urm. Crăciunul, p. 70 şi urm. Saloanele, 75 şi urm. Ziarele, pp. 82-4. Descrieri de lupte cu bătăuşii, interesante pentru moravurile de atunci. Un bacalaureat la 1876, p. 162 şi urm. Puţin despre Războiu, mai mult din ziare.

* * *

Andrei Rădulescu, *Izvoarele codului Calimach* („în „Analele Academiei Romîne"), Bucureşti 1927.

Istorie a redactării codului. Sarcina de căpetenie o are „pravilistul" Flechtenmacher. Şi pentru traducere, pp. 2-3 (tipărire în 1833). Se întrebuinţează basilicalele, recurgînd şi la codificările franceze, precum şi la prelucrări anterioare şi la obiceiul pămîntului; din greşeală s'a văzut în codul austriac modelul. Dovada se face atent de la un articol la altul. Planul e însă cel austriac; forma poate fi asămuitoare, dar fiindcă izvoarele sînt aceleaşi. Se propune şi ediţia critică, de sigur foarte necesară. D. Andrei Rădulescu afirmă că „putem fi mîndri" de o lucrare mai „romană" decît codul austriac cu bază romană.

La urmă, hrisovul de promulagare a codului.

Resumat frances.

* * *

Hans Petri, *Relaţiunile lui Jakobus Basilikus (sic) Heraclides, zis Despot-Vodă, cu capii Reformaţiunii, atît în Germania, cît şi în Polonia, precum şi propria sa activitate reformatoare în principatul Moldovei* (din „Analele Academiei Romîne"), Bucureşti, 1927.

Preotul luteran din Bucureşti adauge ştiri variate, şi nu odată de prima ordine, la cunoştinţa interesantei şi, de sigur, remarcabilei şi duioasei aventuri a lui „Ioan-Vodă, fiul lui Ştefan-Vodă" (cel Mare!), care era de fapt un puişor de Grec din Creta, trecut prin medicina de la Montpellier, prin dueluri pe la spate în Paris, prin Curtea lui Carol Quintul şi a lui Albert de Prusia, prin amiciţia lui Albert Laski pentru ca să ajungă Domn al Moldovei şi să-şi ispăşească printr'o moarte tragică neverosimilul noroc. Aflăm că Justus Jonas, fiul unui

www.dacoromanica.ro

prieten al lui Luther şi agent al lui Mansfeld, a scăpat viaţa lui Despot în Franţa, cînd acesta ajunsese la un „Unfahl", cum, în Germania, l-a recomandat contelui Volradt, cum Despot a stat zece luni „la Curtea lui Mansfeld", cum, socotit ca posibil mediator cu Biserica ortodoxă, a cercetat la Wittenberg pe Melanchthon, fiind, zece luni întregi, intim şi discutînd chestii de doctrină, ba vorbind despre matematici cu Gaşpar Peucer, ginerele gazdei, despre alte materii cu Hubert Languet. Cunoaşte şi pe contele Günther de Schwarzburg, cumnatul lui Willem de Orange, la care pribeagul stă un timp, luînd parte şi la campania acestuia în Ţerile-de-jos, în 1554, şi publicînd asupră-i cărticica despre asediul Thérouannei şi Hesdinului şi a. bătăliei de la Renty (semnalează „Jaques Basilic, marchet, signeur de Samos", în traducere franceză de la Plantin). Autorul crede că Iacob a putut merge, cu ocrotitorul său, şi în Anglia. „Unfahl" însă nu poate fi rana care-l lipsi de usagiul mîinii drepte (v. p. 7). Se dă o scrisoare a lui, din Iaşi, 25 Septembre, către conte (mulţămire) *(ibid.)*. La p. 8, nota 4, a se ceti: Picot, nu Piquot.

In Iunie 1556 e iarăşi la Wittenberg, unde află pe Vergerio (pp. 8-9). Doi poeţi laureaţi îi mulţămesc prin poesiile reproduse de Emile Legrand. O iscălitură a lui pe cutare carte dată lui Melanchthon (pp. 9-10). Se ştie că acesta şi-a recomandat amicul regelui Danemarcei şi lui Henric von Bruchofen. Autorul nu admite profesura lui, ca matematic, la Rostock (pp. 12-3, şi după Wotschke, în *Archiv für Reformationsgeschichte*, III, — v. şi acelaşi, 1920, — şi *Theologisches Litteraturbericht*, 1917, p. 29). Iar conferirea de lauree unui poet şi mulţămirea lui, pp. 13-4 (9 Octombre 1556). Cartea de la Ulm, prin 1556, p. 14. La Königsberg se oferă, în schimb pentru un subsidiu, agentului ducelui Albert (p. 15). După două luni, pleacă în Ianuar 1557. Se arată rostul religios al acestei şederi în capitala Prusiei ducale (pp. 15-6).

Un paragraf e consacrat Reformei în Polonia (bibliografie la p. 16 nota 1). Se reproduce, pentru trecerea în Polonia, descrierea lui Leunclavius, care l-a văzut: de statură mijlocie, voinic, nervos, plăcut la faţă, cu părul negru, vorbareţ, de purtări alese, vorbind grecește, latinește, italienește şi franţuzește (p. 19).

Iea parte la o campanie în Livonia (e exclus să fi fost a-

www.dacoromanica.ro

colo şi Alexandru Lăpuşneanu, v. pp. 20-1). Se opreşte, la întors, în Viena lui Radziwill, căruia-i era recomandat de şambelanul reginei, solicitat de Albert (p. 21). Se înseamnă rostul jucat de acest Palatin, pp. 22-3. Şi despre Ciprian de Sieradz, amicul său, p. 25. Wotschke a dat scrisoarea din 23 April 1557 a lui Iacob către duce, despre relaţiile cu Ioan Laski, care scusă doctrina lui Osiander (p. 24: îl recomandă ca episcop): credea că regele ar vrea să intervie la Poartă pentru ca lui să i se restituie „moştenirea" în Samos şi Paros (pp. 24-5). Scrie — şi nici aceasta nu se ştia — cărţi despre arta militară, pe vremea campaniei din Livonia (p. 25). Prietenii lui de aici: şi Lismanino, fostul duhovnic al reginei Bona, care-i laudă zelul religios (pp. 26-7). Se insistă asupra lui Lusinski, purtat prin Zürich şi Geneva, pe care Iacob îl va face episcopul său (p. 27). Un Cristofor Thretius laudă şi el pe Grec *(ibid.)*. O biografie a lui Orazio Curione, corespondentul viitorului Domn, p. 28, nota 2.

Urmează cariera în Moldova, aşa cum o cunoaştem. Cu prilejul trecerii pe la Braşov, legăturile cu Michael Siegler, pp. 32-3. Se observă că Sommer, din Pirna, viitorul director de la Cotnari, fusese preot la Kesmarkul lui Albert Laski, fiind hirotonisit la Wittenberg (p. 36). Prietenia, neştiută până acum, cu Leonard Stöckel, rectorul şcolii din Bartfa (p. 36). „Sigismund von Torda" e un Tordaj, din Turda *(ibid.)*. Se înlătură bănuiala de socinianism a noului Domn (p. 41). Felicitare din Zürich lui Lusinski, p. 44. Se aşteaptă Lismanino şi se doria ca noul Domn să-i scrie şi lui Calvin, p. 45. Mansfeld voia să trimeată şi pe Jonas, pp. 46-8 (el caută calea prin Silesia, Prusia sau Ardeal; şi solia lui Despot la duce). Relaţiile cu Truber (bibliografie), pp. 48-50. Ştirea despre căsătorie, p. 53, nota 2, este şi în *Nouveaux matériaux*. Autorului i-au scăpat din vedere ştirile preţioase date de d. Motogna asupra peirii lui Despot, în *Revista istorică* pe 1925. „Dealul piscupului" de la Cotnari e în legătură cu episcopia catolică, nu cu Luzinski (v. p. 54). Vestea morţii lui Despot şi în matricula Universităţii din Königsberg, p. 55. Istoria Impăraţilor romani dedicată de Zacharias Orthus Domnului Moldovei, pp. 55-6. Acelaşi dă lui Albert ştirea că ţeasta nenorocitului fusese aruncată în Mare la Constantinopol în ziua

www.dacoromanica.ro

de 10 Decembre 1563 (după ştiri de la Wolfgang Schreiber; p. 56). La Zürich era teamă şi de viaţa lui Lusinski (p. 57). Sommer fu, de la 1565 la 1567, profesor la Braşov, apoi la Cluj († 1574) *(ibid.)*.

In anexe capitolul despre tristul erou în Lubieniecki, *Historia reformationis polonicae* (pp. 58-60). Se citează un Budzinius care a scris despre această materie. Recomandaţie pentru Viena şi de la Electorul de Brandenburg. Lăpuşneanu-l trimete sol înşelător la Mircea Ciobanul, care cearcă să-l otrăvească. Aşa era să-i facă şi un negustor armean pus de Alexandru, la Cameniţa, după fuga din Moldova. Se oferia Polonilor contra Moscovei sau Tatarilor. Se dă din Budzinius o scrisoare a lui Despot către Lasocki (pp. 59-60): arată că, de şi chemat de unii Poloni, s'a retras ca să nu supere pe acesta şi pe Philippowski şi să nu facă rău regatului. Se laudă: „Non ex metis recessi, qualisque ego sum ex gratia Dei multi sciunt, qui me apud Carolum Divum et Ferdinandum testabantur." Se citează acusaţia de necredinţă faţă de Laski a secretarului acestuia.

Se adaugă două poesii ale lui Andreas Tricesius către acelaşi Laski despre Despot (pp. 60-1). Şi acestea, ca şi bucata precedentă, sînt pline de greşeli de tipar.

Nl. III, a fost reprodus în *Rev. Istorică* a mea pe 1926.

*

Teodor Bălan, *Familia Onciul,* Cernăuţi, 1927.

Mă tem că mulţi „Onciuleşti" nu pot întra în una şi aceiaşi genealogie, dar aşa se teme şi d. Bălan. D-sa îi înseamnă răbdător pe toţi. Pe larg vorbeşte de Onciul Iuraşcovici, dar, iarăşi, Onciu (Ion) e simplu nume de botez. Alţii sînt căutaţi la Lucavăţ, la Vilavce şi la Zamostia, la Cuciurul-Mic şi la Broscăuţi.

Dar documentele, care încep de la 1546, sînt de sigur folositoare. Un diac Ion Rohozna, supt Alexandru-Vodă (Lăpuşneanu), îndeplineşte o misiune „la Albert, în Ţara Prusacă" (Albert de Hohenzollern), primind pentru aceasta „un lanţ de aur de şase sute de ughi" (p. 11). Documente putrezite supt „bătrînul Alexandru-Vodă" şi aflate astfel de Onciul Vrînceanul

www.dacoromanica.ro

la întorsul din Polonia (p. 15). Un nemeş de Lenţeşti, p. 19, no. 14. Expediţia de recuperare a lui Constantin Movilă, p. 21, no. 17. Maria, văduva Hatmanului Vasile Oräş, la 1620, p. 23; p. 27, no. 22. Gavrilaş Mătiaş, p. 24, no. 20; p. 28 şi urm. Siretele şi popa de la Uspenie, p. 45, no. 37. Evrei la 1793, pp. 147-8. Bună tablă a numelor şi locurilor; bogată tablă genealogică.

*

Ştefan Gr. Berechet, *Procedura de judecată la Slavi şi Romîni*, Chişinău, 1926.

Lucrarea e bine împărţită şi clară. Un întreg capitol se ocupă de „procedura de judecată la Slavi". Autorul crede că se poate fixà un singur tip pentru toţi Slavii, pe cari-i consideră în bloc, notînd variantele de la un popor la altul. Multe din obiceiurile sîrbeşti cuprinse în „Zaconic" nici nu sînt de origine slavă, ci împrumutate din Apus. Era de recurs mai des la memoriile vienese ale lui Jireček.

In partea a doua, o foarte sîrguitoare adunare de termini şi datini (pentru termini forma românească mai tărzie se impunea în locul traducerii moderne). Casuri de judecată a Doamnei ca regentă sînt mai multe (cf. p. 46).

Lipseşte pasagiul din Fourquevaulx, despre judecata personală a lui Petru Şchiopul. „Divan" apare încă din secolul al XVI-lea (p. 49)? Judecata Sfatului domnesc era de rînduit pe epoce. A treia subîmpărţire priveşte judecata la faţa locului. Judecata în oraşe şi sate merita două paragrafe deosebite. Urmează a străinilor. Se trece la probe. Pe larg despre jurători. Informaţia pare a fi cu voinţă unilaterală. Trecerea la codul lui Ipsilanti şi al lui Carageà e nenaturală, la Moldoveni, apoi la Regulamentul Organic.

Restul, materiale, bine tipărite, alese şi clasate.

Autorul, care e cunoscător bun al limbilor slave, putea să nu redea la p. 31 a anexelor sau „actelor model" „eu Bunis ? Coste Băgoc", de la Gaster, fiind evident că trebuie : **се вбо мн** Coste Băcioc". Nici π ρκαλάπος τὸ Ὀρχέα de la pagina 47 nu e admisibil. Nu se arată de unde e luat atît de interesantul nr. XVI. Tot aşa pentru nr. XXII.

Actele trebuiau date cu acelaşi sistem de reproducere.

*
* *

www.dacoromanica.ro

Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade (documente slavo-române, între 1548-1587)*, XIX, Iași, 1927.

Mult material, une ori de prima ordine. Fașcanii din Fașco (p. 1). Într'un document din 1548 Radu Drăculea, evident un Muntean trecut în Moldova, și satul Drăculeștii (p. 8). In 1549 „Văscan fiul lui Popăscul pîrcălabul, ce-a fost uricar" (p. 10). Nume: Nan, Frățilă, Pardos *(ibid.)*. Un act grecesc, a cărui tipărire trebuia supraveghiată de un cunoscător, arată pe Sofronie fostul eclesiarh de la Vatoped și pe călugărul Neofit viind în Moldova supt „Ștefan-Vodă" (cel Tînăr) ca să cîștige ctitor, cu bani și odăjdii, pe Ioan Sturdza Hatmanul (pp. 13-4). Prada moșiei Șipote, p. 19. Un Moscovan la 1558, p. 27. Un Mănăilă pisar, un Bîtez, p. 31. Un „Nemțanul ce-i zic și Brăilă", p. 35. La 1558 un boier „gomenic", *păsărar*, adecă, de sigur: șoimar, pp. 35-6. Ceva mai departe doi Caşotă, un sat Tecuceștii, apa Chigheciului, Ialpuhul și „fîntînile Căşoteștilor", Dragomir și Grozea. Cutare sat „unde a fost Vîlce" (p. 38). D. Ghibănescu pomenește și pe Bratul Caşotă viteazul, supt Alexandru-cel-Bun, p. 39. Un Mihail Averescul, p. 41. La 1559 Toader fiul lui Mateiaș, „cămăraș, din cetatea Sucevei", p. 42. Trimes în solie la „fratele Domniei Mele Mîrcea-Vodă" — scrie Alexandru Lăpușneanu—, a căpătat de la acesta un dar de Țigani, p. 42. La 1559, pîrcălab de Hotin e Munteanul Neagoe (p. 44). La 1560 un Ivul, p. 45. Un sodăș într'un act cu privire la satul Dejugații, p. 46. Actul românesc de la pp. 49-50 nu e fără îndoială din secolul al XVI-lea. „Ion diac nepot lui Dănilă potropop Hearțeg" la 1495, p. 54. La 1546 Ieremia Vistiernicul devenit călugărul Evloghie și satul Sălăgenii, oameni din Sălagiu (pp. 58-9): el supune mănăstirea de acolo Moldoviței, unde e pristav domnesc și și-a cumpărat mormîntul, pp. 59-60. Actul românesc de la 1564, păstrat la d. Stoica Nicolaescu, care se dă la pp. 63-4, are curioase caractere de afectare a lui *i* în loc de *e* care indică o falsificare: trebuie fotografiat și supus unei cercetări atente. O „poiană cu păcură", 1565, pp. 67-8. Un „ispisoc spălat și șters", pp. 70-1. Toader „Urdiugaș", p. 76; Popa Vasilie din tîrgul Brăilei din Țara-Românească" vinde o Țigancă lui Mihail Vornicul de Botoșani „Butășani", pe la 1580, pp. 76-7. Este și lista „oamenilor buni, tîrgoveți din tîrgul Botășanilor;

www.dacoromanica.ro

popa Vasile din Curtea domnească, şi diaconul de acolo şi Dan din Tătăraşi şi Moşul şi Măciucar şi Dumitru şoltuz şi Ştefca şi ceilalţi oameni buni". Iscălitura e românească: „*Pop Vasilie de Brăila*". Originalul la d. C. Crupenschi ar trebui reprocus fototipic. Şi Vornicul scrie pe dos semi-româneşte: Zapis pre Sora Ţiganca отъ єдинъ попъ отъ Брѣилѧ. Un Neagul pîrcălabul, la 1573, în Moldova, pp. 78-9.

Un act de la Murgu, Mare Vornic al Ţerii-de-jos, pp. 80-1. Gligore Ivaşco uricar cumpără la 1588 „Leatopiseţul de craii sîrbeşti şi de arhiepiscopi, cum li s'a scurs viaţa lor" de la popa Ioan din cetatea Hotinului, pe douăzeci şi opt de zloţi, şi-l dă Sucevitei, p. 86. Prădarea ţerii de Tatari supt Ioan-Vodă cel Cumplit, pp. 88-9. Năsulea la p. 91. Ion Goliie şi răscumpărarea de la Tatari, p. 92. Satul Grămătici alături de un om din Craiova, p. 97. Maria, soţia Sulgerului Turcul, fata lui Ieremia-Evloghie, căruia i se ieau sate de Ioan-Vodă, pp. 99-100. Şi Hariton de la Moldoviţa, *ibid.* Scrie Zaharia Bîrlădeanul, *ibid.* Arderea Iaşului supt Ion-Vodă, p. 103. Un om care vine la Iaşi, supt acelaşi, şi, îmbătîndu-se, pierde o traistă turcească cu treizeci şi şase zloţi tătărăşti (p. 106). Tot aşa la p. 108. La 1578 numele Bărbănţă, a unităţii de capacitate, „berbeniţa" sau „bărbînţa". Şi la p. 110. Cristea staroste de Cernăuţi şi Ţiganii fugiţi în Polonia, p. 123. O „bucoavnă" în Ţinutul Iaşului. Sătenii cari capătă pe la 1580 un sat pentru patru cai lui Petru Şchiopul şi unul, la confirmarea noului Domn, Iancu Sasul, pp. 132-3. Prada Tatarilor supt Ion-Vodă cel Cumplit, p. 135. Neaga, fata lui Huhulea Postelnicul, soţia lui Sturdza Hatmanul, la 1581, p. 14. Un Hasnăş la pagina 145. Neagoe Cămăraşul tăiat de Alexandru Lăpuşneanu, cu confiscarea averii, pp. 149-50. Vătaful de Lăpuşna şi bălţile de la Copanca, ţinute de acel Malic despre care am mai vorbit în această revistă. „Să-i iei lui şase boi şi cartea, şi să-l trimeţi la noi, şi să astupi bălţile pe unde le-a fost săpat, şi să spui fiecărui om să nu sape nimica, căci cine va fi săpat, bine să ştie că vom trimeate să-i ia 50 de boi" (p. 152). „Sturza ce au fost Mare Postelnic în zilele lui Ştefan Voevod, ce s'au numit Lăcustă, într'un act din 1581, p. 153. „Plata capului" de un pîrcălab Ionaşco fiul Stîngaciului, care a furat 3.000 de aspri de la un Grec, p. 156. Un Ciolpan (v.

www.dacoromanica.ro

Jholpanus din tratatul lui Ivanco Dobrogeanul cu Genovesii), la pagina 156. Un şoimariu al lui Petru Şchiopul, p. 157. Sat luat de la Domnie pentru „12 cai, pre cari i-au preţăluit cinstiţi şi credincioşi boiarii noştri, Andrei Hatmanul şi Stan Vel Comis şi Iancul Vel Uşiiariu drept 24.000 bani, — pre cari cai Domniia Mea i-am triimis în trebuinţa Domniei Meale la Ţarigrad dimpreună cu birul" (p. 158, an 1582). Un om „rămas înaintea Porţii" la 1582, p. 158. Uricarul Cristea Mihăilescu cumpără un sat vîndut pentru o deşugubină, moarte de om, p. 165. Şi altele despre acest uricar. O moşie a lui e hotărnicită de Postelnicul Vartic, „mergînd la Domnul nostru prea-milostivul Io Iancul Voevod de la Neamţ la Suceava"; fusese o altă hotărnicire de Goliie pîrcălab de Neamţ, „cînd n'a fost acasă Mihăilescu, ci fost-a atunci la gorştină în cîmp cu Marele Comis" (p. 167; veche traducere). „Ocolaşi" ca marturi, lîngă boieri de la Curte, ca Simion Stroici Căminar *(ibid.)*. La 1582 o femeie vinde lui Cîrstea moşia ei, casele din Suceava, un lanţ de mărgăritare, „clopoţei", КОЛОКОЛИ, pentru conteş, p. 169. Un ilişar, p. 173. Un act al lui Petru Şchiopul pentru Movileşti: Gheorghie, Toader (adaus), Ieremia Simion, Şcheauca soţia lui Balica Hatmanul şi Greaca (pp. 175-7) : era a lor de la „întemeiarea ţerii", de şi uricele erau distruse de Turci, „Bunul" lor Petru Hudici primise dania de la Ştefan-Vodă, dar actul se pierduse, „cînd au fost venit Turcii la Valea Albă, на БѢЛОМ ПОТОКѢ, asupra lui Ştefan Voevod". Satul, Mîndreştii, trece asupra Suceviţii, începută de Gheorghie. Se dă şi o genealogie a Movileştilor de la Cozma Păharnicul lui Ştefan, care, cu Marina, ar fi avut pe Teofan Mitropolitul şi pe Dragotă tatăl lui Văscan şi Ioan Movilă şi al unui Adam Postelnicul. Din Văscan vine Dimitrie. Ioan ar fi avut cu o „Greaca" pe Toader, cu o Maria Rareş (?, mai curînd o Lăpuşneancă) pe ceilalţi. Miron Barnovschi, care şi-a zis Movilă, ar fi venind din Şcheauca. La 1585 un act despre „cneaghina Veavereţoae", pp. 186-7. Satul Tălăbeşti (de la Tălabă), pp. 189-90. Căscoe şi satul Coscoeştii, pp. 192-3. O Ţigancă Gălima (Golema-Marea), p. 195. Un act de la Şcheia, 1586, cu şoltuzul Gherasc, cei doisprezece pîrgari şi un diac, p. 196. Un act al lui Petru Şchiopul pentru Anisia, soţia răposatului Hatman Gheanghea, pp. 196-7 (aici e vorba de

www.dacoromanica.ro

Ţiganca botoşăneancă). Un Ciolpanovici diac, *ibid.* Drăgan Logofătul adusese pe la 1580 Ţigani din Polonia, p. 198. „Baba" în sens de bunică într'un document slavon, la pagina 200. Schimb pe la 1560 — de la Despot-Vodă — pentru ca un proprietar să-şi aibă pămîntul до єдиого сѣдꙋ („într'un singur judeţ" sau „într'o singură judecie"). O danie pentru mănăstirea Rîşca, pp. 203-4. Soţia Hatmanului Dinga merge la mănăstire şi lasă casa fiilor, p. 207. Un Călian supt Ştefan-cel-Mare, p. 208. Un Hasan, un Iucaş, un Mihăilă Motăş supt Alexandru Lăpuşneanu, pp. 211-2. O Mănunta la 1573, p. 215. O Boanţa, un Hamarţu, un Albîscul, la 1576, p. 216. O Ţeţa, un Haşco şi satul Holohoreni, p. 219. Un Morozeanul la 1579, p. 220. Gavril fiul lui Hărea, *ibid.* Un Şofranco, p. 232. Movileştii apar la 1580: Ieremia ca Păharnic, Simion ca aprod, Greaca şi Şcheauca: supt Bogdan Lăpuşneanu cumpăraseră satul Bălăsineşti, p. 224. Pierd uricul „cînd au pierit Movilă Logofătul", aşa încît trebuie să jure, puind ferie doisprezece zloţi, înaintea a „douăzeci şi patru de oameni buni, boiari şi oşteni aleşi din Curtea Domniei Meale şi vătaji bătrîni", p. 225.

Pentru bogatul cuprins o bună tablă alfabetică.

* * *

Andrei Veress, *Note şi scrisori şincaiene* (din „Analele Academiei Romîne"), Bucureşti 1926.

D. Veress dă o bibliografie a ultimelor publicaţii privitoare la Şincai, pănă la a d-lui Elemer Gyarfás. Curioasă literatură ungară asupra lui Şincai, p. 15, nota 2. Ce dă d-sa acum e corespondenţa cu învăţaţii unguri Cornides, Lehotzky şi Kovachich. Primului îi scrie istoricul romîn la 23 August 1781, din Blaj (promisese lui Benkö ştiri despre întemeiarea episcopiei de Făgăraş; dă ştiri despre originea lui Ioan Hunyadi. Interesantă legenda hăţegană a Troianului de la o regină din Troia fugare. Anunţă marea şi greaua lui operă. Aşteaptă un indice de documente prin amicul protopop de Vaşarheiu Ioan Bob). Mihail Tertina-l presintă la 1803 ca ştiutor de latineşte, greceşte, italieneşte, nemţeşte şi ceva slavoneşte şi-l recomandă lui Kovachich pentru locul de censor la tipografie, sau preceptor, cum a fost, şapte ani, la familia Vass.

www.dacoromanica.ro

La 1804, Ianuar, el apare ca director al „Museului juridico-diplomatico-istoric" al lui Kovachich (p. 20, no. III). Engel îi cere prin acela, în Februar, un „Miron Costin" complect (el are multe mss. româneşti), şi Cronica Bălăcenească, poate şi o listă a Fanarioţilor din Moldova; i-a văzut trei volume din Cronică la un Ungur din Vaşarheiu şi doreşte publicarea lor. O notă a lui Şincai despre Szamoskösy. Kovachich il arată, în Mart, ca harnic, purtîndu-i şi de casă. O notă din gazeta de Buda şi Pesta, despre moartea la 14 Maiu a lui Samuil Clain.

Se adauge reproducerea parţială a manuscriptului lui Gavra cu privire la ediţia textului românesc al Cronicei (pp. 9-14).

CRONICĂ

In *Scrisul românesc*, I, 2, d. Radu Dragnea propune a se urmări notorietatea lui Dimitrie Cantemir la scriitorii apuseni: ea a fost generală. Crede că filosofia lui ar merita atenţie: e de fapt a unui simplu copist. Legătura concepţiei lui organice a vieţii Statelor cu a lui Montesquieu am relevat-o mai mult decît odată. Interesantă semnalarea ei şi la Constantin Cantacuzino Stolnicul (la Marsili e numai în domeniul militar). Chalkokondylas e un scriitor bizantin din secolul al XV-lea şi nimic din cuprinsul cronicei lui nu îndreptăţeşte titlul dat traducerii franceze din secolul al XVI-lea.

*

D. Gh. Cardaş ni dă mult aşteptata ediţie a poemului lui Budai-Deleanu, *Trei viteji* (Bucureşti, 1928). Un atac contra celor cari la Bucureşti şi Iaşi nu cetesc româneşte, ci se „inglindisesc" cu „elenică", p. 89.

*

In „Studi critici in onore di G. A. Cesareo", d. R. Ortiz se ocupă de un motiv de madrigal trecut din Italia lui Guarini la noi printr'o traducere furişată într'o culegere germană din 1817 şi prin Iancu Văcărescu.

*

In *Anuarul şcoalei normale „Andreiu Şaguna"* din Sibiiu, note autobiografice de d. D. Comşa (pregătirea unui tînăr

www.dacoromanica.ro

Ardelean pe la 1850; procesul Memorandului). O conferinţă a d-lui Gh. Maior despre colinde (cu jude mare sau vătaf mare şi jude sau vătaf mic, cu cămăraş mare şi mic, crîşmar mare şi mic, cărători şi ficiori; *hodăiţatul* satiric de pe deal, la Anul Nou sau la Lăsatul Secului. In *oi-ler-oi* sau *ho-leru-leo* e, se ştie, *aleluia*, dar cu *e* rotacisat.

*

In *Societatea de mîine*, IV, 49-50, d. C. Daicu vorbeşte din nou de cele cinci inscripţii de la Pettau care arată retragerea din Dacia a legiunilor V Macedonica şi XIII Gemina încă de supt Gallienus, — măsură militară provisorie. Autorul, vorbind de măsura lui Aurelian, se raliază la o părere germană că ordinul imperial privia numai pe grănicerii ţerani. Se aduc înainte şi alte interpretări de învăţaţi germani.— Tot acolo d. Coriolan Suciu presintă acte privitoare la Papiu Ilarian (la 1849 se cere la Viena pentru drept; în acelaşi an, în Novembre, e acolo, numai cu Iosif Hodoş. Tatăl său, Ioan Pop, din Budiul-de-Cîmpie, fusese spînzurat de Unguri la Turda; erau şi două fete nemăritate, de patrusprezece şi patru ani, pe lîngă una măritată; preoteasa „a rămas în uşile oamenilor, neavînd, necum cu ce să-şi ducă viaţa, dară nici cu ce să se îmbrace", „în cea mai mare sărăcie, mişelătate, golăciune". Despre trista sa nebunie, ieşind pe străzi în halat alb şi cu fes roşu şi vorbind într'aiurea).

*

In articolul său *Dunărea-de-jos în viaţa poporului romîn* („Graiul românesc", I, 10), d. G. Vîlsan desvoltă din punctul de vedere geografic ipotesele emise acum în urmă cu privire la fundaţiile politice româneşti pe cursul inferior al Dunării. Fericita caracterisare a Ţinutului bine individualisat al Porţilor-de-fier, „o singură unitate fisică şi umană". Porţile-de-fier, prin opreliştea lor, creiază drumuri balcanice. Se schiţează rolul lui Sviatoslav de la Preslaveţ la Silistra, al Pecenegilor lui Cheghen. Era cunoscut Statul pontic al lui Mytzes (Smilţe) în veacul al XIII-lea. Solomon, Budilă, Hîrsu sînt în alte regiuni. Am căutat să arăt rolul lui Balica, deosebit de al unui Momcilă. „Boierii" dobrogeni aparţin numai legendei. D. Vîlsan citează, pe cale indirectă, din Şincai, I, p. 353, pasagiul

www.dacoromanica.ro

din Pahimere (pp. 107-8), despre Vlahii dintre Constantinopol şi Vyzie cari sînt „de un năravş şi un neam cu Sciţii de la Dunăre". In acelaşi mai sus, p. 80: Σκύθαι παρίστριοι, vre-o 6.000, cari pradă în Bulgaria.

*

In Almanahul aromănesc „Fraţil'ia" pe anul 1928, note de d. N. Bilciurescu despre Romînii din Bulgaria. D. Pinetta dă ştiri despre propaganda bulgărească în Macedonia.

*

In *Societatea de mîine*, IV, 51-2, păr. I. Lupaş analisează „Memorandul despre raporturile Romînilor cu Nemţii, cu Slavii, cu Ungurii, în timp de pace şi în casul unei revoluţiuni în Răsăritul Europei, presintat principelui Alexandru I Cuza în 1860" (tipărit, se pare). El are în vedere o „Daco-Romănie" realisabilă, pe care o arată în toată valoarea ei, simţită de Romani. „Numai unirea cu Transilvania", spune el, „ar pune fundamentul vieţii perpetue a Romăniei". Ardelenii „ar fi gata a muri pentru *Domnul Cuza*".

*

In *Revista generală a învăţămîntului*, XV, 14, se reproduce o dare de samă a lui Bălcescu despre vestita carte asupra educaţiei mamelor a lui Aimé Martin, tradusă de Negulici (studiul a apărut în *Foaia* de la Braşov, 4-5 Ianuar 1846). Nu era necesar să se păstreze formele, silite de scrierea cirilică: „Şekspir" şi „Lafontin" *(sic)*. El blastămă „concuistele" şi răspinge ideia că Orientul ar fi să fie salvat printr'un atac militar de la Nord. „Duhul concuistei doarme cu Napoleon în mormîntul său şi nimic nu-l va mai deştepta..., nădejdea civilisaţiei popoarelor este în comunicaţia ideilor, care va veni din comunicaţia naţiilor cu înlesnire, şi relaţiile comerciale [o] vor aduce". Pe vremea lungii păci de pe la 1840 se putea spera o asemenea dulce soartă pentru omenire!

*

Primim de la d. N. Chiriac-Dimancea o serie de broşuri de cercetări critice asupra istoriei Bisericii, la care se adaugă traducerea cărţii lui Léonce de Grandmaison despre „Isus în istorie" (răspingerea negativismului unui Couchoud; lucrarea se sprijină pe „The Gospels as historical documents"

www.dacoromanica.ro

a lui Stanton; mică lucrare foarte prețioasă și pentru toată noua bibliografie a unui subiect așa de reînoit).

De același o „Istoric a nestorianismului (cam scurt în nicio sută de pagini în 12 și, ca expunere, cam sec). In „Epistola către Diognet și Aristide" se cuprinde și o folositoare notiță despre „Varlaam și Ioasaf", p. 62 nota 1. Mai întins e „Comentariul asupra apologiei lui Teofil, episcopul Antiohiei către Autolic".

*

A apărut în nouă ediție și al treilea volum (cartea a 2-a), din *Istoria bisericească universală și statistica bisericească* a lui Eusebiu Popovici, tradusă de fostul Mitropolit Primat, părintele Atanasie. Cuprinde anii 1054-1910. Traducătorul a introdus și unele lămuriri despre Biserica românească, larg tratată, care sînt scoase din ultimele publicații. Se adauge biografia veneratului cleric bucovinean. De și une ori știința a trecut dincolo de părerile autorului, ele sînt expuse, într'o legătură strînsă, de sintesă curagioasă, cu acea grijă iubitoare și adîncă onestitate care nu lasă să moară cărțile. Nu odată părintele Atanasie caută a ținea în curent textul prin notele sale. Documentul de la 1413 cu mențiunea episcopiei de Rădăuți (v. p. 73 nota 1 și 74) rămîne încă dubios. Note despre scriitorii bisericești ai Bizanțului p. 180 și urm. La urmă, chiar o scurtă Istorie mai nouă a Romînilor. Tiparul de la Cernica e frumos; adesea greșeli de tipar.

*

In *Buletinul Institutului economic românesc,* VI, 9, „Drumurile de comerț creatoare ale Statelor românești" de N. Iorga. (și extras).

*

In *Arhivele Olteniei,* VI, Iulie-Octombre 1927, d. I. C. Filitti vorbește, în legătură cu biserica din Plăviceni (Olt), de neamul Doamnei Stanca a lui Mihai Viteazul. E vorba de fratele ei, Dragomir Postelnicul; ambii erau fiii jupâniței Neacșa, în călugărie: Maria, care figurează între ctitorii lăcașului. Avea de soție pe Elena. Prin Dragomir Banul, Filișenii erau rude; la p. 275 toată genealogia, în legătură cu unchiul Stancăi, Dobromir Banul. Se arată că numai prin Elena Crețuleștii sînt în

www.dacoromanica.ro

legătură cu această familie. Adaug că la Plăviceni a fost egumen, un moment, învățătorul lui Dimitrie Cantemir, Ieremia Cacavela. — Note de d. Romulus S. Molin despre Banat.— Note, de d. Aurelian Sacerdoțeanu, despre o turcire, recentă.— O notiță, sumară, de d. C. V. Obedeanu, despre boierul Ilie Știrbei, ctitor la Bălcești.— Catagrafia unei averi boierești din 1799. — Apelul lui Pera Opran din Craiova, 1850.

*

In *Artă și arheologie,* I, d. O. Tafrali vede în scaunul domnesc de la Golia o operă din vremea ctitorului, Vasile Lupu, ceia ce e discutabil; chipul domnesc din fund, cu inscripția grecească, nu e, fără îndoială, de atunci, deci de Matei al lui Ioan, nu „Matei Ioan" (v. inscripția în *Studii și doc.,* XV, p. 162, no. 435). Tot aceleiași epoce-i atribuie autorul și jețul Doamnei Ecaterina (interesantă inscripția grecească, pentru întâia oară reprodusă), ba chiar acel al Mitropolitului, plus amvonul. Trebuie admisă măcar o puternică retușare ulterioară. Ambele figuri sînt reproduse în colori. Notele lui Pavel de Alep nu pot fi sacrificate pentru a admite caracterul original al acestei curioase picturi în uleiu. — Lung articol frances despre săpăturile de la Callatis (Mangalia), disputate, cum se știe, de d. Sauciuc. — Note despre pictorul C. Popp de Szathmary.

*

In *Gîndirea,* VII, o foarte frumoasă caracterisare, de d. Nichifor Crainic, a lui Bălcescu, ca personalitate energetică influențată de mesianism (îl luase, nu de la Towianski și Mickiewicz, ci de la Lamennais, încă din anii de tinerețe, de la București).

*

D. Charles H. Besson, profesor la Universitatea din Chicago, a introdus în culegerea „The lake classical series" a firmei Scott, Foresman and Company, un prețios volum de „antologie a prosei și poesiei" latine din evul mediu, *A Primer of medieval latin.*

Prefața insistă cu dreptate asupra punctului de vedere că latina medievală era o limbă vie. O gramatică a acestei limbi deschide bogata colecție: nu era ușor, date fiind deosebirile de țeri și de rase, a-i fixà liniile.

www.dacoromanica.ro

Partea de proză începe cu falsa scrisoare a lui Alexandru-cel-Mare către Aristotele, trece prin alte apocrife de acelaşi fel la fabulistul Odo de Cerinton (c. 1180), la „exemplele" lui Iacob de Vitry (sec. al XIII-lea), la cunoscutele *Gesta Romanorum,* la fabulele lui Romulus şi lui Ioan călugărul, la *Legenda aurea,* la *Dolopathos.* Sînt apoi pasagii din Casiodor şi Iordanes, din Grigore de Tours şi Isidor, din „Viaţa lui Bonifaciu" şi din Eadmer, din Asser, biograful regelui Alfred, şi Beda, din Eginhard, Alcuin, Raban Maur şi alţi scriitori din epoca lui Carol-cel-Mare, din Loup de Ferrières (scrisori), din cronicarul Regino şi din grecisantul Liutprand, din ciceronianul Gerbert, din Lambert de Hersfeld şi Otto de Freising, din Orderic Vital, Florenţiu de Worcester, William de Malmesbury, Geoffroy de Monmouth, John de Salisbury şi Walter Map, Englesii, din scriitorii primei cruciate, din Sf. Bernard, din Francesii Vincent de Beauvais şi Étienne de Bourbon. Prea puţini Italieni; niciun Ceh, Ungur sau Polon. Un singur fragment de piesă. Niciun tratat sau act public, niciun text de lege,—ceia ce înseamnă importante lipsuri. Din poesie se dă poate prea multă imitaţie clasică (Fortunatus, Isidor), lîngă Hermoldus Nigellus şi Valafrid Strabo, cîteva imnuri şi multe cîntece anonime, devenite populare.

•

Ştiri variate despre istoria Alsaciei şi Lorenei se vor găsi în Christian Pfister, *Pages alsaciennes,* volum oferit venerabilului autor la şaptezeci de ani ai vieţii lui. Interesant poetul Pfeffel, German de limbă, Frances de sentiment (p. 39).

•

Academia din Stockholm publică „Hällristningar och kultbruk" de d. Oscar Almgren: e explicarea riturilor religioase în legătură cu scrijelările de pe grote. Se răspinge opinia lui Sophus Müller că ele ar avea numai un rost artistic. Reproducerea foarte îngrijită a aceloraşi tipuri pledează contra acestei interpretări. După d. Almgren e vorba de cultul fecundităţii, în legătură, în special, şi cu serbările cîmpului. Multe bărci ale zeilor, copaci sacri, ca ai druizilor, reprezintări ale soarelui, urme de paşi, străchini, scene de arat, lupte, procesii, înfăţişări itifalice. Se vorbeşte şi de unele scene pe morminte,

www.dacoromanica.ro

în raport cu viaţa viitoare. Evident, *trebuie admis că prin zugrăvire sau sculptură se lua posesiune de obiectul represintat, ca în zidirea umbrelor.* De altfel, d. Salomon Reinach, citat de autor, emisese ideia, „magiei cinegetice" (represintarea animalului pe care voieşti să-l vînezi). D. Almgren crede cu dreptate că aceste monumente represintă numai o mică parte din formele consacrate unei mari „religii" dispărute, care avea şi „rituri minunate", şi ele redate, une ori, grafic. Se notează asămănări cu Orientul.

Multe şi bine alese ilustraţii. Scena de luptă de la pagina 20 e admirabilă ca mişcare. La unele (v. pp. 21, 70, 71, 82, 102, 131), desemnul e redus la forme aproape geometrice. Curioase schematisări ligure, p. 126. Un convoiu agricol stilisat în Prusia de Vest, p. 177. Ciudate scene complexe la Oedenburg, p. 178. Miniaturi şi dintr'un manuscript al cronicei lui Nestor, p. 190. Misterioase stilisări din Bretania francesă, p. 210. Admirabilele sculpturi de animale din grota Tuc d'Audoubert, în Franţa meridională, p. 229; cerbul fantastic din caverna des Trois Frères, p. 230; cel, unit cu stilisări îndrăzneţe, de la Alpéra, în Spania, p. 235. Numai linii, de cel mai abstract caracter, pe o spadă spaniolă, p. 236 (v. şi p. 238, cu naturaliste urme de paşi). Capete de boi stilisate, în Liguria, p. 245 (tot acolo urme de paşi, discul soarelui, omul care ridică o ciudată prăjină enormă, p. 246).

Bogată bibliografie.

*

In *Revue belge de philologie et d'histoire,* VI, 3-4, d. Th. Zielinski începe un studiu asupra felului de reconstituire a tragediilor greceşti pierdute.

Tot acolo un act de donaţie pentru Bertrandon de la Broquière, călătorul în Orient (p. 767).

Delicios acest angajament al lui Filip-cel-Bun, duce de Burgundia cu privire la „le sacrement de mariage de nous et de nostre très chère et très-aimée compaigne la duchesse qui consent à la séparation", la divorţ (p. 770).

In darea de samă despre Vincent, *Les noms de lieu en Belgique,* se observă că acolo două sufixe „după ce au însemnat unul teritoriul *(hem),* altul locuitori *(ingen),* au a-

www.dacoromanica.ro

juns a fi sinonime" (p. 831). Ca la noi *-eşti* şi *-eni*. Consideraţiile următoare nu ni se mai aplică.

Intr'un studiu asupra „Nibelungilor" (Tonnelat, *La chanson des Nibelungen,* Paris 1926) se observă că drumul urmat de eroi e al cruciatelor; teritoriul cel austriac (p. 841).

Pentru „persisarea" lui Alexandru-cel-Mare, p. 856.

O dare de samă a cărţii lui Fedor Schneider, *Rom und Romgedanke im Mittelalter, Die geistigen Grundlagen der Renaissance,* München, 1926, p. 861 şi urm. (încercarea de a crea un rol în aceasta Lombarzilor germanici). De acelaşi, *Die Enstehung von Burg und Landgemeinden in Italien,* Berlin, 1924 (mai ales despre arimanii colonisaţi). Despre bibliografia istoriei spaniole, de Ballester y Castell, p. 873.

Pe basa observaţiilor specialistului în scrisoare orientală Dussaud, d. Cumont adauge observaţii contra autenticităţii obiectelor de la Glozel, p. 870 şi urm.

Se semnalează în *The Romanic Review* pe 1926 un articol al d-lui L. Feraru despre „desvoltarea romanului românesc".

*

In *Roma,* VII, 4, d. Alexandru Marcu dă o scrisoare a lui Enrico Croce către C. A. Rosetti (15 Novembre 1876). El a editat la Bucureşti, în 1878, ziarul „italo-romîn" *La Voce d'Italia.*

*

In studiul d-lui Louis Bréhier despre „picturile romane din Auvergne" („Gazette des Beaux-Arts", 1927), la p. 127, pălăria din Inmulţirea Pînilor e întocmai ca a cutării figuri din dreapta la Sf. Nicolae din Popăuţi.

*

Referendul Hans Voltelini, de la „Mitteilungen des österr. Instituts für Geschichtsforschung", XLII (1927), p. 295, admite că Siebenbürgen vine de la „Cybinburg" (Cibin zic Romînii şi acum rîului de la Sibiiu). D. Georg Müller nu vede pe Unguri înaintea Saşilor pe teritoriul săsesc; situaţia lor nu e distinctă (pp. 296-7).

*

† Iustin Ştefan Frăţiman, care s'a stîns în satul său din judeţul Soroca, a fost un adînc cunoscător al izvoarelor cu

www.dacoromanica.ro

privire la viaţa neamului său de ambele părţi ale Nistrului. Lucrările lui, de proporţii restrînse, au adaus de atîtea ori ştiri de cea mai mare însemnătate cu privire la istoria Romînilor din acele părţi. Cu valoarea lui ştiinţifică el unia cea mai nepătată credinţă naţională.

Academia Romînă-l număra între membrii ei corespondenţi. Nu se va găsi uşor cine să-l poată înlocui.

*

Se anunţă moartea unui învăţat frances la care nu odată s'au adresat ai noştri pentru informaţii răpezi în Istoria universală. Charles Seignobos, alcătuitorul, cu d. Langlois, al admirabilei *Introduction aux études historiques*, e în adevăr autorul unei largi *Histoire politique de l'Europe contemporaine, Évolutions des partis et des formes politiques, 1814-1914* (Paris, 1924). Era un profesor original şi voiu, de o simpatică nervositate, de un interes veşnic deschis faţă de orice probleme.

*

In *Analele Dobrogei*, XIII, p. 67 şi urm., d. I. Georgescu vorbeşte de cartea lui Dimitrie Cantemir asupra Coranului, adăugînd lămuriri despre Islam. Se întrebuinţează studiul d-lui Ciobanu. Dar se reproduce multe pagini din *lucrarea latină despre Coran*, după copia Academiei Romîne. Prefaţa pomeneşte pe Aristotele, pe Simocata (nu „Samocates"), pe Cedren, pe Ioan Cantacuzino, pe lîngă Porfiriu. Se arată că a fost o comandă a lui Petru-cel-Mare către acela care era „mai puţin chemat pentru lucruri grele, fie cu condeiul, fie cu sabia". Se vorbeşte cu patimă împotriva unei legi care s'a lăţit din lipsa de disciplină şi concordie între creştini, „Romîni, Greci, Bulgari şi alţii"; deci Ruşii să nu aştepte, ci să dea lovitura. Se întră apoi în explicarea cărţii (la p. 85, Heracliu, nu Herakles). Ici şi colo amintiri personale, ca o conversaţie cu astronomul turc Isaad-Efendi, de la care Cantemir a învăţat turceşte (p. 95). Despre apa sfinţită a Turcilor, p. 97. La „un oarecare mola (mollah, preot; nu trebuie majusculă) în oraşul Brata cu numele Misri", trebuie să fie greşeală ori de traducere ori de copie (p. 99). Un exemplu luat din 1719 *(ibid.)* arată cînd s'a scris opera (cf. şi p. 101, unde se vede şi mai limpede). Cantemir a căutat şi în Archivele Patriarhiei,

www.dacoromanica.ro

pentru relicvii (p. 112). Se constată şi relaţii cu argintarul grec Eupragiotes Renglis (p. 112). Arătarea că Turcii cred în peirea lor de „neamul bălan" (nu „galben") al Ruşilor (p. 113).

•

In lucrarea d-lui George Sofronie, *Contribuţii la cunoaşterea Societăţii Naţiunilor* (Bucureşti, 1927), o privire asupra grupărilor anterioare, începînd încă din antichitate. Bună caracterisare a forţelor supra-naţionale în trecut, pp. 12-3. La proiectele de confederaţii între naţiuni după al lui Pierre Dubois trebuie adaus al lui Antonio Marini, despre care a scris Ernest Denis, în tesa lui latină, şi N. Iorga, în *Mélanges Monod*. Bună bibliografie la urmă.

•

In *Revue d'histoire ecclésiastique,* XXIII, no. 4, d. Draguet pune la îndemînă, printr'o întinsă dare de samă, resultatele cîştigate de d. Miloş Weingart asupra traducerilor de cronici bizantine (Malalas, Gheorghe Sincelul, Cronografia Patriarhului Nichifor, Simion Logofătul, Gheorghe Hamartolos, Zonaras, Manase; un Arsenie, Rus, traduce în 1667 pe Doroteiu, de Monembasia în slavoneşte).

•

In *Recherches de science religieuse* pe 1926-7, de monseniorul Batiffol, *L'empereur Justinien et le Siège apostolique,* şi de d. Zeiller, *Un mot sur l'évêché de Nicopolis* (nu la Dunăre, ci în Epir).

•

In *Cronica bisericii Sf. Ecaterina din Bucureşti, 1577—1 Octomvre 1924,* Bucureşti, 1927), păr. C. Bobulescu dă ştiri preţioase şi despre Curtea domnească nouă a lui Alexandru Ipsilanti (arsă în 1787), lîngă care acest Domn ridică o bisericuţă pe numele Doamnei sale Ecaterina. Pe larg, în legătură cu multe evenimente istorice, „cronica" mănăstirii Sf. Ecaterina, în legătură cu cea de la Muntele Sinai, ţintă de pelerinagiu în evul mediu. Doamna lui Alexandru-Vodă, Ecaterina, a găsit-o în fiinţă, dar a ocrotit-o, de sigur. Note asupra familiei Goleştilor, p. 6 şi urm. (la p. 9 inscripţia lui Albu nu e la Hasdeu, ci în *Inscripţiile* mele). La p. 8, nota 1, des-

www.dacoromanica.ro

pre curioasa monedă „drăghici", menţionată în *Tetravanghelul* de la 1561. Cred că e rău înţeles, în catagrafia din 1861, pe care o reproduce păr. Bobulescu, documentul din 1590 în care Mihnea-Vodă (Turcul) face o danie fiicelor lui Elena şi Ecaterina, care nu sînt nicăiri pomenite (v. p. 11). Incă un ms., al treilea cunoscut, din *Istoria pentru robiia şi luarea slăvitei cetăţi Ţarigradului,* pe care o dau în Buletinul frances al secţiei istorice a Academiei Romîne. Ce poate fi „schela Orèli" p. 11, nota 7?

Neamul lui Pană Vistierul, care reface mănăstirea, pe la 1600, la pp. 12-3 (ginere: Vasile Vistierul; nepot, Nicola, Marele Pitar). Prada ei de Gabriel Báthory, în iarna cu multă zăpadă din 1610-1 (p. 13). Un act de la Gavril Movilă e redat întreg (p. 14 şi urm.). Pentru zugrăvirea supt Radu Leon a Mitropoliei bucureştene, p. 18 şi urm. Menţiunea „crucii Doamnei Mircioae", p. 20. „Heleşteul lui Şerban Voivod" (Radu), p. 20. Şi „piatra Predii Vornicul", *ibid.* Pentru Filoteiu Sfetagoreţul, pp. 21-2. Imnurile pentru banchetele domneşti, transcrise la 1714, de acelaşi, *ibid.* Păr. Bobulescu-l află ca egumen la Sf. Ecaterina (i se zice „Sinaitul"), p. 22. Se vede că Asan Slugerul a fost luat la Constantinopol cu Brîncoveanu în 1714, *ibid.:* el întovărăşi la Chiutaie pe nenorocita Doamnă Marica, întorcîndu-se odată cu dînsa. La p. 25: a se ceti ἱερέ[ως] în loc de ιεσε. Nenorocita reclădire a bisericuţii la 1850 (pp. 50-1), care se dărîmase, ceia ce aduce cumintea observaţie a Mitropolitului: „Rău şi fără cuviinţă s'a urmat aceasta ca fără ştirea şi voia chiriarhului eparhiei să se strice case de rugăciuni, fiind asemenea urmare împotrivitoare şi chear a canoanelor bisericeşti" (p. 52). Răspunsul episcopului de Agatonichia, pp. 52-3: se vede că n'avea nici aprobarea formală a Domnului, ci numai „strigările meşterilor". Note despre familia satiricului N. T. Orăşanu, p. 59, nota 1.

*

In *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, N. F.,* XLIII (Sibiiu, 1926), profesorul de la Dobriţin, d. Richard Huss, caută, supt titlul de: „Luxemburg und Siebenbürgen", să arăte într'o lumină nouă colonisarea Ardealului cu Saşi.

Autorul, e, în istorie, un diletant stăruitor, care cunoaşte şi unele izvoare româneşti, dar el se sprijină pe N. Densusianu

www.dacoromanica.ro

şi pe dr. Emil Fischer, ceia ce dovedeşte simţul său critic. Totuşi observaţii interesante stau alături de patente greşeli. I se pare că numele de *littus saxonicum* dat coastei Flandrei ar putea să aibă o importanţă în acelaşi timp cînd se aminteşte că pentru Ungurii din evul mediu, în legătură cu Saxonia şi Bavaria, Germanii sînt Százok (p. 10, nota 1). Autorul nu putea să aibă o importanţă, în acelaşi timp cînd se aminteşte ţînd Slavi, Pecenegi, Cumani, se fereşte de a recunoaşte Romîni (p. 15, nota 3). Intre Bîrsa, Braşov şi Berzovia dacică e de sigur ceva comun (v. p. 18, nota 1). *Obor,* slav pentru Avar, şi Opre ar fi în legătură (p. 19, nota 2)! V. şi ciudatele observaţii despre limba românească p. 19, nota 3. Nu lipsesc faimoşii Gepizi ai d-lui Diculescu, p. 20 şi urm. In raport cu Homorodul ardelean şi cel unguresc, cu Hamaradea, rîu în S. E. Ardealului, trebuie adusă Amaradea olteană, dar e zădarnic a li căuta origini germanice ca la p. 22, nota 2. Se caută a se arăta că pe lîngă Germanii din Apus au fost şi alţii, din Saxonia, Misnia, etc. (v. p. 25 şi urm.). Dialectul moselan ar fi învins pe celelalte (v. p. 28, nota). Se ieau localităţile după drumuri, nu arare ori cu explicaţii false. Karako-Krako e o Cracovie ardeleană (p. 29). Adesea nu se poate urma firul expunerii. La p. 38 cîntecul vechilor emigranţi de la Rinul-de-jos către Ostland; la p. 39 dovezi că defrişarea pădurilor n'a fost un scop. Cum am arătat-o adesea, era o mişcare provocată de cruciate (cf. p. 41). Se citează mărturia lui Nicolaus Olahus că în secolul al XIV-lea veniră în Ungaria colonişti de la Liège, vorbind limba franceză; p. 41, nota 2. Foarte interesantă încercarea de a fixa prin împrejurări de politică generală momentul cînd, pe la jumătatea veacului al XII-lea, se produse curentul de imigrare (pp. 43-4). Flori de mare în pecetea Scaunului sibiian, ceia ce l-ar pune în legătură cu pornirea de la Zuyderzee (p. 45). Casuri de nobili participînd la mişcare, pp. 47-8. Se admite o înceată penetraţie ungurească pe la Nord, de-a lungul Someşului, p. 49.

Urmează o foarte întinsă parte de observaţii filologice. Etimologia dacă Dej, Dées-Deves (de la *dava),* p. 51. La p. 62 nota 2 însă Cicul e pus în legătură cu Caucasul...

Mai multă ordine e în a doua parte, de pură filologie, cu multe reproduceri fonografice de vorbire.

*

www.dacoromanica.ro

D. Otto Folbert dă întâiul volum din Operele lui Ştefan Ludovic Roth, pastorul sas care a căzut în 1848 supt gloanţele revoluţionarilor unguri (*Stephan Ludwig Roth, gesammelte Schriften und Briefe, I. Bd.: Die Wanderschaft, Dokumente aus den Jahren 1815-1819, hauptsächlich aus Tübingen und Iferten*, Braşov, 1927). O largă biografie, cu intercalare de numeroase scrisori. Merge la Pesta cu Armeanul de origine moldovenească Bogdan Isăcuţ, la 1817 (p. 19). Scrisori de acolo şi din Viena. Călătoria spre Tübingen e descrisă spiritual pe paginile 3 şi urm. (Linz, Steyr, Kremsmünster şi şcolile, Wels, Gmunden, Ischl, Salzburg — descrierea unei execuţii, pp. 129-30, de acela care el însuşi trebuia să mîntuie executat şi care scrie: „Wer einen Menschen tötet, Obrigkeit oder Individuum, sündigt gegen die Moral"; p. 131—, Berchtesgaden). Scrisori din München, Augsburg, Ulm, Tübingen, p. 164 şi urm. O amintire duioasă pentru servitorul „Simjuon", Simion, mort acasă, p. 178. Călătoria la Heidelberg, p. 186 şi urm. La Stuttgart, p. 196 şi urm. (şi despre sculptorul Dannecker, pus lîngă Canova). Spre Elveţia, Iferten-Yverdun, sălaşul lui Pestalozzi, p. 206 şi urm. Primele essayuri, p. 259 şi urm., amestecate în scrisori.

*

Fascicula 6 (1926-1927) din revista *Ioan Neculce* cuprinde un întins studiu al lui C. Litzica despre „topografia balcanică în evul mediu", care începe cu norme de „critică a textelor greceşti". Se trece la analisa nomenclaturii lui Procopiu. Discuţie pe larg asupra punctului ce corespunde astăzi Iustinianei Prime. Fiecare nume de localitate e urmărit cu cea mai mare atenţie, întrebuinţînd toate mijloacele de informaţie Κρατίσκαρα (p. 27) e de sigur Κρατίσπαρα. Alături Cumudava, interpretată cîndva, ridicul: *Cui me dabam*. Σκεπτεκάσας ar fi o greşeală a editorului pentru Σεπτεκάσας. Καπουτδοές e Καπουδφόσσες = Caput fossae, Κρέας, Κρανέας (Ecrenè).

D. Costăchescu vorbeşte de satele Ruscani şi Găneşti din judeţul Iaşi: studiul e de cea mai extraordinară minuţiositate. Genealogia poate trage din el mari foloase.

La Documente: „drumul Ducăi", p. 115, no. VIII, Numele Bîrgău (cf. Bîrgaiele ardelene), p. 116, no. XI. „Popa Tărîţă

www.dacoromanica.ro

shimnicul, care am fost în trecuţii ani protopopu acestui tîrg Eşilor şi preut la biserica Curălarilor şi duhovnic la multe suflete" (1732), e, de sigur, ctitorul de la Schitul lui Tărîţă (p. 131, no. XLV).

Grijă de creşterea copiilor ei, de către Ecaterina Manu, născută Suţu, la 1809, pp. 149-50, no. LXXVI (v. şi nl. următor). La 1812 menţiunea „strămoşului Costandin zugravul", p. 159, no. XCI. Tot în acel an „şcoala jidovască" din Muntenime ; *ibid.*, no. XCII (v. şi p. 160, no. XCIV). O danie a lui Miron Barnovschi pentru Sf. Sava, p. 167, no. C. O solonăriţă la 1789, p. 170, no. CX. Un solonar, p. 171, CVII. V. şi pp. următoare. Un „feredeuş", p. 174, no. CX (an. 1777). Un blănar, p. 176, no. CXIV (an. 1765). Un vutcar, la 1781, p. 177, no. CXVII. La 1739 „diaconul Davidu zugravul", p. 180, no. CXX. „Ogrădaş", *ibid.*, Un „defteropsalt de la Curte gospod", Sandul, în 1778, p. 181, no. CXXIII. Pe „uliţa unguriascî" din Iaşi la 1679 un Beneduc, un Flinco, un Fialtin, o Aniţa Unguroaica, p. 183, no. CXXIV. Uliţa Sîrbească din Iaşi, p. 184, no. CXXVI şi urm. „Crav" nu e „vacă", ci croitor; p. 186, no. CXXXIII. Mahalaua Măjilor, p. 197, no. CLIV şi urm. Un act din Suceava, 3 Ianuar 1459, al lui Ştefan-cel-Mare, p. 202, no. CLIX (pentru Lînă Rugină). Altul din 1499, 17 Novembre, Hîrlău, pp. 204-5, no. CLX (pentru „Măruşca giupîneasa lui Ivan Potropopa"). Un beţiv „bea şi scrisorile moşii", p. 210, no. CLXIX. Seadnic de prins peşte şi refus de „a da moşenaşilor al treile peaşte după obiceiu", 1706, pp. 210-11, no. CLXX.

Pentru bisericile cele două făcute de Vasile Lupu la Arvanitochori, un act din 1816, pp. 211-2, no. CLXXII. V. şi nl. următor. Act din 1682 de la Păţachie, „şoltuzul de tărg de Tecuci", cu locuitorii de frunte, p. 213, no. CLXXIV. Foarte interesante actele privitoare la desvoltarea învăţămîntului privat în Moldova de la 1839 la 1846.—Numele de Urîta într'un act de la 1758 p. 230. — Pentru locul „caselor de beilic" arse la Iaşi, p. 231. — Ordin de a se serba, în 1840, naşterea unui fiu al Sultanului.— In legătură cu personalitatea profesorului P. Răşcanu o genealogie bogată a familiei lui, de d. Gh. Ghibănescu, p. 239 şi urm. — D-ra Eufrosina Simionescu dă probe dintr'un Sbornic de la 1730 scris de monahul Matei „Veneţianul", p. 250 şi urm.

www.dacoromanica.ro

D. Ghibănescu vorbeşte neclar despre „Evangheliarul lui Varlaam, Mitropolitul Moldovei (Codicele Bereasa Vasluiu), scris de Contăş uricar şi Apostol Tecuciu", „către 1660", p. 255 şi urm. — Inscripţii şi însemnări de la Agapia, p. 263 şi urm.— Impărţirea de moşii între Grigore Ureche, nepotul Nicolae şi cu Nistor Batişte, pp. 271-2. — Un act de la Bogdan Orbul (1507) către „Rusul fiul lui Ion Tatulescul"; pomenit şi Luca Iştoc, pp. 274-5. — O foaie de insulte contra Mitropolitului Veniamin, în 1841, pp. 277-9. Sfîntul arhiereu apare ca „un lup pentru norodul Moldovenilor", vorbindu-i-se şi de „berbantăriile tinereţilor", (!), de „tovărăşia la casnice legături" cu Nicolae Canta, „acel mai blăstămat decît toţi oamenii cîţi pămîntul de la început au făcut".— Un bal domnesc la Iaşi, în 1841, la care iea parte şi o cîntăreaţă englesă, pp. 280-1. — O ciudată scrisoare amoroasă din 1835, p. 283. — Un discurs al lui Leon Asachi la aducerea apei în Iaşi, 1805, pp. 284-5. — Cîteva ştiri străine comunicate de d. C. I. Karadja, p. 299 şi urm. (reproducere a petrecerii la Iaşi a călătorilor francesi, fraţii Bacheville). — Descrierea nunţii lui Timuş Hmilniţchi cu domniţa Ruxanda se află şi în poloneşte la Hurmuzaki-Bogdan.— Un ms. al „Jalnicei Tragodii", pp. 317-9. — Un act cu privire la Dima Suiulgiul, p. 328 şi urm. (se arată că moşia Coţofăneştii, la Putna, a fost a medicului *Ferate*, adecă Ferrati). — Un plan al Iaşului la 1842 făcut de „Adolphe Krantz Verger, peintre de théâtre", p. 332. — Inscripţii şi însemnări din Bălţi, pp. 333-5. — Uliţa Brăhăriei, Uliţa Măjei, pp. 336-7. —Condica Agapiei, pp. 342-3. — Am vorbit aiurea de studiul d-lui M. Costăchescu asupra lui Mihail Dorohoianul. — Un ms. al „Istoriei rîsipirii Ierusalimului", pp. 361-2. — Acte de la Sf. Gheorghe din Botoşani, p. 363 şi urm. Macovei dulgherul face, la 1793, o clopotniţă de lemn, pp. 365-6. Biserica lui Manole cupeţ, pp. 366-7. Biserica Manolesei, p. 370. Menţiunea Vornicului de Botoşani Constantin la 1744, p. 367. Un băibărăcar, p.. 368.—O nabedernită a „Hatmanului Lupu, fiul lui Coci" şi al soţiei Tudosca (1629-30), la Muzeul din Bîrlad. — Foarte importantă pecetea monopolului cărţilor: „Săngur-vănzare cărţilor" (aşa trebuie cetit), 1811", p. 371. Rău cetită inscripţia greacă de la p. 374. Genealogia Doamnei Maria Mavrocordat,

www.dacoromanica.ro

născută Callimachi, p. 408. — Pentru farmacia din Iaşi, pp. 412-3.

*

„Aşezămîntul cultural Ion C. Brătianu" dă o *Bibliografie a războiului pentru independenţă (1877-1878)* de d. Ioan C. Băcilă (Bucureşti, 1927).

Se semnalează şi ineditul: ms. 798 de la Academie, note ale lui Ion Alecsandri, ms. 2857 din acelaşi deposit, cuprinzînd copia telegramelor trimese de corespondenţii de război, mss. 4773-4, însemnările voluntarului Vintilă Rosetti, dosarele de aprovisionare şi administraţie de la Archivele Statului. La tipăriturile româneşti, cartea mea despre război n'are numai 80 de pagini, ci cam ca trei ori pe atîta, şi nu e o ediţie a „Culturii Româneşti", ci a Academiei; *Mărturiile străine* n'au apărut deosebit, ci se află în acelaşi volum. In schimb lipsesc două cărţi ale mele, fără care cred că nu se poate scrie Istoria războiului: *Politica externă a regelui Carol şi Correspondance diplomatique de Charles I-er.*

Preţioasă indicaţia articolelor, în capitolul III (nu şi comlectă).

Multe cărţi neîntrebuinţate la bibliografia străină. Atîtea dintre cele citate însă n'au nimic despre Romănia, (mai ales a lui Wiliam Herbert. La p. 37, a se ceti: „Horsetzki". Sutherland Edwards, în *Sir William White,* se ocupă de chestiile deschise *după* război. Lipseşte cărticica, foarte bine scrisă, a lui Rhizo-Rangabé, în franţuzeşte. La ziare ar fi fost multe de luat, dacă autorul ar fi răsfoit cartea mea despre război.

Ar fi de adaus şi la stampe.

*

D. George Sofronie dă o biografie a lui Emanuil Gojdu (Oradea 1927). Nu e Macedonean, ci un Popovici din părţile Bihării; Macedoneană era soţia (din familia Pometa, aşezată la Pesta). Se încearcă a-l spăla de învinuirea pactării cu Ungurii (el refusă alianţa cu Sîrbii), pp. 10-1. In 1861 el apără drepturile limbii româneşti şi a participării Romînilor la administraţie, pp. 11-2.

*

www.dacoromanica.ro

In *Banatul,* II, 6, d. Ioachim Miloia semnalează „punctele de contact între arta poporală la Romîni şi la Balto-Slavi". D-sa recunoaşte o veche artă populară traco-ilirică deosebită de a Slavilor din Răsărit. „Motivele decorative ale primei grupe sînt pur geometrice, pe cînd acelea ce caracterisează grupa a doua sînt geometrice îmbinate cu combinaţii de curbe sau în preponderanţă curbe". E ceia ce spun de multă vreme. Autorul semnalează că linia curbă nu figurează încă în arta pe care o numeşte „indo-persă". Această linie „veristă" se apropie de cea siberiană, chinesă, caucasiană. Se adauge ca element deosebitor şi coloraţia variată şi bogată în nuanţe a primului grup, dar şi Slavii din Balcani au adoptat colorile tari. Ungurii nu sînt, cu toate împrumuturile de detalii, în grupul traco-iliric. In schimb face parte din ea arta baltică din Lituania, Letonia şi Estonia, mai caracteristică în cea d'intăiu ţară. Şi eu semnalam de mult aceasta. Resultatul săpăturilor pare a-mi da dreptate. Se adauge observaţia că în poesia populară lituană Dunărea joacă un mare rol. Se recurge şi la istorie, dar Litovoiu (nu: Lituvoi) nu e nici ca nume, care e slav, (cf. Radivoiu, Berivoiu), de origine lituaniană. Imi pare bine că un învăţat lituan, I. Basanavicius, a apărat originea tracică a poporului său, şi anume sprijinindu-se şi pe lingvistică şi pe toponomastică. „O foarte mare parte din numirile geografice lituane au origine tracică", mai ales în Sudul tipurilor brune, unde poporul se chiamă Zukai, ceia ce i se pare autorului a se putea pune alături de numele Dacilor. Foarte importantă este identitatea casei la Lituani şi Romîni (cerdac, stîlpi, motive ornamentale: „steaua, cercul, zigzagul, linia şerpuitoare, ghiveciul de flori"). Fără a mai vorbi de *doina* lor melancolică... Şi pe haină „subiecte stilisate: broasca, grebla, crucea, scara, creanga". Colori ca la noi; deasă întrebuinţare a negrului; firul de aur şi de argint lipseşte însă, dar, cu dreptate, d. Miloie îl pune în sama modei bizantine, mai nouă. Relevăm în sfîrşit menţiunea păstrării în amintirea poporului lituanian a memoriei Mariei lui Vasile Lupu, „romuna kunigaikste", soţia lui Radziwill, şi existenţa încă a „mănăstirii de stejar" făcută de ea pentru călugării moldoveni pe cari-i adusese.

D. R. S. Molin semnalează că teatrul din Oraviţa s'a întemeiat la 1816, de Macedoneanul Ioan Niuni.

*

www.dacoromanica.ro

In *L'Europa Orientale,* VII, 9-10, d. A. Florovschi vorbeşte despre condiţiile în care s'au redactat instrucţiile electorale ruseşti ale Ecaterinei a II-a, în 1766. Se adună o comisiune de nobili, burghesi, de ţerani liberi, până la nomazi. Mulţi alegători nu se presintară. De importanţa acestui cod era aşa de convinsă Impărăteasa încît făcu să apară la Iaşi, în tipar, *Năcazul* sau „Invăţătura a însuşi stăpînitoarei Măriri Ecaterinii 2 către orînduita epitropie preste alcătuirea arătării a unei noao legiuitoare condică, tălmăcită pre limba moldovenească" şi tipărită, în traducerea lui Toma al doilea Logofăt (Cara), de feldmareşalul Rumienţov în 1771. S'a ivit în aceste „state generale" ruseşti cu 600 de membri şi un „tribun", Grigore Corbin (p. 382).

Tot acolo d. Alessandro Pavolini dă, din punctul de vedere al „independenţei finlandese", un studiu asupra întregii istorii a Finlandei. Se relevă duelul între Occidentul represintat prin Suedesi şi Orientul în numele căruia se presintă Rusia moscovită. Pentru cel d'intăiu lupta era o cruciată.

Un resumat, de d. Claudiu Isopescu, al cărţii despre Romănia în Marele Războiu a d-lui Kiriţescu.

•

Din lucrarea d-lui Eduardo Ibarra Rodriguez, *Documentos aragoneses en los Archivos de Italia* (Madrid, 1911), se vede că ar fi de căutat cu privire la Ardeal în *Instrumente Miscellanee* din Archivele Vaticanului, unde ar fi poate ceva şi în *Brevia ad principes* (v. p. 78).

La Pisa, în Archivele Ordinului Sf. Ştefan pentru lupta contra Turcilor, în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea.

•

Multe şi bune observaţii, cu totul nouă, în cartea d-lui Al. Popescu-Telega, *Asămănări şi analogii cu folklorul romîn şi iberic,* Craiova, 1927. Totuşi originea sîrbească a cîntecelor noastre bătrîneşti e incontestabilă (cf. p. 8). Dar se aduc paralèle iberice pentru legenda mănăstirii de la Argeş (p. 12). Sînt şi exemple arabe. Am văzut în Museul dintr'un oraş austriac o pisică prinsă într'un zid. La Spanioli legenda concordă complect şi perfect cu a noastră (v. p. 11). Rolul cucului ca prevestitor, p. 15 şi urm. Se dă o formă spaniolă a „Amăritei tur-

www.dacoromanica.ro

turele" (p. 17). Asămănarea poveştilor se explică lesne (v. p. 19 şi urm)., avînd în vedere originea lor indiană, petrecută prin Bizanţ. Adaug că motivele noastre se află şi în Limousin, cum am arătat-o într'un articol din *Ramuri*. Asămănarea şi în jocurile de copii, p. 25 şi urm. O serie de superstiţii comune, p. 31 şi urm. Idiotisme de acelaşi fel, pp. 38-9. Gîcitori, pp. 39-41. Cîteva similitudini şi la înjugatul boilor şi la treierat, pp. 41-2. Observaţii asupra obiceiurilor la nuntă, p. 42, nota 2. Vasilca spaniolă, pp. 44-6. Bocitoarele, pp. 46-7. Maslul cerşit, pp. 46-7. Alte datini, p. 47 şi urm. Adălmaşul, p. 49 şi urm. *Deshoja* e claca, pp. 52-3. Ielele, p. 54 şi urm. Paparudele, udate, pp. 71-2. Curios că se admite teoria pastorală şi a retragerii la munţi, p. 77, nota 1.

Un întreg apendice dă pe rînd superstiţiile comune.

*

In cartea d-lui *René Hubert, Rousseau et l'Encyclopédie, essai sur la formation des idées politiques de Rousseau* (1742-1756), Paris, Gamber, 1927, se aminteşte planul iniţial al acestuia de a da „Instituţii politice", credinţa lui, aşa de greşită, că, „de quelque façon qu'on s'y prît, aucun peuple ne serait jamais que ce que la nature de son gouvernement le ferait faire" (p. 9). Pănă pe la 1750 el se interesează la sensualismul „filosofic" al lui Condillac, dar nu încă la „filosofia" însăşi (p. 10). E creştin: credinţa i-a dat-o raţiunea însăşi *(ibid.)*. Dar soarta i se pare nedreaptă, pentru mulţi, începînd cu dînsul, şi societatea e osîndită ca fiind „în mînile celui tare (p. 11). „Enciclopedia" nu-l poate atrage la început: e un simplu dicţionar informativ, decalchiat după „Enciclopedia" lui Chambers, şi asemenea cu Dicţionarul de medicină pe care-l isprăvise d'Alembert (p. 14). Apare şi unul de Frumoase arte (p. 19). Rousseau însuşi dă unul de musică. Se ştie că el a fost luat între colaboratori. Scrie cu ton polemic aprins articolele lui (p. 18). Se adauge însă şi articolul asupra economiei politice. Premiul de la Dijon e avut în vedere pentru că era această pregătire şi pentru că de ani de zile, încă de cînd era la Veneţia, se gîndia la „Instituţiile" pomenite mai sus. Articolului despre Economie Diderot îi adăugi un altul, cu alte idei (p. 21). E curios că pe acel timp Rousseau înţelegea că fiecărui popor îi trebuie alte instituţii

www.dacoromanica.ro

(p. 24). La Montesquieu i se părea—şi făcea din aceasta o critică—prea static punctul de vedere *(ibid.)*. S'au relevat schimbări introduse de Diderot la articolul din „Enciclopedie" (p. 26). Se analisează mult timp antagonismul care există între Diderot şi Rousseau asupra dreptului natural. El se produce la redactarea acelor *Institutions politiques,* rămase în manuscript, din care „Contractul social", din 1755-7, în prima redacţie, e numai un resumat (p. 60). Originea *personală* a tesei despre civilisaţia care conrupe, p. 67 şi urm. Criticele violente contra „filosofiei", p. 74. Răspunsul, foarte amabil, al lui d'Alembert, pp. 75-6. Punctul de vedere al acestuia este, în fond şi formă, mult mai *frances.* Urmărirea ideii, în *Discours sur l'inégalité,* p. 87 şi urm. *Legătura doctrinei fericitului om primitiv cu a Edenului biblic,* p. 93. Originea ideii de „contract social", p. 98 şi urm. E „a enciclopediştilor, aceia pe care o primiseră de la legişti şi pe care o aplicau precis la originile monarhiei francese", p. 99. Ea se întîlneşte („contrat qui destine le souverain à régler et les peuples à obéir") în *Traité des droits de la reine sur différents états de la monarchie d'Espagne,* p. 99. Legăturile cu Puffendorf, şi el adversar al „sociabilităţii naturale" admise de filosofi, p. 103 nota. Editorul mai nou al „Contractului" căuta mai mult în Burlamaqui. Preocuparea de a restabili egalitatea naturală „măcar în drept" (în *Économie),* p. 109. Posibilitatea *numai istorică* a guvernului impus de un singur om, p. 111. Legăturile cu Montesquieu, ca plan al operei, p. 117; în el Rousseau vede un cercetător al „dreptului positiv al guvernelor stabilite" şi atîta.

* *

N-le 1-2 din anul VII al *Arhivei pentru ştiinţa şi reforma sociale* aduce un studiu al d-lui N. Lahovary despre *Istorie şi o nouă metodă de determinare a rasselor* (e vorba de constatările antropologice privitoare la rasă şi de noile analise ale sîngelui; fără a scădea aportul lor, nu le credem în stare a răsturna atît de radical ceia ce reiese din izvoarele scrise şi din sensul desvoltării societăţilor umane). Multe ştiri despre învăţămîntul ştiinţific le dă lungul articol al d-lui Sanielevici.

D. Bagdasar îşi dă silinţi pentru a lămuri „concepţia filosofiei istorice la Heinrich Rickert".

www.dacoromanica.ro

Mi se pare că pe lîngă Wiedelband are un oarecare merit în desfacerea ştiinţilor de legi de ştiinţile de explicaţie şi Romînul care a fost A. D. Xenopol: de ce am despreţui totdeauna orice aport românesc la ştiinţă şi cugetare? (Cf. însă pomenirea lui Xenopol în partea criticabilă la pp. 266-271; la sfîrşit autorul trebuie să recunoască meritul lui Xenopol. Şi oare, fără a fi cetit pe Rickert, noul Bacon (nu e prea mult?) n'o fi nemerit şi un Romîn „expunerea *unitară* a întregii vieţi istorice, presentarea ei ca un întreg" (p. 255)? Au fost şi la noi oameni cari au relevat *valoarea* faptului istoric care impune un chip special de a-l trata (cf. p. 264). Pare că aş fi scris şi eu undeva că: „Obiectul istoriei nu este şi nu poate fi totalitatea fenomenelor influente din lume.., ci numai ceia ce exercită influenţe esenţiale" (v. *ibid.*). Tot aşa raportul către artă, mijloc de exprimare, nu scop (v. p. 267). Tot aşa cînd se spune că „ştiinţa istoriei caută să descopere şi să stabilească toate legăturile importante pe care le are obiectul istoric în mediul lui real" (p. 268), Ori: „*Conexuri* şi *evoluţii* iată ce expune ştiinţa istoriei. Faptul individual este astfel o parte dintr'un întreg, o verigă dintr'un lanţ de evenimente" (p. 269). Tot aşa pentru afirmarea caracterului primordial sufletesc al istoriei şi refusul de a primi basele psihologiei (p. 274). Tot aşa cu lipsa de sens a explicării exclusive a istoriei prin mase şi personalităţi (p. 283-4). Şi, iarăşi, definiţia filosofiei istorice, care, aşa cum mi-am permis a o înţelege, e totuşi o „istorie universală" (p. 286). — Un resumat al ştirilor din România în timpul marelui războiu din Memoriile lui Kiderlen Wächter.

*

In *Les Mellahs de Rabat-Solé* a d-lui J. Goulven (Paris, 1927; ed. Geuthner), e vorba de o interesantă colonie de Evrei marocani. Se descrie casa, săracă şi murdară, cu baie, a cărui apă nu se schimbă după fiecare persoană, şi cu un paraclis. La uşi cele zece porunci. Mobile rudimentare. Se zice şi acolo: „Mănîncă la Evrei, dar nu dormi la dînşii". „Iepuri" ascunşi de frica stăpînilor musulmani (p. 7). Despre copii, p. 8 şi urm. Grija de păstrarea numelui prin băieţi, pp. 11-2. Haim e nume arab, şi înseamnă: „viaţă" (p. 15). Imbrăcămintea, p. 24 şi urm. Obiceiuri de munte, p. 31 şi urm. Despre datini, p. 56 şi urm. Carne *terifa*, „trif", p. 58. Carne „*cachir*", „cuşer", p.

www.dacoromanica.ro

59. Lucrurile sfinte, p. 70 şi urm. Comunităţile, p. 99 şi urm. Taxa pe carne, pp. 104-5. Mari Rabini, p. 108 şi urm. Relaţii cu Arabii, p. 115 şi urm. Evreii sînt datori să îngroape pe criminali, p. 124 (cf. casul corpului Sf. Ioan la Cetatea-Albă). Comerţul, p. 130 şi urm. Şi cu Olanda, încă din secolul al XVI-lea. Ca *renteros*, arendatori, p. 134. Monedele, pp. 138-9 Ingropările p. 145 şi urm. Multe ilustraţii foarte frumoase. O bibliografie a Istoriei Evreilor, la urmă.

După Saint-Olon, călugării de la Merci, de Chénier, Lemprière, Fauconet, Segonzac, Addison, Elie de la Primaudaire, abatele Godard, La Martinière, Hemso, fraţii Tharaud, Brunot, Kerr, Budgett Meakin, d. Goulven adauge un folositor studiu de etnografie, care poate servi pentru a lămuri fenomene etnografice de aiurea, şi de la noi.

*

În *Échos d'Orient* pe 1927, p. 147, nota 35, se menţionează episcopul de Vitzina Teodor, pe la 1285.

*

Cronicile bizantine pomenesc o Ἐμβολὴ Βεριγάνων.
Nu are o legătură cu Bărăganul nostru ?

*

În legătură cu *colacii* noştri Jireček, în al treilea memoriu despre instituţiile sîrbeşti la Academia din Viena pomeneşte *panes colacii* la Ragusa în 1371. Tot acolo *pita*, p. 25, greceşte πήτα.

*

În *Revue belge de philologie et d'histoire*, VI, 1-2, d. W. Koch caută să arăte «cum Împăratul Iulian a încercat să fundeze o Biserică păgînă». El credea că se pogoară din Claudiu şi că era un Misian crud, dîrz şi sălbatec (pp. 132-3).

În notiţa d-lui Auguste Vincent despre Tatăl nostru în o sută de limbi al lui J.-B. Gramaye (1622), la «Wallachi» e un «Water noi statis» de toată ciudăţenia. Un nou testament, din 1377, al Împăratului Carol al IV-lea, p. 256 şi urm.

*

În revista *Roma*, VII, 3, se începe un articol de d. C. Radu despre „Goldoni în Romînia". Budai Deleanu începe a traduce *Temistocle* al lui Metastasio, din care Beldiman redase „Milosîr-

www.dacoromanica.ro

dia lui Tit". Polizoi Lampanitziolul traduce *La Vedova scaltra* a lui Goldoni. D. Al. Marcu dă o scrisoare a lui Ed. Gioia, care fusese la noi înainte de 1875, către Ubicini: «Comme vous, je n'ai pu voir la Roumanie sans l'aimer".

*

În lecţia d-lui Mario Rotondi, profesor la Universitatea din Padova, *Il diritto come oggetto di conoscenza, dogmatica e diritto comparato*, Pavia 1927, observaţia că «dreptul unui popor care a atins un grad foarte înalt de cultură ca poporul grecesc e încă aproape total necunoscut; legenda care afirmă vechi legături ale lui cu legislaţia primitivă romană aşteaptă încă, pentru conţinutul ei substanţial, de la ştiinţă o desminţire sigură sau o demonstraţie probată» (p. 20).

*

In *Korrespondenzblatt* din Sibiiu, L, 7-8, d. Karl Kurt Klein se ocupă de Martin Opitz, poetul german din veacul al XVII-lea, în legătură cu Romînii. Cartea lui, *Dacia antiqua*, s'a pierdut; avem numai poemul *Zlatna*, numit româneşte, cum observă autorul.

*

A apărut şi deosebit conferinţa d-lui Sextil Puşcariu, *Răsunetul războiului pentru independenţă în Ardeal* (Bucureşti 1927).

*

D. G. G. Mateescu publică lecţia sa de deschidere la Universitatea din Cluj, *Epigrafia sau studiul inscripţiilor în legătură cu istoria şi antichităţile clasice*, Cluj, 1927. Pentru regele odrys Ebry-zilmis şi alţi şefi ai Odryzilor, Berisades, Amadocos, Kersobleptes, Ketriporis, p. 11 (se citează şi „lucrările despre regii traci ale lui Höck, Solari şi Strazzulla"). Broşura e plină de lucruri nouă.

*

În Iosif Lepşi, *Studii asupra litoralului Şabla-Ecrenè* („Analele Academiei Romîne", secţia ştiinţifică, 1927), ştiri despre locuitorii de astăzi ai regiunii. «Mihal-beiu» e de sigur numită aşa după Mihail Cantacuzino Şaitanoglu, care pe la 1570 îşi avea aici arenda salinelor (v. pp. 117-8). Iar părerea că Găgăuţii sînt Cumani, — atunci cînd *Cumani la Mare e o imposibilitate* (aceştia sînt oameni de stepă...). În planşe, şi inscripţii greceşti şi fragmente de arta.

www.dacoromanica.ro

ABONAMENTUL : 120 de lei pe an.

Manuscriptele se trimet d-lui N. Iorga
Bucureşti, Şoseaua Bonaparte, 6.

Pentru cărţile despre care se fac recensii care le recomandă, se poate reţinea, după dorinţă, anunciul de pe copertă.

www.dacoromanica.ro